



Кор. 21-12
ЕРТЕНЛАРЫ АЗРЕТ



Джазганларыны
сайламалары



ЧЕРКЕСОН-1959



У 72

ЁРТЕНЛАНЫ АЗРЕТ



Джазгъанларыны сайламалары

12 ар. 21-р
110-315

ДЖЫРЛА
НАЗМУЛА
ПОЭМАЛА

Карачаево-Черкесск
ОБЛАСТНАЯ
БИБЛИОТЕКА

КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС КИТАБ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ЧЕРКЕССК—1959

ЁРТЕНЛАНЫ АЗРЕТ—КЪАРАЧАЙ ХАЛКЪНЫ УЛЛУ ПОЭТИДИ.

Падчахлыкъны заманында Россияда джашагъан миллетлени урунъанлары уллу зорлукъ кёрюб, къыйынылыкъ кёлтюрюб, ачлыкъ, джаланнъачлыкъ сынаб тургъандыла. Аланы ол къыйынылыкъда тутхан падчахлыкъны политикасы, капиталчыланы, джер иелени ишлери эди. Уакъ миллетлени болумлары ўа артыкъ да аман эди. Аланы урунъан къаумларын бир джаны бла падчах, аны къраллыгъы, бир джаны бла да хар миллетни кесини ичинде бийлери, байлары, кулакалары джеге эдиле. Алай бла аланы урунъанлары эки джюк, кёлтюрюб джашагъандыла. Уакъ миллетлени кеслерини тиллеринде окъуўлары, джазыўлары болмагъанды. Падчах бла аны къраллыгъы алагъа окъуў—джазыў бермегендиле. Берген да этерик тюл эдиле.

Къарачай да алай миллетлени бири болгъанды. Къарачай халкъ „тар къабыр“ деб сёзде айтылгъанча бир тар ёзенни ичинде чауллада, къаялада, тикледе, къулакълада кийиклеча джашагъандыла. Тёрт джаны таў, ёзени тар, чыгъар, джайылыр джери джюкъ, ёзенни аллы ўа эшикге кирит салыннъанча тыйылыб болгъанды. Сабан джерлери, тюзлери болмагъанды. Урунъан къарачайлыланы, бел тюзетмей таш, чаул къотарыб, таш ташыб, бир тилимди джер кесекни ариўлаб, анъа юйчюк къондуруб, бир кесек арпачыкъ, не гардошчукъ салгъандан уллу мадарлары болмайын ёмюрлери

кетгенди. Учкулан эмда Теберди ёзенледе бюгюн да тургъан хунала ол джашаўгъа шагъатлыкъ этедиле. Къарачайны кеси тилинде окъууу, джазыуу болмагъаны себебли литературасы да болмагъанды. Талай къарачайлы орус школлада окъугъан эселе да, ала да бийлени, байланы балалары болгъандыла. Дагъы да бир талайы арабча дин окъуууну тутуб, афендиле, моллала, шыйыхла болабыз деб фахмуларын терс джанына ийиб, халкъны алдагъан, терсейтген бийни, байны махдаб, халкъны алагъа бойсундуртхан, хар не иши бла да падчахлыкъ, бийлик джашасын деген ауазны джолуна кеслерин салгъанды. Ала уа халкъгъа окъуу, джарыкълык, билим, усдалык бермегендиле.

Урунъан халкъларыны джашаулары не аман болса да кеслерини тиллеринде окъуулары, джазыулары болгъан миллетле болгъандыла. Аланы насыблары бу джаны бла бир кесек такъыл болгъанды. Халкъланы ичлеринде фахмулу джазыучула, назмучула аз болмагъандыла. Ала халкъларына берген билимни, илмуну, джарыкълык джолну, литератураны кеслерини тиллеринде джазаргъа мадарлары болуб заманында джазалгъан халкъланы ол да бир насыбларыды. Къарачайда ол насыб да болмагъанды. Аны ичинде да болгъандыла фахмулу къаранъы назмучула, джырчыла. Аалай'а не келсин аланы этген затлары джазылмагъандыла. Аланы назмулары, джырлары, кюулер, инарлары халкъгъа эшитилселе, адамланы биринден-бирине кече, аланы этгенлени атлары сакъланмаса да ол этилген затладан сакъланнъанла бардыла, аланы сёзлери, макъамлары да халкъныкъдыла деб алай айтабыз. Да кертиси да, ала халкъ байлыгъыдыла. Аллай джырчыладан, кюучюледен бизни заманыбызгъа атлары сакъланнъан белгили Къочхарланы Къасбот (Багъыр улу) бла Джанибекланы Аппадыла (Къалай улу). Заманында джазылмагъан себебли таб ала этген джырлары, кюулен, назмулары да бютеулей билалмайбыз, аланы бир къауму унутулгъанды, бир къауму да халкъныкъы дерча болгъанды.

Ёртенланы Локъманни джашы Азрет ма быллай заманда 1907 джылда Къарачайны эм эски элинде Къарт-Джуртда туугъанды. Ол сабийлигинде анда ёсгенди.

1917 джылда Ленин алчысы, къурауучусу, башчысы болгъан Коммунист партияны башчылыгъы бла Россияны ишчилери бла элчилери Уллу Октябрь социалист

революция чыгъарыб падчахлыкны, самодержавиени уатаб, властны къолларына алыб джанъы Совет социалист джашау къурагъандыла. Октябрь Социалист революцияны кючю бла уакъ миллетле да бошлукъ, тенълик, эркинлик табхандыла, кеслери тиллеринде алагъа окъуу—джазуу ачылгъанды. Азретге, аны кибиклеге да кюн туугъанды, окъуугъа джол ачылгъанды. Азрет гитчелигинде медрсеге джорюб арабча окъугъанды, андан сора элшколда, аны ызындан Крымда педучилищеде окъуб, аланы бошагъанды. Ол 1926 джылны кезююу болады. Азрет кесини фахмулулугуу бла, окъуб бошагъан школу бергенден иги огъуна аслам анъ, билим алады. Алай ол не къадар кёб билим, анъ алса да артыкъ боллукъ тюл эди. Къарачайда аны хайырландырыр джер кёб эди. Совет власт чыкыгъандан сора, ал джыллада эски адетле джанъы джол бла кюреше эдиле, джалчы джегиуню, адам кыйын ашагъанланы арты болмагъан эди, дин къаты эди, къарангы халкъны ичинде властны, совет джашауу суюмеген адамла тюрю-тюрю джарамагъан, аман, заран берген хапарла джорюте эдиле. Коммунист партия халкъланы социализм джолунда бардырууда аны аллына кёб затла буруу болургъа кюреше эдиле.

Азрет 1926 джылда кесини ана тилинде джазыб башлайды. Биринчи джазыб башлагъанны, артыкъсызда ары дери литературасы болмагъан тилде, джолу кыйын болады. Азрет аны барына да тубейди. Тубесе да ол экзаменни иги тутады. Ол къарачайгъа джанъы совет литературада, поэзия къураб башлагъанны бири болады. Аны назмулары, джырлары айлангъан джерлеринден башха болмайын джити къурч окълача ётуб тебрэйдиле. Ол Уллу Октябрь социалист революцияны, Совет властны, Къызыл Аскерни, ишчи классны юсюнден халкъ суюген ариу назмула, джырла чыгъарады. Къарачайны джаш телюсю огъай уллу адамлары да аланы суюб джырлайдыла. Азрет перону джити этиб класс джауу бла, дин бла, эски-чирик адетле бла, джалчы-джарлы кыйыннын ашагъанла бла къаршчы кюрешге киреди. Азретни назмулары, джырлары, аланы таш-юсюнде ташларын кыйомагъанча алай айгъакълайдыла, уатадыла. 1927 джылда Ёртенланы Азретни „Джанъы джырла“ деб биринчи назму-джыр китабчыгъы чыгъады. Ол китабчыкны

ичинде Азретни 13 тюрлю назмусу, джыры чыгъадыла. Ол биринчи джазыб башлагъанлай огъуна бурундан бери адам эркинлиги болмайын, сатылыб келген таулу тышырыулагъа баш эс бѐледи, аланы юслеринден „бугъоуларын“ атдырыгъа кесини джазыучулугъунда не кючюн да салады. Азрет къуру джазыучу болуб къалмайды, ол Ленинчи комсомол организацияны члени болуб халкъны ичнде къалгъан жарыкълыкъ ишлени бардырыуда да ишлейди. Поэт, джаш тѐлюню тюз джолгъа айландырыр, аланы окъуугъа кеслерин бердирир джанында да кѐб джазады. Азрет кесини туугъан джерин, аны тауун, агъачын, ташын, сууун, сыртларын да бек сюеди. Ол аланы алапат суратлагъан иги назмула, джырла чыгъарады. Бизни совет джуртубузну суймеген, джанъы социалист джашаугъа джолубузну тыяргъа излеген, бизде къайтарыб джанъыдан капитализмни салыргъа умут этген дуния капитализм бла, буржуазияны реакциясы бла, фашистле бла къаршчы кюрешге да Азрет баш эс бѐлгенди. Аланы юсюнден да, аны талай назмусу чыкъгъанды. 1929 джылда Азретни „Эркинликни джилтинлери“ деб экинчи назму-джыр китабы чыгъады. Бу кѐзюуде Азретни поэтлиги керти уллу ѐседи, аны джашаудан хапары кѐб болады, джырларыны магъаналары теренден-терен бола барадыла.

1934 джылда, аны „Джырла бла поэмала“ деген ючюнчю китабы чыгъады. Бу китаб чыкъгъан бла биргелей Азрет болуру болгъан, бишген, къарачай халкъны эмда бизни Совет Социалист Ата джуртну кючлю, усда поэтлерини бири болады. Ёртенланы Азрет кѐб заманны „Къызыл Къарачай“ газетде ишлейди. Ол алайда кесини ишин толтургъандан сора да, аны ызындан ѐсюб келген джаш къарачай назмучулагъа, джырчылагъа болушады, аланы назмуларында чийсилерек къалгъан джерлерин тюзетеди, алагъа джырны назмуну юсюнден усдалыкъ акъыл юретеди. Азретни назмуларын, джырларын эс этиб окъугъан адам, аланы этген кесини ана тилин туура терен билгенин, халкъны джашаууну, болумуну керти да ичине кириб чыкъгъанны кѐй, анда джашагъанын, назму, джыр этиу усдалыкъны эбин ишексиз иги билгенин, кесини джанъы туугъан ана тилин ѐсдюрге суйгенин, халкъланы бир-

бирлери бла къарнашлыкъ тутууларын деменъили этиу-ге мен да бир болушлукъ эталсам деб излегенин, класс джаууну, динни, алдаулукъну кѣрюб болмагъанын, ала-ны уатыуда кюрешгенлени биринчи тизгинлеринде ба-рыргъа хазырлыгъын эмда баргъанын, Совет социалист джашау ючюн кесини джанын аймазлыгъыны тышында да халкъны ол джолда элтир ючюн кесини джазыуу бла джол усдалыкъ эмда алчылыкъ, башчылыкъ этген Коммунист партиягъа халал болушуучу болгъанын, тенъликни, адамлыкъны, тюзлюкню, кертиликни адамы болгъанын ачыкъ кѣрлюкдю эмда билликди. Азретни назмуларында—джырларында сѣз таблыкъ, джарашуу-лукъ, кесгинлик, аз сѣз бла магъананы тынч, къысха, аныълата билмеклик, ала неге этиле эселе аны чемер суратлай билмеклик, назмуну—джырны джашауда Ком-мунист партия бла Совет власт, халкъны аллына сал-гъан ишлени толтурур джанындан, халкъгъа джазыуджа-ны бла болушмакълыкълары кѣрюнедиле. Ма алай бол-гъанлары ючюн Азретни назмулары бла джырларыны артыкъ игиликлери барды, аны ючюн окъуучула ала-ны артыкъ да сюедиле.

Азретни эм биринчи „Темирчини тюшю“ деген наз-мусунда ол эски джашаууну, алгъын заманда бийни, бай-ны артыкълыкъларын сокъгъанында огъуна, аны ай-тылган поэт боллугъу белгили эди.

„Шаркъ тышырыула“ деген назмуда алгъын заманда Кюн чыкъгъанда тышы, уулагъа джетген артыкълыкъ-ны, зорлукъну эмда джангъы джашауу бла келген эр-кинликни, джарыкълыкъны усда кѣргюзеди. Ол джа-шаууну, болумну ичлерин тышларына айландырыб ачыкъ кѣрюрча этеди.

„Комсомолну джырында“—тюзлюк, халкъ ючюн кюрешмеклик, адамлагъа адамлыкъ, джарлыгъа, онъ-сузгъа джазыкъсыныб къарау, диннѣе, ичгичиликге, хаулеликге къаршчылыкъ джырланады.

„Бу дуркъучу“ деген назмуда 1929 джыл класс джауу-кулак бла ачы кюреш барады. „Бизни акгада“—насыблы, джарыкъ джашаугъа тырмашуу эсгиликни та-шлауу джырланады. „Тергеу ал“ деген назмуда поэт афендилеге, диннѣе къаршчы от джандырады, динни терслигин, алдаулулугъун, заранлылыгъын, фитналы-лыгъын кѣргюзюб, уруннган халкъгъа кесигизни ол затлагъа алдатмагъыз деб юретгени, джазылгъан заман-

да огъай эсенъ, бюгюн да кесини магъанасын—кючюн тас этмейди. Андан дерс алыргъа кереклиле бюгюн да бардыла, алгъан да этсинле. „Бай бла джарлы“ деген назмуда бай джарлыны къалай джегиб, къыйынын ашаб, хакъын бермей, артыкълыкъ этгенин кюзюге караб кесинъи кѣргенден ачыкъ кѣресе. „Джалчыны сойгъанла“ деген назмуда ўа, бай этген артыкълыкълары кѣлюпе джетмей эм артында джалчыны сойгъанын, мурдар болгъанын кѣргюзюб, аннъа налат береди, дуняда ёлюм бууреды.

„Къарачай тойда“—поэт, кертисин айтсакъ, аны таб, бусагъагда да кетмеген джараўсуз, къаранъы, джарашмагъан, буталыр керекли тургъан артыкъ бутакъларын къоратыўну юсюнден бек тюз айтады.

„Таўлу студентни“ аузундан деген джыр уллу усдалыкъ бла этилгенди. Ол хар заманда да бизни суйген джырларыбызны бири болуб турлукъду.

„Ана тилим“ деген назмуда, поэт орус эмда башха тиллени билген харамды демейди, кесини тилин билирге, сюерге керекди дейди. Кесини тилин суймеген, аны билмеген таб кесини халкъында толу сюерикди деб хазна ышаныў джожьду. Кесини тилин суйе билген, къалгъан тиллени да суйе билликди. Орус тилге ўа Азрет да биз да ана тилибиз дегенден башха ат айтмайбыз.

„Письмо“ (таўлу эгешчигиме) деген назмуда поэт, таўлу къызны такъыр джюрегин кѣтюреди, къыйынлыкъдан, къаранъылыкъдан чыкъ, джарыкъ джашаўгъа кѣз ач дейди.

„Эки гуду“ деген назмуда, гудучулукъну, сюргенни къаўшатыб, аны учузлугъун, адамсызлыгъын, терслигин кѣргюзеди, халкъ андан джийиргениўню ачыкълайды. „Колхозчу ударникни джырыны“ магъанасына тынъыласанъ „Энчи джашаў къурусун—колхозубуз джарысын“ деген тюзлюк джырланады. Эсгиликге къаршчы „Сафият“ деген поэма джашаўда болгъан затны суратлагъан, усда джазылгъан, ёмюрде унутулмазлыкъ, уллу поэмады. Поэт поэмада таўлу къарачай къызны патчахлыкъ джорукъда такъыр, тар, къаранъы джашаўда тузакъдача тургъанын кѣргюзеди. Сафият ол джашаўну артыкълыгъын, зорлугъун кѣлтюрюрге суймегенин, эркинлик, бошлукъ излегенин кѣргюзеди. Сафият башын суўгъа атыб, аны бла кесини ол ар-

тыкълыкыгъа кършчылыгъын кѣргюзеди, ол замандагъы законну терслейди. Поэмада кѣрюннѣн адамлада джашаудан тюнъюлгенледиле дерге джарамайды. Сѣз ючюн Сафиятны суйгени Сюлемен, аны тенъи Даут подчахлыкъны джорукъларына кършчыдыла, уруннѣан таулуланы да сагъайгадыла.

„Сюлеменни Суратха письмосунда“ — джашау ну туругъу урунуу, ишлеу, адамлыкъ болгъанлары кѣрюнедиле. Сыфат, чырай, айбатлыкъ бла джашау къралмайды, ким иги ишлей эсе, алчы эсе, халкъ ючюн кюрешчи эсе, ол халкъны суйгени, аны адамыды. Ким джигер эсе, ким ишге усда эсе, ким иште, урушда да батыр эсе, керекли адам олду. Ол затланы поэт поэмада таб тукъум суратлайды

Азретни „Туугъанды ол ѣлмезге“ деген Коммунист партияны, бютеу Совет Союзда эмда дуняда уруннѣан халкъланы вожду Ленинни юсюнден этген джыры, Ленинни окъуууну, ишини, муратыны ѣмюрледе да ѣлмезлик, дуняны юсюнде коммунизмни къруратырыкъ кючюн аламаг суратлайды. Ол халкъны суйген джырыды.

Азретни хар къайсы назмусун алыб кърарасанъ да, хар барыны уллу энчи магъанасы болгъаны бла биргелей, аны назмулары, джырлары бирбирлери бла байланнѣанларын, поэт джазыу ишинде кюнден — кюннѣе ѣсюб баргъанын, джашау баргъанча, назмула джырла да аны аллында джол усдалыкыгъа болушургъа чыгъыб баргъанларын кѣресе.

Къарачайны уллу поэти Ёртенланы Азретни джазыууну ѣсюю, уллу джолгъа чыкыгъан заманда, ол кесини миллетинден сора да бютеу совет халкъланы совет литературасына уллу байлыкъ бериуде кѣолундан келлик заманда, 48 джыл да тюгел толгъунчу (1955 джылда) ѣлгенди. Азретни джашау джазыуу, аннѣа арт джыллада миллети биргесине джашаб, джазыб турургъа мадар бералмаса да, арт кѣзюуде аны кѣб джанъы, аламат, джырла поэмала джазарыгъы бизге белгисиз къалмайды Алай болса да Азретни бизге кѣойгъан назмулары, джырлары, поэмалары да къарачай совет литературада унутулмазлыкъ тас болмазлыкъ хазнады.

Коммунист партияны башчылыгъы бла Совет Союзда джанъы джашау къруауда социализм ишлеуню,

коммунизмни джолунда абынмай барыр ючюн кесини миллетине болуша билиўде, совет халкъланы арасында кърнашлыкъ джюрютюўде, терсни, динни, ётюрюкню, фитнаны кёрюб болмаўда, халкълны джашаўу ючюн кесин аямай кюрешюўде, тилни иги билиўде, хаўлекни, ичгичиликни, хомухлукъну, тышырыўгъа тенъинеча кърарамай, аны учуз этерге дыгалас этгенлени, эски адетлени сюргенлени уатыўда, Азретни джазгъанлары ёсюб келген джаш тёлюге, абаданлагъа да иги болушурукъдула.

Ёртенланы Азретни юч китабында да иги затлары бир кесек къраралыб, бирге джыйышдырылыб бу китабда чыгъадыла. Аны назмуларында, джырларында, ол алада муратына джетер, эркин сёлешир ючюн ол кёзюўдеде джюрютюўчу, адамланы бусагъатда талайы, артыкъсыз да джаш кърараман аныламазлыкъ иги кесек башха тюрлю сёз барды. Ол сёлзлени кёбюсю араб, тюрк, азербайджан тилледендиле. Поэтни джазгъан затларын бузмайын ол джазгъанча кърараманлыкълны тюзге тергеб, аланы магъаналарын кърарачайча аныларча китабны аягъында тылмач бериледи.

Быладан башха аны „Насраддин Ходжа“ деб бир башха китабчыгъы барды. Аны бла бу китабха кирген назмуланы эмда джырланы магъаналары башха болгъланы себебли, ол бу китабха кърарашмайды.

Кърарачай джазыўчула бла Кърарачай-Черкес китаб издательство Азретни джырларыны, назмуларыны бек айырмаларын, игилерин ол аланы джазгъан усдалыкъ бла орус тилге кёрюб чыгъаралсала, бизни Совет литературагъа иги литература хазна берлик эдиле. Аны „Сафият“, „Сюлеменни Сурагъа письмосу“ деген поэмаларында, д. а. к. уллу назмуларында, иги пьесала болургъа тыйыншлыды.

Азретни джырларыны, назмуларыны, поэмаларыны джанъыдан китаб болуб чыкългъланы бизни бусагъатдагы литература мюлкюбюзге уллу хазна болуб кърарашлады. Аны джыр, назму, поэма кърараман усдалыгълны джаш джазыўчулагъа, джырчылагъа, назмучулагъа уллу болушлукъду. Кърарачай халкълны абадан, эсли окъуўчулары, аланы табу этиб, тансыкъллаб, эслерине тюршюрюб окъурукъдула. Джаш тёлю да аланы эски, джанъы макъамлада джырларыкълды.

Акълбайланы М.

Ѕиринчи
китаби



Джанчи
Джурла

ТЕМИРЧИНИ ТЮШЮ

(1917-чи джылы революциясы чыгъардан алгъын ишчи сынфында джюрюген фантазия эмда харакетле-ни, революциядан сора да кимле фай-даланнъанын сыфатлау)

Солуусуз иш къолубузда, къойнубузда,
Бууб тургъан темир сынджыр бойнубузда.

Къан тегер бет алгъанджаш, къарт, иги, аман да-
Халкъгъа реакцияла синъен заманда.

Сезде сегиз сагъатха джалгъа тутулгъан,
Ише уа сегизге да сегиз къошулгъан.

Оналты сагъатлыкъ джалы да джуулгъан,
Ачлыкъ ёлюмден тилеб, тырнаб къутулгъан.

Ишчи сыныфыны мен да бири эдим,
Дуниямдан безиб, сууб джюрюй эдим.

Малым, мюлкюм—эки аягъым, эки къолум,
Чёгюч бла темир тюйген—тутхан джолум.

Чыдаб болалмагъан халда ичим кюйюб,
Термилеём ахлыма, ичим кюйюб.

Бир исси кюн кёрюмеген булут, тубан,
Хауа тыб-тынч, шуулдайдё улуу Къобан.

Эсги киимлерими байлаб сыртыма,
Хайда чыкъдым сюйюмлю туугъан джуртума.

Башымдан кюн, тубден эсе джер джагъаед,
Санларымдан шырылдаб тер агъаед.

Сусадым да джолда къуру гырджын къаба,
Къара суучукъ таба айландым чаба-чаба.

Суучукъ ичиб салкъын джерге тартхан эдим,
Талгъаныма солуу излеб джатхан эдим.

Таяннъанлай чыначыгъым джерге джетиб,
Кирпиклерим къысылгъан шойд эсим кетиб!

Бир заманда кюн тутулуб кеч болгъанча,
Джерни юсю ишчи, эллиден толгъанча.

Тау, тюз къалмай къара чаўка олтургъанча,
Кёк кюкюреб джер да тебрене тургъанча.

Къызыл байракъланы тутуб къолларына,
Джити къараб онъларына, солларына;

Къычырадыла дуня бузуб тёрт джанына,
Ашыкъ болгъан айюлеча мал къанына.

Джыйынлары биригиулю юлгюлюед,
Бир муратлары болгъаны белгилиед.

Кими джыраб, кими ётгюрлюкден джылаб,
Кими да келиб мени башымы сылаб:

Нек джатаса бир тюлбюзмю сен да, биз да
Тур да къошул, бирлешейик барыбыз да.

Джетер энди тар дунябыз бир кенъ болсун!
Адам болгъан бары бирди эм тенъ болсун!

Байлагъа бошгъа къыйын сатханыбыз
Бюсюреуге „Къанлы ыйых кюн“ табханыбыз.

Бютеу кёрген зулмубузну унутмайын,
Бу кючлюклени бирин да къурутмайын.

Не ёлейик, не да бюгюн къан алайыкъ,
Не керги „ит“, неда адамгъа саналайыкъ, —

Деб айтыргъа кёк къаты-къаты джашнады,
Бизни таба бир булут эниб башлады.

Келиб юсюбюзде тохдаб бизни кёрюб,
Булутдан да биреу чыкъды салам бериб;

Керме къашлы, къысха сакъаллы, терен кёзлю,
Къашха мангъылайлы, асарлы эм да кесгин сёзлю.

Ишчи, эллини халына ачыб кюйген,
Туугъан джери „Сибир“-ден да бизни суйген.

Аслан кибик тёрт джанына айланаракъ;
Хар джумласы хурлукъ сёзге байланаракъ;

Дуня къуралгъанлы мугур джашагъанла,
Этин, терисин джаныуар ашагъанла!

Кёбдю залимлеге къуллукъ этгенигиз!
Джаныгъызны тас этерге джетгенигиз!

Капиталгъа къаршчы энди юрюлейик,
Башыбызны къутхарыр ючюн тирилейик!

Къызыуу бла суумайын къан алайыкъ,
Къарт капиталгъа кетмез джара салайыкъ!

Бизни бирибиз кёбдю аланы онларына!
Бугоу салайыкъ зулмучу къолларына!

Кёзююнде кёз джуммайын кюрешигиз,
Бютюн дуня джарлылары бирлешигиз!

Джашасын ишчи сыныфны бирлиги,
Аны азат этерик джангъыз тирилиги!—

Деб къычырыб ахыр сёзю алай битди,
Халкъны джол башчысы болуб алда кетди.

Ол сагъатдан таула ёзенлеге аугъанча,
Джерге джанъур тюл адамла джаугъанча.

Энишгеге аушханча ёрдегиле,
Джан кириб тиш ышаргъанча кёрдегиле.

Кёзге тубан, чарс чабдыргъан ёзенледен,
Къабырча тар эм къарангы гёзенледен.

Тутмакъ булбуллары къалмай бош болгъанча
Шаркъдан кюн тийиб дуния нюрден толгъанча.

Чынлыланы къоллары, аякълары байланнъанча,
Чынсызла да къолтукълашыб айланнъанча.

Гапон деген попну айтхан сёзюн сыйлаб,
„Джашасын падчах“ деген джырны да джырлаб.

Арбазына баргъаныкъда ётмек тилеб;
„Кетигиз кёзюмю аллындан“ деб тиш билеб.

Бизни къойланы къуугъанча къууб сюрген,
Джуабны орнуна патрон окъ берген.

Ол кюн аны къолундан минълеб джан ёлген,
„Ма сизге ётмек!“ деб хиликге этиб кюлген.

Николай да ол кюн тюрге киргенча
Таджы, тахты тас болгъанча, эригенча

„Ах... артыкълыгъым джетди“ деб къалтыраб,
Кёзлери темир терезеден джылтыраб,

Тургъанына джарлы халкъны кёлю кенъиб
Бютеу Рессейни ишчи сыныфы дженъиб.

Хар эркинлик къолубузгъа берилгенча
Биз да бугъоуладан ычхыныб керилгенча,

Кёрмегенимде: мен да къалдым юйюрсюнюб,
Умутсуз джашау чыкъды деб сейирсиниб.

Бирлигибиз ол кюн бизге хурлукъ берди,
Ол планны бизге сызгъан Ленин эди.

Ленин ол джылда къыркъ джети джашында эд,
Бу кёргеним октябрны башындаед.

12021
110315
ШАРКЪ ТЫШЫРЫУНУ АЙТХАН СЁЗЛЕРИ

Эсги адет шерият деб бирни алыб,
назик белим аны зор джюгюнден талыб,
дунияны кенъ джашауундан къуру къалыб,
кыйынлыкъгъа кёз кёре кесими салыб,

Не сиясатдан эркинлигим болмайын,
не бу да джанды деб адамгъа саналмайын,
залимледен бир кюн келиб къан алмайын
артыкълыгъа эзиб, ёлмей не къалмайын;

Кёзюу келсе хайуанныча элиб сатыб,
кёрюрге суймегеними къолуна атыб,
мен джазыкъгъа да бу зорлукъла бек татыб,
азмы турдум шашхынлашыб ауруб джатыб?!

„Къзыбызны эрге берликбиз бу айда
къалынны кёб берлик келсин хайда“, —
деб дорх етиб джюрюгеннге къышда, джайда
„джазыкъ джанны сатма“ дерик бизге къайда?

Былай бла эскиликде хариб болуб,
дорх джашаудан чыгъалмай башымы джулуб,
бу затланы кёрген кёзюм къандан толуб,
джашагъанем мугурланыб, джылаб, улуб.

Толгъан айча Октябр туугъанында:
Рессей залимлени бойнун буугъанында,
кючлюк хакъсызлыкъны кенне къуугъанында,
бурун меджисуулукъну да джуугъанында:

„Тышырыугъа окъуу-билим неге керек?
Дунияда хурлукъ джашаудан болсунла эрек“
дегенлени басхан эди эмен терек,
сен да сына ол джашауну иги эсе деирек!

„Эринъме“ деб таякъ бла уруучула,
„эркинме“ деб бизни эзиб туруучула,
джуаб этсек бойнубузну бууучула,
ёлдюле бу джахилликни къууучула!

Октябр ай хар бир затны да тенъ этди.
Бийни кёмюб, жарлыны да хур этиб кетди.
Къарангылыкъны кюнлери ёлдю, битди.
Тышырыу да хур болургъа заман джетди!

Хайда, тышырыу болгъан турмайыкъ джатыб!
эм бу багъалы заманны бошха сатыб,
джараусуз адет, намысны учузлатыб;
хар затдан юлюш алайыкъ мыллык атыб!

Кёбдю энди эсги джашаудан чыгъайыкъ;
хурсузлукъ дунясына табан урайыкъ,
хар бир иште эрле бла бир болайыкъ,
Джарыкъ джашау—социализм къурайыкъ!..

НЕ ЮЧЮН ТУУДУКЪ?

Нюр кѣрмейин мутхузланнъан мыдах кѣлле,
къартлыкъ келгинчи бюгюлген мугур белле,

Тот джурекден сыдырылыб чыкъгъан сѣзле,
дуниясына джылай сокъур болгъан кѣзле,

Къар, боран кюйдюрюб джыйырылгъан бетле,
сюнънъю, бычакъ кесиб сылгъан этле.

Къыйырда, бучхакъда джерсиз къалгъанла да,
джалчылыкъ этиб беллери талгъанла да,

Къазауатда топал, тѣнъек болгъанла да,
фабрикле санын юзюб алгъанла да,

Была бары бир джерчикге туююлгенле,
кѣрсенъ дерсен: делегатха ийилгенле!

Башларын къашыйдыла къотур ашагъанча,
неда бир уллу зорлукъда джашагъанча.

Бир алада къаш кериб да, кюлошедиле:
бир-бирине былай айтыб сѣлешедиле:

Не ючюн туудукъ айт джаным бу дуниягъа?
кетелмезлик болуб Германнъа, Даниягъа!..

Саудан ёлюб къара джерге кириргеми?
неда ёлмей саулукугъа термилиргеми?

Огъесе патчахха аскерлик этергеми?
„сен джаша“ деб биз дуниядан кетергеми?

Джанладан эм къарыусуз булбулла къадар,
ёсгенлени эм учузу талла къадар.

Бир сыйыбыз тергеулюбюз бизни болмай
джашаргъа туудукъ ёлмей, неда къалмай?!

Заводлагъа джалсыз кириб ишлергеми?
ахлыбызны джаланнъачлыкъ кюшлергеми?

Эм артында орамгъа тёгюлюргеми?
балачыкъларыбыз ачдан ёлоргеми?

Биз ишлеб, башхасы ашыб кнергеми?
хакъым десенъ тутмакъгъа иергеми?

Тутмакъда да ачлыкъ, джаланнъачлыкъ джетиб,
аушханла кетген джерге биз да кетиб,

Анда да токъмакъ таягъы тиергеми?
эмда джаханим отунда кюергеми?

Огъай... биз кишиге аманлыкъ къуумадыкъ!
неда биз бу джашаугъа деб туумадыкъ.

Бюгюн бизни кибик минъни кёлю тарды,
таймай эде тутуллукъ бир затчыкъ барды.

Бюгюнню кюн бизни ючюн бузду, къарды,
амма бюгюнню да, тамбыласы барды!..

Кюн да, ай да батар, тюзлюк батмаз, чыгъар!
эшда ол кюн зорлукъланы хурлукъ джыгъар.

Деб кёл этиб ахыр сёзлерин айтдыла,
мыдах-мыдах болуб хар ким къайтдыла,

Бир минъ тогъуз джюз онджетинчи джылда
тууб джашаб келген былтырда, быйылда.

Джулдузну тууарына кѣб термилдиле
ѣлгени ѣлсе да, саулары кѣрдюле.

Аны тууары ючюн туююл экиле, ючле,
аны тууары ючюн кетдиле джюз-минъ кючле..

Аны ичинде кѣбле кѣуаныб джашайла,
аны кѣгетин сакъатла да ашайла.

Джарлыланы, джазыкъланы кѣуандыргъан,
балаларын окъуу бла джубандыргъан

Совет власт мындан ары да олду!
аны джолу джарлыла ючюн кенъ бир джолду.

Да...джокъ болсун онъсузланы ѣксюзлюгю,
эм джашасын совет властны тюзлюгю!..

КАВКАЗ ТАУЛАРЫ

Кёкде кылыч турган кибик кынъырланыб,
Терк бла тенъизни орталарын алыб
аўругъаннга дарманлыкъ этген суулары
чегетде чегети, ичинде буулары.
Не кыш, не джай кетмеген кыраулары,
Бир алакат кёрюнеди Кавказы таулары.
Быланы бирлери айырылыб бек ёсюб
къалгъанланы уа ёсдюмей башын кесиб.
Каспий тенъизге айланыб къарагъанча,
бу турушу джюрегине джарагъанча,
Къатындан къалтыраб къачхан тосу-джауу
сеир туюлюмюд „гяурчукъ“ Миньи тауу?!
негерлери муну сайлаб ариу кёрюб,
буздан, къардан юлюш алмай мынга бериб,
„Джанъызыбыз“ деб эркелетиб кийик этиб
беш верстадан да артыкъ мийик этиб,
тёгереди да дарманлы таза хауа
булут бойнундан къучакълаб джанъур джауа.
кёрюннен джер къалмай ол тауну бузлары
зекийдиле джашлары эмда кызылары!
Малчылыкъны сайлаб алгъанды аталары,
Биразда окъусала не эд хаталары?!
Ичинде джашагъан халкъла бу тауну
къая ранда ишлейдиле кьой бауланы.
Табигъат сауъгагъа берген байлыкълары
чегет, чаулланы ичинде джайлыкълары.

Ол тауладады мени да ёсгеним, тауларым
Башлары тешик, тьюбу чирик бауларым.
Бу затлары бары мени суюдюрелле.
Эсима тюше джюрегими кюйдюрелле.
Аладан чыгыб шималгъа джюрюгенимде,
Рессей миллетлени бютеу кёргенимде;
Ёксюзлюкню, юксюзлюкню сюргенимде,
гъурбатлыкъда буз кибик эригенимде:
Ах... туугъан джер—туугъан джер деб термилеём
Минъи таугъа бары кърман болсун деём.
Онъ бермеген джюрекчигимде тотума
Джаным кърман суююмлю тургъан джуртума!

КЪАРАЧАЙЛЫ

Хар кюн кибик бюгюнда, хар адам улу,
кьутурадыла, ойнайдыла орам толу.

Быладан бирине келгенди къара кюн;
ол кьошулмайды сюйсенъ къуан, сюсенъ ёкюн!..

Къарасанъ да акъылчыгъы тюз балачыкъ,
къашы къара, кёзчюклери абба алачыкъ.

Хар бир заты хайран болуб къалыр кибик,
джюрюген джеринде юлюш алыр кибик.

Сынаб бир кёрейим деб къатына барсанъ;
ишин, халын билирге сюйюб джукъ сорсанъ:

Джыламукъчукълары тёнъереб кёзюнден,
мурулдайд да джукъ анъылатмайды сёзюнден.

Турушунда мыдахлыкъ барды, кёлю тарды,
неда болсун бир джарты джерчиги барды.

Сен да сынасанъ танырса, джаны барды,
адамгъа ушагъан джанъыз саны барды!..

Бу аджаиб, бу тамаша, бу не ишди?
бу мискинни салпылатхан бу не кючдю?

Огъай муну унукъдургъан бир зат барды;
муну кѣлю бу дунягъа бузду, къарды.

Инджиуюн айталмасада аўзундан;
мен бир затчыкъ сездим аны аўазындан.

Саўлукъда саўлугъу барды, бек зекийди;
сейир туюлюмюд окъуўдан джахилме дейди!

Джахил нечик болмасын айт! Бек шашханды,
джазыкъны белинден кѣб джюкле басханды.

Инаралны сѣзлери джанын алгъанды;
чынлары мюйюзча кѣрюнюб къалгъанды:

„Аллах окъуўну билимни харам кѣргенди
санъа“,—деб моллада мынъа аўаз бергенди

Къарангъылыкъдан къуралгъан шериятда,
буруннъу намыс, эм халкъда эски адетда,

Мынъа джюклюк этиб басыб тургъандыла,
баш мыйысын биширген, къуургъандыла.

Ма... бу затла бары муну эзгендиле,
илмудан умутчугъун чырт юзгендиле

Джюкъмуд ол джазыкъга хапар айтырыкъ?
„Ала ёлдюле“,—деб къуандырыб къайтырыкъ!..

БЮГЮН ЁЛДЮ

(Ленинни ёлген кюнюне)

Кесини джашаун унутхан, артха атхан,
ишчи кърал ючюн тюрмеде джатхан,
зулмуну джокъ этер ючюн джанын аямагъан
ишчи, эллини ёкюлю бюгюн ёлдю.

Къанлы ыйых кюнде ишни унутмагъан,
Ленада артыкълыкъны унутмагъан,
тюзлюкден'а джюрегин суутмагъан
адалатлы атабыз бюгюн ёлдю.

Кюнсюзлени халына ачыб, ахсыныб,
аланы къутхарыр ючюн кесин къыйнаб,
бизни ючюн бугъоулу тутмакъ сынаб
айлангъан эм джюрюген бюгюн ёлдю.

Къолу чёгюч, оракъдан бошамагъан,
бир минутну тынчыкъда джашамагъан,
къарнын тойдуруб ётмек ашамагъан,
джарлылары кёпюрю, бюгюн ёлдю.

„Сокъур“ халкъгъа джарыкълыкъ нюрюн чачхан,
амма капиталистле андан къачхан:
властны да Рессейге келиб алгъан,
хурлукъну багъанасы бюгюн ёлдю.

Буджулдуз туарыкъды хар бир къайда,
Германияда, Балканда эм Кытайда,
амма бирлешсинле джарлыла хайда-хайда!..
деб боллукъдан сёлешген Ленин къайда.

АТАМ БЛА АНАМЫ САГЪЫШЛАРЫ

Джашчыгъыбыз ёсюб уллучукъ болса,
бир адамны малын урлаб тутулса,
Тюрмеден сау чыгъалмай джутулса:
биз джарлылагъа ким къарар, не этербиз.
Неда заманы келиб къыз сайласакъ,
эм артында биреулеге байласакъ,
отун джардырыргъа табмай айлансакъ,
джараусуз джерге ёсдюрсеге не этербиз!
Неда бизге джарагъан бир джаш болса!
арну бизни кёлтюре бели талса;
амма илму дегенден кенъде къалса
къол сала билмесе уа не этербиз?

Быланы барындан да таза болса,
Лакин билгени аракъы, боза болса,
бу эки затха халкъны оза болса,
мюлкюбюзню бошаса уа не этербиз?

ДЖУАБ

Багъалы атам бла анама джуаб:
окъумагъан билмейди гюнах, суаб!

Сиз бирер джарлы эллиси туююлмюсюз?
эллини адам этериг'а илмуду.
Хар бир затын сизге власт халал кѳргенди,
Джашынъ, кызынъ ючюн школ ачыб бергенди.

Аначыгъым сен да школгъа ийсенъ мени:
кѳркѳууларынъа тюшюрмез эдим сени!
Алай болмаса ѳа бир да джаныб кюйме,
джахилледен адам болмаз бошну суйме!..

ОКТАБРНЫ БАЙРАМЫ ЭДИ

Минълеб джанла кесинде ёлген,
ишчи халкъгъа хурлукъ берген,
капиталгъа ёлюм деген
Октябрны байрамы эди.

Мазлумланы, факъырланы
уруда тутхан аланы,
чачыб чыкъгъан ол къаланы
Октябрны байрамы эди.

Коммунизмни дженнетинден,
эмда татлы кёгетинден,
джарлыла ашасын деген:
Октябрны байрамы эди.

Социализм тушманларын,
барын аны джауларын
тёкген аланы къанларын
Октябрны байрамы эди.

Болсун халкъгъа да эркинлик деген,
ишчи, эллиге тенълик деген,
бизге бу хурлукъну берген
Октябрны байрамы эди.

Терсликсиз тюрмеде джатхан,
эти терисине къатхан.
Джазыкъланы тышына атхан
Октябрны байрамы эди.

Халкъны синифлеге бёлген,
джарлыны ызындан кюлген,
залимлени артын этген
Октябрны байрамы эди,

„Дунияда адам джашамасын,
менден башха ашамасын“, —
дегенлени чачхан башын,
Октябрны байрамы эди.

Адамны хайыуанча джекген,
ишчилени къанын тёкген,
ол байланы учуз этген
Октябрны байрамы эди.

Мындан он джыл алгъа туугъан,
капиталны кенъе къуугъан,
таза бла кирни джуугъан,
Октябрны байрамы эди.

МОЛЛАЛАГЪА

Коммунизмни нюрю тийген джашчыкны
Къарангы илмугъа бурмачы йаху,

аман—молла

Джарыкълыкдан къуру къалгъан башчыкны
Алхам бла Къулфуу бла урмачын йаху!

деген

Ауазынъы бузуб „фал“ ачма йаху,
Мискин факъыр халкъгъа „бек тут“,—деб берген
Джоругъундан кесинъ кенъ къачма йаху!

Ишинъ бла сёзюнъ бирер джол тутуб,
Майрышыб кетгенин билдирме йаху,
Михрабда айтхан сёзюнью унутуб
Адамны кесинъе къудюрме йаху!
Кесекледен джатхан аначыгъымы
Кир суу бла обагъа салмачы йаху,
Мал болгъаным, джанъыз таначыгъымы
„Сын таш этерме“,—деб алмачы йаху,
Аурууну багъаргъа билмесенъ кёзюм!
Билмейме дела айт джашырма йаху,
Доктор болмагъанынъа джокъду сёзюм,
Джанъыз халкъны олджаннъа ашырма йаху!
Дунияны джарыгъын атхан кюнюмде
Мени ючюн кишини эздирме йаху,

Мен ёлсем маулуд деб анам джазыкны

Амалсызгъа тыйыб джашама йаху,
Факъыр мискиннѣ тыйыншлы азыкъны
Къарнынъы тургъузуб ашама йаху!
Эмда „элли экинчи кечеси“деб
Болгъан мюлкюн суугъа къуйдурма йаху!
Табмагъан джазыкъгъа бир тукъум бир
Борчха къой алдырыб сойдурма йаху!
Ичкичи кѣрсенъ да бек ачыуланыб
Тѣрт джанынъы бирда „талама“ йаху,
Кесинъ'а шышаны шкафха салыб
Сездирмей мюйшюн джалама йаху!
„Зинады, гюнахды“,—деб ауазла бериб
Адамны тергеуюн джыкъмачы йаху,
Кесинъ'а къракъаш къызланы кѣрюб
Сакъалынъы бояб чыкъмачы йаху!
Бизге тар ахрат, санъа тар эсе
Шайтанны кѣлюне джетмечи йаху,
Бизге бар джаханим, санъа бар эсе
Сен да терс джолгъа кетмечи йаху,
Сенден тилекчигим: адамны эзиб
Масхабсызлыкъны сюрмечи йаху,
Джахилни ѣтюрюкге иваннъанын сезиб
Кѣбдю энди алдаб джюрюмечи йаху!

КОМСОМОЛНУ ДЖЫРЫ

Ленинни джолундан башха джол тутмам,
Марксизмни тамамдан билирмен,
Джарлы ючюн кюрешген джюрекни суутмам,
Ёлсем да тюзлюкню юсюнде ёлюрмен.

Уставым кёгюзген джорукъдан чыкъмам
Партияны джолун мен джашатырман.
Хаулелик бла, тергеуюмю джыкъмам,
Ёксюзге билим кёгет ашатырман.

Абыныб, сюрюнюб келген онъсузну
Къолундан тутуб сакълаб джюрюютюрмен,
Атасыз, анасыз къалгъан онъсузну,
Ата, аналыкъ этиб джол юретирмен.

Джарлыла, мискинле мени атам, анам
Аланы рахат джашарларын сюемен,
Джаш джюрекчигимден алагъа салам.
Кюнден, кечеден тохдаусуз немен.

Факъыр инджилген джерде джашамазман,
Кючлюкден сакъларман эзилген санын.
Алгъын джарлы тоймай, ашда ашамазман
Джашарыи излермен джарлы джанын.

Окьюу кёргюзген джолда бираз ёссек.
Тынч джашауну амалын къолда этербиз.
Бирлешиб капиталны бойнун кессек,
Муратларыбызгъа алай джетербиз.

Ичкичи, орам хаўле кёз аўруум,
Бир да хыйнычыны кёрюрге суймем,
Кёзююу бла быллага келсе къарыуум
Халкъымдан биреуню бу затха иймем.

Тюз джолгъа юсдюрюб сёлешир тилим,
Къаранъы халкъыма джол юретирмен,
Алагъа синъсе уа джарыкълыкъ билим,
Коммунизмгъе алыб кетермен.

КЪЫЗЫЛ АСКЕР

Кёкле, джерле чарс тубан болгъанында,
Дунияны юсю джаныуардан толгъанында,
Къарангылыкъны иесин узакъ къуугъан
Къан ичген джаныуарланы да бойнун
буугъан.

Джашасын пролетарланы темир къаласы!
Къызыл аскер ишчи, элли баласы!

Врангельни, Калчакны тенъизге къуугъан,
Тахдаларын, къалаларын тюбюнден ойгъан,
Зорлукълары, Ресейде джайылыб, ёсген,
Заманда чыгъыб быланы бойнун кесген,

Джашасын! пролетарны темир къаласы
Къызыл аскер ишчи, элли баласы.

Къазауат бычагъын алыб онъ къолуна
Сюнъюсюн, шкогун бегитиб солуна,
Ишчи халкъны диктатурасын сакъларыкъ,
Хар заманда къорурукъ, аны джокъларыкъ.

Джашасын пролетарны темир къаласы,
Къызыл аскер ишчи, элли баласы!

Аты айтылса: Англияны эси кетген,
Анданда озуб башхаланы ётуне джетген,

Ченберленни кючю кетиб, халы битген,
Бу джанланы джанын алгъан, учуз этген.

Джашасын пролетарны темир къаласы
Къызыл аскер ишчи, элли баласы!

Кючлюк дуниясына уллу къоркъуу салгъан
Залимлени башын кесе къолу талгъан,
Ёхдем кёрсе ачыуланымб кёкюрек керген,
Ишчи, элли сыныкъ ючюн джанын берген.

Джашасын пролетарны темир къаласы,
Къызыл аскер ишчи, элли баласы!

Тушманланы джюрегине окъ саблагъан,
Эзиучюлени джелкелеринден къаблагъан,
Мискин халкъны къоругъан эмда къорурукъ,
Аны кючю бла джарлы халкъ солурукъ.

Джашасын, пролетарны темир къаласы
Къызыл аскер ишчи, элли баласы!

Ишчи, элли халкъгъа кесин ёкюл этген,
Алар ючюн джанын берген эм къан тёкген,
Къаршчы кетгенлени аны тюз джолуна,
Алым уатыучу сынъюсю къолунда.

Джашасын, пролетарны темир къаласы,
Къызыл аскер ишчи, элли баласы.

ЭНДИ БИЗ ДА КЮЛЕЙИК!

Алгъын не халда эдик, энди къалай болгъанбыз?
Алгъын къуршоу къыса эди, энди эркинлик алгъанбыз,
ол заманны къатында энди насыбдан толгъанбыз
Эмиуъчюлени бошаб рахатлыкъда къалгъанбыз.

Киши джокъду билмеген эскиликни халларын,
туймеген да бек азды капиталгъа санларын.

Дуня къуралгъанлы да тар къабырда джашадыкъ,
мугурлукъ джыламугъун гырджын бла ашадыкъ.
Байгъа, бийге уруна кючюбюзню бошадыкъ,
Кёзюбюзню ауу барды сокъурлагъа ушадыкъ.

Бизни инджитмекликден бир минут бошамалла,
белгили этибизни бишириб ашамалла.

Ишсиз, юйсюз мискинни арбазындан сюргенде,
„джал бер“ деген джалчыгъа патрон, окъ бергенде,
Ёксюзню кёрген джерде кет лагъанат дегенде,
хиббил къоллу ишчиге ма бу халла келгенде.

Къыйынын, джалын табмай ашдан джанла ёлгенде,
Ким да нечик чыдаред бу зорлукъну кёргенде.

„Ишлесем да ёлеме, ишлемесем да ёлеме,
ашлыкъдан къырылсакъ да сюйюннююн билеме.
Къылыгъын кёре туруб аллына нек келеме,
мындан тюзлюк излеген мен мындан да телиме“,—

Деген оноу синъен эд бютюн дуння ишчиге.
Артыкъсыз да Рессейде, ишчи бла элчиге.

Инкъилабчыларыбыз муратларын кёрдюле,
бизни къутхарыр ючюн, кече кюн джюрюдюле.
„Джазыкъланы джерине биз ёлейик“ — дедиле,
чархларын къаннъа бояб хурлукъ алыб бердиле.

Бизни ючюн бек сыйдыла, бизни ычюн джан бергенле!
халекликге кетерча халыбызны кёргенле.

Бу солуусуз джюклени кёлтюргенле талдыла,
ненча ишчи эллиле индекледе къалдыла?!
Эм хакъын ашаб, эмда кёбню джанын алдыла
санаусуз, сансыз кюнде зорлукълагъа салдыла.

Ёкюннюк бир затыбыз: асыры кёб тёзгенбиз.
Шукур болсун энди ўа тамырларын юзгенбиз.

Буруннъуланы сёзю: „кёбген бир кюн атылыр,
чекден озуб зат сюрме ишексиз бол къатылыр
хулмуну да кёб къуўма бары джашаўунъ сатылыр
кючлюкню арғы бир кюнде джер тюбюнде джатылыр“.

Дегеннъе ушаб бизни да чекден озуб сыкъдыла,
мазлумлада аланы энди уруб джыкъдыла.

Энди эсе артыкъланы эшиги джабылды,
Ишчи къандан тоймагъан капиталист къабылды.
Рессей залимлерини тулукълары къагъылды,
факъырла, джарлылагъа тамам хурлукъ табылды.

Аладан къутулгъанек джахилликге кюебиз,
сокъур джашаў тас болсун, биз да окъургъа сөйебиз.

Къызыл джулдуз чыкъгъанлы сокъур кёзле да кёрдюле
окъугъуз деб кюрешиб тилсизлеге тил бердиле.
Кёб халкъны джахилликден узакъ джерлеге сюрдю.
Бу джулдузну хар джери джарлылар ючюн нюрдю.

Биз да джахил халкълабыз джарыкълыгъын алайык
кёб заман артха къалдыкъ, энди алгъа барайыкъ!

Муну нюрю тийгенле муратына джетелле,
бу жарыкълыкъ тенъизди, мынъа кёбле кетелле,
Бу болгъан джерде байла джашау табмай бителле,
бютюн дуния жарлысы мындан умут этелле.

Муну берген затларын башхасындан табмайбыз,
илму жарыкълыкъ болса: кишиге „ий“ деб чабмайбыз.

Хайдагъыз джолдашларым жарыкъ джашау излейик!
керек загыбыз болса берликди андан тилейик.
Къарт, джашды деб къарамай, илму билейик,
кёбдю джылагъаныбыз инджиб, энди биз да кюлейик!

УУЧУЛА

- 1 — Къар терен ай джарыкъ
Джарыкъ ышаннга джарарыкъ
а...марджа уугъа чыгъарыкъ?
- 2 — Да... болмаса уа атарыкъ?
- 1 — Бирда къайгъырма аны ючюн сен
Керек затны къурадым мен
дженъил бол алан кий чабыр!
- 2 — Ой, ашыкъдырмачы, сабыр!
- 1 — Бир къаралды кёрдюм гяур.
- 2 — Ол къабырды тели, къабыр!
бирини асыры ичи суймей,
бири да къадалыб иймей,

Бери чабады аякълары ташха тиймей,
бири да джунчуб табанын да иги киймей,
не болсада кетчиле,
чауллагъа джетдиле.
- 1 — Майна къоян—майна къоян!
джукъунъ келиб турмада уян!
сен тели кёремен баян!
хайда-хайда ызындан таян!

2 — Огъай... бери айланыб келеди,
марджа бугъун бизни кѣреди!
талада да эки ит юреди!
огъесе адаммы сюреди?

1 — Къояннъа туююл къушха ушайды,
майна къулакъгъа ташайды!

2 — Къайгъырма ол ханс ашайды.
Чырпы тѣбеледе джашайды!

къоркъма биз аны табарбыз,
ол къачса биз да чабарбыз.
таб тюшсе „тарх“ деб атарбыз,
аны эшикчигин джабарбыз!
этин бишириб къабарбыз!
терисин элтиб сатарбыз!

1 — Хайда чабышыб барайыкъ!
джатхан джерине къарайыкъ,
тамам кѣзюнден урайыкъ,
биз да аллай бирге джарайыкъ.

Бир заманда къоян туруб,
джюрекчиги тебиб уруб,
къуйрукъчугъун глач буруб,
къалын чегетлеге кириб,
баргъанын былада кѣрюб,
чабсала джеталмады киши кѣрюб.

1 — „Ууъгъа тебресенъ бек тойма
джорталмайын намыс джойма“
десем „къой аллах ючюн сойма“
деенъ ма энди табсанъ къойма!

деб ёбкелеб бир бирине,
джарлада абына, сюрюне,
ай да батаргъа аз кѣрюне,
Къайтдыла бла да юйлерине!

Экинчи
китоби



Эркинлик
доситинлари

БАШЛАДЫМ

Къоркъунчлу къара тубан
Къуршалаб тургъан кёкню
Урду да темир табан
Джерге джарыгъын тёкдю!

Ол кюн джыртыучу къушдан
Къутулгъан бир къанатлы
„Хур бол!“ деген таушдан
Манъа саугъа узатды.

Саугъамы алдым андан,
Джылтырадым, джашнадым,
Асыры къуаннъандан
Джырла джырлаб башладым.

МИНЪИ ТАУГЪА

Не замандан бир джеринъ кыяу,
Бир джеринъ сакъат болмайын саб—сау,
Сакъалынъ, чачынъ чыммакъ агъарыб
Джашаб келесе „минъ джыллыкъ“ къарт тау!

Боюнъ да Кавказ тауладан мийик,
Адетинъ—эски, кылыгъынъ—кийик,
Сенден къакъгъан джелге дери башха
Тийди манъа суукъ-суукъ, тик-тик.

Джашагъан джеринъ къая, чаул, джар,
Джолларынь эсе-джаяу ётмез тар
Билмейме этегинъе не юкюн
Къысылгъан эди Къарачай-Малкъар!?

Мен кёрдюм ол мугур халкъны халы,
Аманъа кетиб, болмай амалы
Чыдаргъа кюрешиб тургъан эди
„Сенде къалсын“—деб ёлюсю, салы!..

Айтчы манъа, хей кёбню кёрген тау,
Тюзлюкмю эди бу тукъум джашау?
Тыйыншлымеди бу тюз фахмулу
Миллегге кийик хайыуаннъа ушау?!

Мен да таулума ишчигим кюйюб,
Кёз джашларымы тыялмай ийиб,
Саннъа кенъешге келгенме бюкюн
Кёлчюгюмю джазарынъы суююб.

Айт сенде ички сёз бек кёб барды,
Кёрген терсликлеринъ не къадарды?
Айт, Николай патчах бу миллетден
Ненча джарлыны джюрегин джарды?..

Айт ичим энтда джанады,
Бизге не ючюн къамчи ойнады!?
Айт, сен кёрюб саркъгъан ёмюрледе
Ненча таулуну бурну къанады!..

Эскеремисе кёб билген къарт тау?
— Нек эскермейме ачыкъды шох, джау!...
Экисин да толу айыргъансыз
Джукъламагъыз! болугъуз сакъ— уяу!..

— Кимди бизни сокъур этиб къойгъан?
— Патчах эди терибизни сойгъан,
Ол эди ма къаныгъызны ичиб,
Джаныуар къарнын кёбджюрген, тойгъан.

— Айт, бизни таугъа къысхан ким эди?
— Сизни тюзге да ма ол иймеди!..
— Айт, ненча онъсуз буз таш ёзенде:
„Джокъ болгъа эди бу джашау“, — деди?!

— Энди къалсын кюн мени сакълайды,
Таякъларын тийириб акълайды.
Кёремисе мутхуз келген халкъгъа
Энди нюрюн сеиб инакълайды!

Аны хапары узунду, кёбдю,
Ол заманнъа кёб джарлы кёбюбдю.
Кёзююу бла айтырма мен, ансы
Аны сорлукъ халкъ саламды, чёбдю!

— Хайда, сау къал! мен энтда келирме.
Эринмез эсенъ „айт!“ деб тилерме
Кесек-кесек мен бу сорууланы
Джуабларын къалдырмай билирме!!!

ДЖАШАУ САЛДЫМ

Минь-минь джанны энчи джашау ну джолунда
Тюрлю-тюрлю кыйынлыкъла сынагъаны,
Темир бугъоу кысыб аягъын, къолун да
Кымылдар къарыуу къалмай джылагъаны.

Джызыкъ ишчи не бир кесек, неда бир кюн
Солуу алмай, заводлада бел бюкгени,
Ташкёмюр къаралтхан аны-башын, тюгюн
Кёрген инсан тёзалмай кёз суу тёкгени.

Элли эсе уа чалкы, сенек бойнунда,
Байлагъа сабан, бичен ишлеб бергени.
Юй бла бир юйдегиси да кыйнунда,
Бир туурагъан гырджыннъа ауз кергени.

Бу джарлыгъа: „кыйыным“!—дер къарыу кыйда!
Десе да; мынъа не ёлюм, не да тюрме!
„Ишчи—эллиге бу джашаудан не файда?“
Дегеннъе келген кюнню уа бир да кёрме!..

Ол кёзюулени зулмучусу, кышчусу
Кеф этиб дунияда эркин айланнъаны
Аны тойдургъан джалчысы эм ишчиси
Ач-джаланнъач орамлада сойланнъаны.

Ёмюрюн бу тарлыкъда оздургъан фактыр
манъылай терин файдасызгъа сатханы,
Аны хакъын джухтан эсе уа бай „кяфыр“
Джалкъасындан тюшюб ма: „пупф-ф-ф“ деб джатханы.

Былай бла, джарлы, джалчы баш кёлтиюрмей,
Мугурланыб кюлге кириб джашагъаны,
Къарны тоюб не юсю джабылыб кёрмей,
Къарыуун—кючюн, ёмюрюн бошагъаны.

Сора кёбден хазырланнъан бир къуш чыгъыб,
Бу артыкълыкъланы Рессейден чачханы,
Къан ичген дуняны уруб, бузуб, джыгъыб
Халкъгъа тенълик, хурлукъ ешигин ачханы.

Ол кюн хар джанны кёзю-къашы ачылыб,
Бары бирден: хакъым—деб къычырыб чыкъгъаны,
Ол салыннъан гыбытла бары чачылыб,
Тюзлюк, терсликни тирилмезча джыккъгъаны.

„Энди Рессейден джаныуарлыкъ кетди“, деб
Халкъ кеси урунуб, кеси ашагъаны,
Уруннъанланы бирлик азат этди!.. деб
Бир-бирине бал-джау болуб джашагъаны,

Бу тюрлениу анълыны сейирсиндириб
Къолуна кагъыт эм къалам алдыргъаны,
Кесине кючлю тартыб, юйюрсюндюрюб
Бюгюн атын тарихлеге салдыргъаны.

Ма бу ишле хар мыйысы бар инсангъа
Бирер акъыл, бирер оюм бергенинде,
Амма, джёнъерчигими! мангъа бла сангъа:
Джукълайсыз!—деб айыб этиб кюлгенинде

Энди мен да кёб ойлашыб, кёбге соруб,
Дуняма кенъешлени сайлаб алдым.
Урунмагъан ашамазлыгъын да кёрюб
Коммунаны джоругъунда джашау салдым!

ДЖАРЛЫГЪА

(Сайлаулары кезююнде)

Хар бир зулму, хар бир кюч сени эзиб
Аркъанъ аур джюкледен талганында,
Дунияда джашауунъдан сууб, безиб,
Тели болуб тентиреб къалганында;

Къайсы кюн сени нюрлю джарыгына,
Джылыууна къойду, унады дейсе?!
Къайсы бай сени кийген чарыгына
Тергеди, тенъ кёрдю, санады дейсе?!

Къайсы патчах сени бу халынь ючюн
Тахтасында къайгырыб джашады дейсе?
Миллионлаб малындан бир тюк учун
Санъа деб джойду, не бошады дейсе?

Джалчыса, джарлыса деб къайсы буржуй
Олтурургъа къойду юй къуушуна?
Юйсюзсе, межамсызса деб къайсы бий
Къысылыргъа къойду кюн туушуна?

Къайсы джарыллыгынъа эски адет,
Не уа шеригъат джарады дейсе!
Къайсы мурза, къайсы бай, къайсы кадет
Санъа рахат джашауу марады дейсе?!

Къарачайча сорама джаным энди,
Къыйынынъ хакъынъ къайры кетеди дейсе,
Къайсы хыйнычы молла, къайсы афенди
Къайсы бир джаранъы сау этди дейсе?!

Иенъ—патчах, молла, дин болгъанында
Эсинъдемиди халынъ неллай эди!..
Аякъ тюбюне чулгъаб салгъанында
Джарлы халкъгъа не къыйынлыкъ келмеди!?

Аман болмазмы айт, бу соруулары
Бюгюн барына джуаб бералмасанъ?!
Ёмрюнюю кёмюр этген уулары
Тюбю, тамыры бла къоратмасанъ!

Ма кёз нюрюм, муну эсинъе алчы
Отпор беришейик класс джаулагъа!
Хайда сен джарлы эсенъ мен да джалчы
Орталыкъны да алыб сайлаулагъа!

27- VII-27 дж.

ЭСИМДЕДИ

(Ёксюзню аузундан)

Эсимдеди ёмюрю джарлы атамы
Бир кере бир къаш кериб кюлмей битгени.
Кёзюмю нюрю дуняда бир анамы
Хурлукъгъа термиле дунядан кетгени.

Ол заманда ёксюзню халы белгили:
Кёлексиз, кёнчексиз джаланнъач къалгъаным.
Байны баласы джарашулу, юлгюлю,
Мен'а худжу-эм хашген атны алгъаным.

Мени тенъли сабийчикле ойнаб, кюлюб
Айлансала мугур-мыдах олтургъаным.
Мени ойнар кюнюм болмагъанын билиб,
Кёзлерими джыламукъдан толтургъаным.

Эсимдеди, „къарныны джарлы онъсузну
Ачын-тогъун билген бармыды?“ дегеним.
Менича джарлыладан къалгъан ёксюзню
„Халындан тутмакъ да тармыды?“ дегеним.

Кечинмекге къабджыкъ кёлтюрюб бойнума
Юйден-юйге кириб сапал сюрегеним.
Бир джазыкъсыннъан гырджын сукъса къойнума,
Анъа къуаныб кёбгеним,—юйрегеним!..

Эсимдеди, кышхы кече боранлада,
Кирир джерим болмай эшикде джатханым.
Эл ичинде, босагъада, орамлада,
Киши джазыкъсынмай суукъдан къатханым,

Эсимдеди, бу кёзюуден да кутулуб
Бир байгъа беш джыллыкъ къой джалгъа
киргеним.
Анда да къагъылыб, согъулуб, тюртюлюб,
Сюрюу ызындан джылаб, сарнаб джюрюгеним.

Эсимдеди, болджалымы арты битиб
Бай мангъа: „токълу керек“!—деб дау этгени
Эмда джал бермей кысдагъанында кет! деб
Ах, мангъа не кючлюк—артыкълык джетгени...

Ол дуняда онъсуз капекге саналмай
Эм учуз, эм сыйсыз бир зат кёрюлгени.
Зулмуну тубюнде ёлмей неда къалмай,
Тенъликге, бюгюнню халгъа термилгени.

Эсимдеди, бу артыкълыкълардан безиб,
Тентирегеним, телича айланнъаным,
Ол ишлени кёбге бармазлыгъын сезиб,
Бу власта тюшюмдеча ойланнъаным!..

Аудан чыгълалмай тыпырдаб
Ол онъсуз эм ахырда

таб

Бетин, башын,
Кёзюн, къашын
Соя эди, теше эди.
Бу дуркъучу—
Бу джумдурукъ,
Джарлыланы джерге кёмсе
Къанларын суурса, эмсе
Сора къолу къана эди,
Керпеслениб,
Джюрегине,
Бюрегине
Хар джерине, хар джерине
Къандан чыкъгъан къыб-къызыл джау
Сала эди!..

* * *

Терсликни кёлтюралмасанъ,
Не кючге да,
Не зоргъа да
Разы болуб,
Къолунъу салыб
къалмасанъ,
Къаршчы чыкъсанъ;
Тюйюлюб ариу джумушаб
Кебекге, мулхаргъа
ушаб
Анъсыздан топуракъ
ашаб
Себебин кесинъ да билмей,
Акылынъа келтирелмей
Тамам
Шашыб
Къала эдинъ!..
Бу дуркъучу
Байлыгъына база эди,
Сёз къайтарсанъ
джойдуругъа,
Дуня кёре
сойдуругъа

Протокол
Джаза эди.
Аны сен да
Мен да кёрдюк:
Ол асыры-асыры бек
Оза эди
Къарыуу бар анъа улху
Бере эди,
Ол улхуну онъ кёзюнден
Кёре эди.
Къачанда ма ханны, бийни,
Молланы эм афендини
Ийманлары—динлери да
Не тукъум тилеклери да,
Байны ахчасында
эди,
Джарлыла кёбдюрген
Бочхасында
эди.

* * *

Къысхасы ол заманда
бай алчы эди,
Джарлы уа анъа къошчу—
Эм малчы эди.
Байны тутхан, асырагъан,
Анъа байлыкъны къургъан
Джалчы эди.
Байны бай этген—
Юйретген,
Анъа манъылай тер
тёкген,
Байгъа джау быдыр,
Тау быдыр
Сюйретген,
Эм артда итча къысдалыб
Къыйынындан зат да табмай
Чыгъыб
Кетген,
Джалчы эди,
джалчы эди,
Джалчы эди!..

Бу дуркѳучу—
Бу джумдурукъ
Джер башындан
Кѳурурукъ,
Энди бизни
Пролетар
Кѳралыбызны
Кѳолунда
Социализм,
Коммунизм
Джолунда
Ёсюб баргъан мюлкюбюзню
Ёсдюрмезге,
Кѳурмазгъа
Анъа киши
Юсдюрмезге,
Бурмазгъа
Кюрешеди.
Аны ючюн
Демлешеди
Эришеди.

* * *

Энди биз да—
Эмилиб келген
Джалчыла!
Кесини таймаз нѳгери
Манъылай тери
Болгъан джарлыла,
орталыкъла
Эмда бютеу урунъан
Сабанчыла!
Малчыла!
Бу джумдурукъну
—Кулакны
Игини,
тенъликни,
тюзлюкню
Джолунда лякъ басхан
кѳбге

Къаршчы чыкыгъан
Кулакны
Чырмаулу къолун
Ууатыгъыз,
Кесин да хар бир ишигизден
узакъ,
Эрек
Атыгъыз!
Этигиз бырнак!

20-V-29 дж.

ЭСКИ ЗАМАН

Эски заман, эски заман!
кюнсюзю эмген заман,
Джарлыны джаны саўлай элтиб
кѣрге кѣмген заман!

Ненча минъ халкъны джюрегин
Кюйдюрдюнь сен туз кибик!
Эритдинъ санларын отда
Къызгъан балауз кибик...

Аз халкъланамы бойнуна
боюнсха салыб джекдинъ!..
Азнымы онъсузду, джарлыды,
демей къанын тѣкдюнь!..

Ол, заўаллы таўлу ўа сенде
не кючлюк кѣрмеди,
Кючлюк басхан джеринде
къалды, алгъа джюрюмеди.

Саў дунияны алтыдан бири
бюгюннью СССР—
ден да бермегененъ бизге
чаулладан башха джер!

Хей, огъурсуз заман! нек
этген эдинъ бизге былай,
Къалгъанеди да мугур къарачай
Джахиллигине джылай!..

Акъяллыланы тели, тили
барны тилсиз этдинъ,
Инджитдинъ мынча адамны
Кѣб кыйынлыкъ салыб кетдинъ!

Амма бюгюн пролетарны
сабийи, уллусу да,
Сакъаты, сауу, сокъуру
чолагъы, къоллусу да;

Санъа къаршчы биригиб хар
кюнде налаг этди.
Коммунизм джашаууна
сокъмакъ этиб кетеди.

Энди эсе, ишчи элли
айырылмаз къарнаш болуб,
Санъа тиерге хаб-хазыр
къурчдан къаты таш болуб:

Хар бирини манъылайына:
Джашасын бирлик, хурлукъ!
Олду артыкълыкъны джыгъыб
къарнына къама урлукъ!..

Деб джазылгъанын кѣр да,
ариу бир акъялсыз хайуан
Сен эсенъ да эшитдирме
Атынъы соярла ийнан!..

БИЗНИ АКГА

Эртде бурун, кёр джашау ну кёзююнде,
Тюшюб кьалгъан бизни акганы кёзюнде;

Акъ кырау чугъу энтда иги кетмейди,
Инджитеди джазыкъны рахат этмейди.

Алайсыз да кьой джалда аягъы юшюб,
Топал болгъан эди, бармакълары тюшюб.

Бюгюн да аны ючюн кыйналыб джашайды,
Джыламу гъу бла ашын тенъ ашайды!..

Джашлыгъында джалчы болуб джегилгенди,
Энди уа бели джаяча бюгюлгенди.

Джазыкъ акга ма бу кыйын халдан безсе,
Саулугъу кыйтыб келирден умут юзсе

Амандан кетген акганы кышы, джазы,
Сёлешсе, ма былай чыгъады ауазы:

Балаларым! мен дуняда кёбню кёрдюм,
Топал, тенъек болуб кьалгъынчы джюрюдюм.

Не бек артыкълыкъ кёрсем да чыдаб турдум,
Аллахыма шукур этдим эм баш урдум.

Амма бюгюн не джюрюрге аягъым джокъ,
Джюрюйме да таяныргъа таягъым джокъ!..

Не кереклими анъылатыргъа сѣзюм джокъ,
Неда джетер джерими кѣрюм кѣзюм джокъ!

Бир къаум итле бизни кемире элле,
Бизни аркъабыз бла семире эдиле.

Топалны, тѣнъекни халын билмей элле...
Джарлыгъа ха-ха-хаха-деб кюле элле,

Ма, мен да алагъа джалгъа киргенимде,
Бузду, къарды демейин джюрюгенимде,

Саулугъуму бериб, сан сакъатлыкъ алдым.
Эм артында ўа ма быллай халгъа къалдым!

Хей, ол заманда бай бизни кѣб къыйнады
Ол бизни къамчи бла туююб ойнады!..

Энди сиз унутмагъыз кетген заманны,
Унутмагъыз! ол бизден ътген заманны.

Унутмагъыз бу тенъликни алыр ючюн,
Ырхыча тѣгюлген ишчи—элли къанны!..

Энди биз да ол къан хапары неди,—деб
Тинтиб билмей къоярыкъ туююлбюз табылса эб!

КЕБ БОЛМАЙЫН

Мындан алгын бир он джыл, кѣб болмайын
Ол къара кюнлени биринде эди,
Джюрекледѣ чырт мархамат къалмайын
Онъсуз халкъ онълуну тюбюнде эди.

Кѣкде нюр джокъ, не джер джюзюнде джылыу
Джашауубуз толкъунча ташый эди,
Рахат олтуруу неда эркин солуу
Табмайын джалчы башын къашый эди.

Хар къалайгъа къарасанъ: джаныуарлыкъ
Кюнден-кюннѣ тохдамай ѳсе эди,
Пролетар адамны ѳа бу тарлыкъ
Айагын байлаб, бойнун кесе эди.

Чегет тереклерине дери мыдах
Чапракъла замансыз агъа элле
Баргъан суугъа тынъыласанъ да „ах-ах-ах“...
Деб сарнагъан таушла чыгъа элле!

Къара зулму кюшлеб тѣгерек джерни,
Халкъны бир джылан кибиѳ эме эди,
Бююннѣю азат халкъын Рессейни
Джанлары саулай джерге кѣме эди.

Бий джумушуна джортуучу бир „къулчукъ“
Бийине къаршчы тишин билей эди,
сксюзле сакълаб къалгъан эрсиз тулчукъ
Аллахындан ѳтмек, аш тилей эди.

Джел къакъгъан джерде ёсген терек булчукъ
Кюн чыкъгъаннъа айланыб силкине эди,
Ол булчукъгъа да къонуб бир булбулчукъ
Заманнъа кюу этиб ёкюне эди.

Бу джаннъан джюрекледен джилтин ызчыкъ
Кюнсюзю белин мукгур бюге эди,
Кюлге кириб кългъан бир таулу кызычыкъ
Тохдаусудан кез джашын теге эди.

Насыбыбыз къачыб узакъ эм эрек
Бизге халекликни кергюзе эди,
Ма бу халланы керген хар бир джюрек
Дуниясындан умутун юзе эди!

Акългъа келмеген иш бирден-бирге,
Халкъ бирден кюзгълды, бирден уянды
Кычырды тауш берди хар бир джерге,
Рессейде чырт джукъланмаз бир от джанды.

Ёртен болду, джайылды бу Рессейге
Джетген джерин эритди чексиз кызыды,
„Бу дуня меникиди“ деген бийге
„Кет“—деди ююн, бауун чачды, бузду!

Энди уа сен да кересе ма бюгюн
Ол джалчыны, джарлыны сойгъан ёлдо,
Аркъасындан атыб онъсуз да джюгюн
Солуу алды, къуанды эмда кюлдо.

Бу да шагъатды энди юйсюз факъыр,
Ыйлыкъмазына, къл ат алмазына,
Мындан ары дуняда кёлю такъыр,
Не ишчи, не бир элли кълмазына!..

СЕИР ХАЛ

(Микоян шахарны ачылмакълыгъы бла)

Чауллу, ташлы ёзенде эмда тарда,
Тюгел башы джабылмагъан бир къабырда,

Кёб ёмюрледен, кёб джылладан бери
Къызы, джашы, къатыны неда эри

Тардан берлакъ чыгъар къарыу алалмай,
Термилиб, таралыб, ёлмей не къалмай,

Аркъаларын патчахны джюгю басыб
Хайран болуб, къалгъан акъылдан шашыб,

Кёрмеген кюнню кёзю, кёрмеген ай,
Мутхузланыб къалгъан зауаллы къарачай;

Бюгюн джарыкъгъа джыламугъун джуууб
Ол да чыкъды, белин къатдырыб, буууб!

Дунияда барын ол энди кёреди,
Тёрт джанына къуанч тауш береди.

Къуансын айхай! совет власт анъа,
Хар кюнсюз хар онъсуз джаннъа:

„Чыкъ, хариб, сен тюрме джашаудан энди,
Хур бол суйгенинъча айлан!“ дегенди.

„Уян! болду анъа терслик ачыкъ, баян
Ма, санъа автономия, джанъы шахар Микоян“

Деген совет власт болгъанын кѣреди
Аны ючюн къуанады, суйюнеди.

Бу да шагъат; джарлы тенълик алгъанына
Бу власт джарлы халкъныкъы болгъанына! .

12-X-27 дж.

ТЕРГЕҮ АЛ!

(Поэмадан бир кесек)

(Молла окъуу,
молла дуа,
молла дарман,
молла къол,

Кѣб джарлыны—
пролетарны
джер тюрбюне ийгенди,
Хей эзилиб келген онъсуз!
Сен андан къач,
узакъ бол!

Ол патчахны
таягъыды,
бойнунъа кѣб тийгенди!..).

Къуллукъну заманы, тамам кюзгю кюнде,
Кечем-кюнюм да иш болгъан бир кѣзюуде
Эл ичине чыгъыб эртден бла эртде,
Танъ да тюгел джарыгъынчы, сагъат тѣртде,
Кетиб бара джол узунун къызыу джюрюб,
Таб къоркъарым келди бир къаралды кѣрюб...
Тоба-тоба энди туура бу заманда
Уруниъан халкъ бары биченде, сабанда
Бу уа кимди бауурун хунагъа къаблаб
Къараб тургъан ауруу юйню аллын сакълаб,—
Деб сеирсинъенимден кесим-кесиме
Бурулуб хапар сорургъа тюшдю эсиме,

Къарасанъ да бетинде кызыл кяны джокъ,
Джанъыз ауанасы, адамча саны джокъ.
Къайдан да тюеб кёрдюм мен муну бюгюн
Ёлю бетин, тик-тик тургъан къаш-баш тюгюн?
Деб, кёлюм азаргъа джетиб сора мынга
Сордум: не болгъанды джолдаш айтчы санга?!

* * *

— Хей, джаным келме къатыма, джуукъ турма
Не болгъанын мен айтмайым, сен да сорма!..
Ах, алданмайым моллагъа, афендиге,
Доктор бакъса, сау боллукъ эдим эндиге,—
Деб джыласа да бир затын анъылмадым,
Бу сёзге бютюнлюк этиб айланмадым.
Къайтарыб дагъыда: айтмаудан не файда,
Ёле тураса насыбсыз сен былайда!..
Дегенимде,— „айтайым кел джашырмайым,
Джашырыу бла кюнюмю ашырмайым,
Сен да моллалагъа алданнъанладанса,
Ызларындан джортуб айланнъанладанса,
Афенди алай айтды, былай айтды,— деб
Аягъынъ кёлунъ да байланнъанладанса!..
Тёшекге тюшгенлейиме ауруу алыб,
Моллабызны чакъыргъан эдим жанъылыб,
Да:— хар кюн сайын инъир ала келирме,
Бир ыйыкъда сау этерме, не ёлюрме,
Амма кесинъи хорлатмай гызманлыкъгъа,
Дуа къабыл болур ючюн къурманлыкъгъа
Сатыб ал да не бир уллу къуйрукълу кюй,
Неда эки къуйрукъсуз семиз эчки сой,
Сора кыйыныма да он челек акъчыкъ,
Эки джюмел кёзу бла юч улакъчыкъ.
Энди сен да элде адетни билмеймисе,
Мен айтмасам да сен бек кёрюб келгенсе.
Бирда келгенде, кетгенде да бош кюйма,
Къолтугъуму къуру этиб намыс джойма!—
Дегенинде, хар адетин ачыкъ этиб,
Барын да толтургъан эдим, эсим кетиб.
Джарлы болсам да бек сыйлы кёрген эдим,
Аузумдан къабын юзюб берген эдим,
Джахиллигим эди ансы, айт, не асуу
Берир эди мен джарлыгъа мерекеб суу!..

Тамам мартдан августха дери бу джай
Джатдым экисини арасы алты ай...
Энди ўа сен да кѣресе быллай бичим,
Быллай халгъа киргениме джанады ичим.
Ах... алданмайын моллагъа, афендиге,
Доктор бакъса саў боллукъ эдим эндиге,—
Деб айтыргъа насыбсызны кѣлю кетди,
Олсагъат доктор да эслеб, чабыб джетди.

* * *

Биргелей кѣлтюрюб салдыкъ аўруу юйге,
Доктор габрайын илиндириб чюйге
Къарагъанлай:— „ай гяур‘а къайсы ибилис
Бергенди бу джазыкъгъа аман аўруу
Деб манъа къарагъанында мыдах болуб,
Кѣз джашларым тѣнъереди джюрек уруб.
Ол да усда къарачай халкъны халына,
Мен бир зат да айтхынчы, кеси аллына
Арлакъчыкъгъа джюрюй барыб, артха къайтыб
Тарыгъа башлады манъа былай айтыб:
— Хей, джазыкъ къарачай халкъы, табанына
Темир кириб сыныб къалгъан заманда
Хаман мыллык атыб моллагъа кетеди,
Чюйю къоркъуб чыгъар—деб умут этеди.
Былай бла алданыб кѣзююу озса,
Ёлюрге юч кюню къалса, кѣрюн къазса;
Ким кертичи болгъанын анда биледи,
Сора ол заманда докторгъа келеди.
Озгъанны сюрген адетди къарачайда,
Анъа ўа доктор фельдшерден да не файда?!—
Деб юсюбюзде болгъан бир адет къоймай,
Тизгенинде бу ёбге сѣзледен тоймай,
Джунчугъандан кючюм халым бите эди,
Айтханлары баш мыйыма ёте эди.
Бюгюнден ары афендиге-моллагъа
Инаныб кетмем мен къаранъы джоллагъа,—
Деб ол кюн мен башыма акъыл этдим,
Налат болсун хыйнычылагъа,—деб кетдим:
Таўлу, ма былагъа сен да бир къулакъ сал,
Эмда келлик джашаўунъ ючюн тергеу ал!

СЕНСИЗ

(Ленинини ёлгенине 5 джыл толгъаны бла)

I

Сыйлы усдазыбыз,
Джол услабыз—
Багъалы Ленин!
Сенсиз да биз
Сен кёргюзген,
Сен тизген
План бла барабыз.
Барабыз
Азыбыз,
Кёбюбюз да
Къалмай,
Джардыла,
Арымай,
Талмай
Къызыу джортуб барабыз;
Аллыбызны
Тыйаргъа
Умут этген
Къаллыбызны
Сенсиз да урабыз да
Къыйыргъа чыгъарабыз.

Чыгъарабыз, айхай, чыгъарыбыз
 Сенсиз да ол сен бургъан,
 Сен къургъан
 Машинаны
 Сен суйген халкъ
 Джаны,
 Къаны
 Бла бурады,
 Социализмни
 Алларын,
 Тамалларын
 Оюлмазча,
 Ёмюрлюкге бузулмазча
 Къурады.
 Къурайбыз, Ленин, къурйабыз,
 Кюнде, кечеде да аллыбызгъа урабыз.
 Барабыз кызыу джюрюб,
 Аллыбызда нюр кёрюб
 Анъа джетерге талпыб,
 Ашыгъыб барабыз.
 Бизге,
 Ишибизге,
 Ичибизге
 Джарашмагъанланы
 Урабыз
 да
 Аудурабыз.
 Бизни жарлы
 Ёгенибизни
 Чирик муратладан,
 Бюрократладан,
 Дагъыда
 Была ышанлы,
 Бизге къанлы,
 Осал затладан
 Тазалайбыз.

Октябргъа
 Бла санъа,
 Деричин, къабыргъа

Кириб инсанња
Саналмагъан,
Къуаналмагъан
Ол ишчиле, джалчыла,
Кеси ишлеб ашагъан
Къол кыйыны бла джашагъан:
Элчиле, сабанчыла,
Малчыла
Бир-бирлерине къол бериб,
Сюйюнюшюб, къаш кериб,
Сенсизлей, сен юретгенча,
Сен осият этгенча,
Сен айтыб кетгенча
Ишлеб алгъа барабыз,
Барабыз, кызыуу барабыз.
Бу барыуу бла биз
Излегенибизге,
Джол джарабыз.
Фабрикаларыбызны,
Заводларыбызны,
Бютеу иш оджакларыбызны
Ол нюрге бурабыз.
Бурабыз, Ленин, бурабыз,
Ма къарачын,
Былай бла биз
Социализм къурайбыз!

БАЙ БЛА ДЖАРЛЫ

(Джарты поэма)

Бир кызыу кюн, кѣб болмайын бу кетген джай,
Салкын юйде джата эди Рамазан бай,
Къолунда таягы, къолтугъунда машок,
Келди мынъа бир къарт киши асхай-асхай:

Джарлы:

— Салам алейкум!

Бай:

— Неди айт?

Джарлы:

— Хакъчыгъымы

Беригиз—деб алыб келдим къабджыгъымы,
Ачдан бир кесек инджиледи юйдегим,
Артын этдим мюрзеуюмю, акъчыгъымы!..

Бай:

— Билмеген адам кирик мени халымы
„Бер“—деб келесе „кыйынымы, джалымы“,
Амма къалмагъанды менде ол алгын кюч
Бошагъанма бурун мюлкюмю—малымы!..

(Бай былай айтды да сыртын айландырды,
Кёлюн эски кылыккылагъа байландырды.
Не кет, не кел, олтур не тур, демей, къартны
Бойнун энъишге бюкдюрюб ойландырды).

Д ж а р л ы :

— Джаным, бир темирли нартюк-ашлыкъ ючюн
Не керекди адамгъа къарыуун, кючюн
Башдан аякъ санаб агъартыргъа кёзюн,
Не ўа кызыл эгерге бурун учун?..
Ма, сиз мени „сабырчыкъ эт олду, буду...“
Сылтаўла бла булджутханлы джыл толду,
Мен хакъ берир,—деб сан тюйген эдим санъа
Бер-бер энди кыйнагъанынъ озуб болду.

Б а й :

— Айтама да, билмейсе сен!..

Д ж а р л ы :

Бек билемен,

Джокъду бу дуняда байладан „ёлемен“!..
Мени не ишимди сени кыызгъанчлыгъынъ,
Мен кыйынымы, хакъымы—деб келемен.
Нек билмейме, билмезге айт энди джаным,
Сизни кёлулгъузда таркъайды да къаным,
Бузда, къарда сизни тегерегигизге
Джорта, чаба топал болду ма тёрт саным!..

(Къыб-кызыл кызарды байны эки кёзю,
Ачыўндан кёбюб чыкъды кюлакъ бези
Бай адетде уругъа да тюгел болмай,
Чанчыб-чанчыб чыкъды аузундан сёзю).

Б а й :

— Джокъду мени санъа берлигим кет дейме!..

Д ж а р л ы :

— Огъай, мен да хакъымы алмай кетмейме.
Сюел да тур алай эсе алырса хо-о-о,
Алалмай къалсанъ, бир да бюсюреу этмейме!..

(Бу бай кёблени хакъын ашзгъан эди,
Кёбню кыйынын джутуб бошагъан эди,
Джалчыланы, джарлы халкъны джегиб, кыйнаб
Артыкълыкъ, кючлюк этиб джашагъан эди).

Джарлы:

— Хей... мен кёб зулму чекгенледенме,
Сизден тамам суугъан, безгенледенме,
Джаллы къаршчысына саутсузлай тюшюб
„Фана дуниядан“ умут юзгенледенме!..

Сен тоюбса, мен ашарыкъсызладанма,
Джалан башладан эм чарыкъсызладанма,
Сизни аякъ тюбюгюзде кёб термилген
Мугурладан кёзю джарыкъсызладанма!..
Да... мен кенъ дунияда сыгъылгъанладанма,
Эки кёзюнден эндилеге дери къан
Тамыб, сенича джаныуарланы тырнакъ
Учу бла кёрге тыгъылгъанладанма...

Бай:

— Сен билмейсе!..

Джарлы:

— Нек билмейме джекгенинъи,
Джалчы халкъны белин мукгур бюкгенинъи,
Кюнлерин кече, кечелерин кюн этиб
Къамчинъи бурну бла къан тёкгенинъи.
Бек билеме адам тери сойгъанынъы,
Къол аязын хиббил-хиббил ойгъанынъы,
Тохдаусуздан къанларындан къашыкъ ичиб
Гыбы кибик кёбгенинъи, тойгъанынъы!..

(Бизни байны бети къаб-къара къаралды,
Хар кёзю бирер гакгы болду, аралды,
Джалчы, асхакъ къаргны сёзюн кёлтюралмай
Табджанда олтуруб кючден чыдаялды).

Бай:

— Кет мен сенлейле бла кёб селешмейме,
Джокъду менде ишинъ, мюлк, джер юлешмейме,

Къозгъама мени тынч болургъа джарарса,
Амма мен кѣб адам бла кюрешмейме!..

Джарлы:

Ай... джанъыла болурмуса, Рамазан!
Ол сен джукъгъа санамагъан „учузсыман“
Онъсуз джалчы сени кибикледен тартыб
Хакъын толу алгъан заманды бу заман!!!

(Къартны бу сѣзю байны ётюне джетди,
Тилсиз болду, „ёхдем“ байны эси кетди.
Къарт да кесни советине бурулду,
Мени кѣргеним бу болду, мында битди).

30-VI-28 дж.

ДЖАЛЧЫНЫ СОЙГЪАННЪА

Джашау тар, ашау тар, кѣлю такъыр,
Гырджынлыкъсыз кѣалгъан бир зауаллы факъыр,

Кесини тѣрт саны бла урунургъа,
Кеси кѣыйыны бла джашау кѣурургъа,

Узакъ, узун джолла джюрюб арыб, талыб
Узакъдан келген бир джарлы мугурланыб,

Акѣылына тюзлюкден башха зат алмай,
Сени быллай мурдарлыгъынъы билалмай

Джюрегинден санъа инам берген эди,
Джумушчунъ болургъа джалгъа кирген эди,

Сен джылы юйде эмда кѣургъакъ орунда,
Башынъа бош, кѣалайлада сюйсенъ анда;

Джашау ну джарыкълыгъын уатханынъда,
Кеф этиб дуниядан татыу татханынъда

Ол да балчыкѣды, джанъурду, кирди демей,
Кѣышхы боранды, суукѣду, кѣарды демей,

Бир такѣыйкѣа бош солуу алмай ишледи,
Юсюн башын бит бла сирке кюшледи.

Тёрт санын туюуб насыбсыз джалчынъ болду,
Сау беш джылны сени къошчунъ малчынъ болду-

Джанын аямай ол худжу малынъ ючюн,
Санъа туюе бошады къарыуун, кючюн.

Иги джетеим,—деб мурдар джюрегинъе
Азмы чабды, джортду, айт тегерегинъе?!

Ол да джашау ючюн туугъан бир джан эди,
Къашы, кезю сени кибик инсан эди!..

Чархын , санын къыйнаб, ишлеб кёб мал этди,
Тойдурду харам къарнынъы эм эсиртди.

Энди мен да хур болайым,“ дегенинде,—
Бир рахат солуу алайым,—дегенинде.

Билдирмезден джетдинъ, кёкюрегине чёкдюнъ,
Балта бла джелке къанын джерге тёкдюнъ.

Ач джаллыча, чачуу-къучуу этдинъ джулкъдунъ,
Санларын уакъ туураб шындыкга тыкъдынъ.

Бу ишден бир джийиргенмеклик алмайын,
Бу кийикликни этерге уялмайын.

Джан тамырын тишинъ бла чайнаб юздюнъ,
Къанлы хапарны газетледе кёргюзюнъ.

Не болур эди ол джалчы сау джашаса,
Кесини джалчылыгъыгъын кеси ашаса?!

Не болур эди бир къуанса, къаш керсе,
Ёмюрю ачы кетмей, татлылыкъ кёрсе?!

Аны ол къаннъа боялгъан сыфатындан,
Эмда бютеу пролетарланы атындан:

Налат ол джанны бойнун кесген билекге!
Налат ол мархаматсыз къаты джюрекке!

Налат! къркъмай, тартымай адам бууаргъа.
Аны джыртхан паралагъан джаныуаргъа!

Налат бу ишни этдирген „менчиликге“!
Джюз минъ налат „энчиликъе-энчи мюлкге“ !!!

24-11-28 дж.

САДАКЪАЧЫ

Къыш кюн эди. Тоба къагъыт киби къар
Джерге этек дъайгъан эди. Джаны бар
Тышха кёз къарагалмайды борандан,
Къардан, ачы суукъладан къоркъгъандан.

Биз юйюрге болгъан уллу, уакъ да
Тизилгенбиз отджагъагъа. Оджакъда
Сынджыргъа джырна чоюнчукъну тагъыб,
Тюбюнден да чымыртачыкъла джагъыб.

Тынъыласакъ бир алада эшикден,
Терезеден, джел урлагъан тешикден
Тохдаусуздан хаман „гу—у—у—у, хаман
уш—ш—ш
Деб эштилген ол боран эм джел тауш.

Къарны мамукъ киби ийиреди,
Бизни да отдан-отха кийиреди
Анам джазыкъ, манъа кёлю къыйналыб
Бир атабызгъа, бир бизге айланыб,
Акъылындан талай затла чыгъарыб,
Сёлешеди кёзлери чыракъ барыб;

— Бу суукъда, бу къыямат къобхан кюн
Аллына этиб туар, къой сюрююн:

Ашдан, арыкъдан бир кырылмай малым,
Мындан аманна кетмей ишим, халым,
Тамамы бла къолгъа тюшюб джалым,
Бошалыр кюн къачан чыгъар болджалым!?

Деб тюзледе бойну, бети эм бурну
Юшюб айланнъандан жарлы болурму!—
Анам былай дерге эшик ачылды,
Босагъадан юйге къар чачылды.

Биз да къайгъы болуб: бу ким? не затды?..
Дерге, биреу башын узатды.
Рессей фактырларындан бир къатын
Болгъанын кѳргенлей сездим сыфатын!..

Кел юйге дедик, кирди сагал юсю,
Джунчугъандан учуб кетгенча эси.
Кѳрюнеди тобугъу эм инчиги,
Титирейди хар бармагъыны джиги.

Бети, къолу кѳм-кѳк, кѳкюреги ачыкъ,
Аркъасында къаб-къара бир балачыкъ.
Джюрек нечик аурумасын бу да жан!
Анам деди: Олтур джылын! Суукъдан
Ёлесе! Тур джырначыкъ бер, къарачы
Не халгъа киргенди бу салакъачы!
Къонагъыбыз джырна ичди, джылынды,
Къалтырагъаны, титирегени тынды.

Иги кесек олтурду юйюрсюнюб
Биз да хапар сорабыз сейирсиниб:
— Эринъдамы барды, бу баланъ неди?!
— Ах болса уа, ол эртде ёлген эди!..

Ол саулукъдан манна джашау азмы эди,
Ол джокъ болуб келди бу кюнле,—деди.
— Ай хариб, къарар кишинъ болмай дыдай
Бир джерде къатаргъа башладынъ богъай.

— Кетейим,

— Суукъ болурса!

— Не мадар?!
—

Джокъду тынчайыр кюн кѣрюме къадар...
— Муну къалай кѣлтюресе?—Нетейим?..
— Билмеймисе?
— Огъай...
— Мен юретейим.

— Айт!
— Къарамай приютха бер баланзы
— Ол дегенинъ?
— Ма муну кибик анъы,
Акъылы, эм саны ёсмегенлени,
Атасы не анасы ёлгенлени,

Джарлыланы къалдырмай сабийлерин
Казна асырагъан этеди, юйлерин,
Ашарыкъларын, кийимлерин бериб,
Сен билмейин тура кѣреме хариб!..

— Ала мени баламы алырламы?!
Аны аллай юйлеге салырламы?!
— Нек алмайла, алай дегенинъ неди!
Ол ёхтемлик алгъын заманда эди!..

Анъыла, эгечим, совет власты,
Аны иннети, мураты, эм къасты
Эскиликни джокъ этиу этда, джыкъды;
Энди джарлыгъа тынч джашау саллыкъды.

— Не иги, не ачыкъ юретдинъ сау бол!
— Хайда, эгечим, санъа да ашхы джол!
Кетди мынъа ит чаба, бу да „хир“ дей,
Узун таягъын бир силке, бир сюррей.

Биягъы анам: „Сюрюучю тюлдю джазыкъ.
Мунуча ашарыкъ, кийерик, азыкъ
Табмайын былай айланнъанды“,—деди
— Ой анам ол къутура, къайнай эди,

Неди хатасы бу власт бар чакъда,
Амма бизден кюн батханда, узакъда,

Зулмуну, кючню тюрбюнден чыгъалмай,
Биздеча патчахны, ханны джыгъалмай,

Тургъан минълеб пролетарла бардыла!..
Ма, анам къайгырлыгъынъ аладыла!..

12-X-28 дж.

КЪАРАЧАЙ ТОЙ

Къарачайлы тюзлюкню бек
суйер, сыйлар, кёлтюрюр,
Амма бир-бирде келинин
суйреб, кыйнаб—келтирир!..

Ол той этер: арбазында
болур „джюз джыллыкъ“ багуш,
Анъа булгъана джаш кыыз да
джызылдар къобуз тауш.

Анда болур къарт аммала,
мукгур белли акгала,
Анда болур сакъаллы,
сабийле, джашла,—гыкгала.

Анда болур алтын туйме
кыызла—„базар гокгала“,
Къара къаш, инъичге бел
хагокла, окъа бокгала!

Анда болур челек бозадан
къарны тыкъ толгъанла,
Ичги эм хаулелик бла
юйлери туб болгъанла!

Тюзюн айтсам: илму айтхан
джорукъну суймегенле,
Хаулеликден бошаб джанъы
джолгъа кёз иймегенле!..

Была кеслерине кёре
тебсерле — уалырла,
Ишни, кючню кенъе атыб
тойдан татыу алырла.

Сора, чыгъар сдемейге
„усда“, — къамалы Исса,
Дарий кёлек, лаудан чебген
„ариучукгъа“ кёз къыса!..

Той тамада джекирир харсчылагъа:
„ур!.. харс ур“, — деб
Къазыкъ бла сермер халкъны,
„артынъа тур, кенъ тур“! — деб.

Чыр чыгъарыкъ кёрсе: „хахай,
тутмагъынъ“! деб ёкюрюр
Аллына барыб „алым“ — деб
маймул кибик секирив.

Бир заманда талай тели,
Бирер атны мукъут этиб
Келирле, джанъы келинден
Къол керек умут этиб.

Джалаусуз къайытмазла,
сюйсенъ джыла, сюйсенъ ёкюн,
Джарлыны къызы болса,
Келиннъе келди къара кюн!..

Сёлешивде эм омакъ сёз:
ана къыздырыб чыгъар,
Юренмеген адам андан
къачыб джыйгъычда бугъар!..

Къарачай оюн адетледе
бу да джубанч, бу да иш!
Не дер къарыуунъ барды,
ичинъден кюй, ичинъден биш!

Мындан арысын джазаргъа
тутмайды иги кёлюм;
Къызыб бара кёреме
мени да юреннъен тилим!..

Кийик хал кёрюрге суйсенъ,
эски къарачай тойгъа бар,
Сен да кеси кёзюнь бла
кёр да джюрегинъи джар!

Барсанъ бар, амма алача
бол да туююш, адам „кес“,
Бу джерин толтурсанъ сен да
тамам болдунъ „маладец“

Сора мен санъа сорсам‘а
не деб джуаб берирсе,
„Бу чирикликле дженъилде
ёллюкдюле“, — дермисе?!.

2-XI-28 дж.

ТАҰЛУ СТУДЕНТНИ АУЗУНДАН

Ол таш ёзенде —
Мутхуз гёзенде,
Мен бир джарлы таулудан туудум,
Джалчылыкъ бла,
Малчылыкъ бла
Аягыма чабыр бау буудум.
Къолумда таякъ,
Джаб-джалан аякъ
Хар кюн сюрюу ызындан кетдим,
Къыш боранлада,
Къая ранлада
Къалтырай, титирей кьой кютдюм.

Таймай бу халда,
Къош бла малда,
Тююлюб унугъуб джашадым.
Башым айланьб,
Тилим байланьб,
Кесим кюгенлеге ушадым.

„Мен инсан эдим,
Кёр аллах!..“ — дедим,
Андан да бир мадар чыкъмады.
Межгитге бардым,
Чёгюб джалбардым,
„Кет!..“ делле молла бла къады.

Джарлылыгындан
Итге саналгъан
Къаумдан болгъанымы сездим,
Бу кючлюклени,
Аур джюклени
Кёлтюре зор кёзюден бездим.

Хей озгъан заман!
Санъа джанаман
Сен мени бла кёб ойнадынъ.
Бойнумдан буууб,
Къанымы кююб,
Сан-санымы эздинъ, чайнадынъ.
Революционер,
Кючлюк чекгенлер
Къалмай бу ишге кёз ачдыла.
Бирлик кюч бла,
Сюнюю уч бла
Залимлени къумлай чачдыла.

Ма, кёзюю келди:
„Окъугъуз“!—деди,
Мен да жарыкъ джолну сайладым,
Джахил къалмайым,
Сокъур болмайым,
Деб илмугъа джюрек байладым.

Кёб джерде джюрюб,
Кёблени кёрюб,
Тюзлюкге бой салдым, ийилдим
Зорлукъдан эрек,
Халкълагъа керек,
Затланы энди мен да билдим.

Джарлыны джакълар,
Опъсузну сакълар,
Бир таукед джюрекли джаш болдум.
Терсликни ургъан,
Тюзлюкню кюргъан
Большевиклеге джолдаш болдум.

Джокъ болсун бийлик,
Ханлыкъ, буржуйлик,
Джокъ болсун къан ичгенни аты!..
Джашасын тюзлюк,
Мюлкде эгизлик,
Джашасын Ленини мураты!

27-XI-28 дж.

АНА ТИЛИМ

Хей тотланнъан, мутхузланнъан аня тилим!
Сенсе мени баурум, джаным эм тиним.
Сенсе азат миллетлени тюшю-тюню!..
Сенсе халкъны ичине нюр себген кюню!..

Мен да сени таб бу къадар суймез эдим,
Тотлансанъ да, мортлансанъ да кюймез эдим,
Сенде мен бир татлылыкъ сезмесем эди,
Тилсизликден быллай бир безмесем эди.

Сен джол ачсанъ, джаш тѣлю да алгъа барыр,
Азатлыкъдан андан кѣб фајдаланыр.
Аллында буруу кѣоймаз, джыгъар—аудурур.
Коммунагъа алмаз ташдан джулдуз салыр...

.
.
.

Джахил, сокъур, джазыкъ болуб къалмаз эдим.
Хауа тюбде быллай бир уалмаз эдим.
Уллу физик болуудан сууумаз эдим.
Табигъатха бийликден къол джуумаз эдим!..

Джазар эдим да ачар эдим ана тилимде,
Болгъан тотуму джюрегимде, кѣлюмде,
Хайда, бауурум, заман келди, джарыб башла,
Бу тот джюреклени тотун къыр да ташла! .

Хар бир анғы бар пнсан къарыуун, кючюн
Салыб ишлейди сени ёсдюрю ючюн.
Амма биз эскермедик, сени унутдукъ.
Хар джарлылыкъдан да сени тѣбен тутдукъ.

СССР-де хар бир аргха кългъан миллет,
Тилинъи сыйла эм тилинъе хурмет эт!
Сени дженъил джарыр джолунъ тилинъдеди...
Деб осият эте кетген Ленин эди!..

Хайда, хайда ашыгъабыз, ёсюб башла,
Къаранъылыкъны тамырын кесиб ташла.
Сенсе, халкъны кѣб-кѣб джарты этген керек,
Сени кереклигинъи сезген джюрек,

Тюрлю ушакъла арасында джюрюсе,
Талай ауз: „Ана тил!..“ дегенин кѣрсе
Аны тенъиз болуруна термиледи,
Къара халкъ анда джюзсюн, дери келеди...

Кѣл бер да бир къарачын ол ташха, таргъа,
Ол тюгел башы джабылмагъан къабыргъа,
Эслериксе, ичинде туууб таш къолну,
Санъа керек болуб тургъан комсомолну,

Мюйюшюнде кълыб кетиб СССР-ни
Тилин табса суулай ичер пионерни!..
Эслериксе бели мукгур акгаланы—
Тил керекли болуб кългъан „гыкгаланы“!

Джюзлеб-джюзлеб эслериксе аммаланы,
Эслериксе эскиликде джаш кълзланы.
Джахилликни тоту басыб ма кѣзлерин
Кесиб кългъанды тиллерин эм сѣзлерин

Джокъду сенсиз керекли, алагъа файда,
Чыгъар аланы джарыкългъа хайда-хайда!..
Энди бизни кечиуубюз сен бар орам
Сен бар чакъда бизге сокъур джашау харам!..

ИЛМУДУ

Бир файдам тийсин десенъ джарлы халкъынъа:
Башда илму алыу тюшсюн акъылынъа!

Илмуду инсанлагъа оюм табдыргъан,
Илмуду нюрлю тюзледе ат чабдыргъан.

Илмуду, бизни кийиклик, уахшийликден,
Хайуанлыкъдан, тюклюлюкден, эршиликден,

Къарангылыкъ халдан бери тартыб алгъан,
Бюгюн адам сыфатха, тюрсюннъе салгъан!..

Ол илмуду, сени, мени—барыбызны,
Буруннъу меджисуу аталарыбызны,

Дорбунладан, чегетледен тышха атхан,
Акъырын-акъырын инсаннъа ушатхан!..

Илмуду, бизни тохдаусуз ёсюб баргъан,
Хар кюнде бир джанъы зат табыб чыгъаргъан.

Аз билимли гитче башчыкъларыбызны
Мыйыларын кёб акъыл бла сугъаргъан!

Къайда къалды сюрюу-сюрюу джюрюгенибиз?..
Къайда къара булутлада джюзгенибиз?!

Къайда къалды, ол тюз хайуанланы кёрюб
Ала къачыб, биз аланы хаман сюрюб,

Узакъ—узун заманланы джортханыбыз,
Бишире билмей, этни чийлей джыртханыбыз!..

Джаным! мынъа азчыкъды—деб тоймай эсенъ,
Талай кертини санатмай къоймай эсенъ;

Олду джансыз учхучну кёкде учуртхан,
Хауа бошлукъда турналача къычыртхан,

Илмуду, темир джолда темир арбаны,
Анъа да орнатыб тютюнлю турбаны

Ичине пар—тылпыу джибериб улутхан,
Былай бла агъач арбаны солутхан!..

Барыб къолунъдан келмей термилгенинъи,
„Джерни этегиндеди“ —деб билгенинъи,

Къыйнамайын сени бла сёлешдирген,
Тургъан джеригизде огъуна кёрюшдирген.

Илмуду кючлю тауланы чачхан, бузгъан,
Башын-тубюн, ичин-тышын тинтген, къазгъан.

Былай бла табигъатда бугъуб тургъан,
Джашырын затланы майданнъа чыгъаргъан.

Айт джанчыгъым, кёзюм, мени нюрлю айым!
Аланы къайсы бирин санъа санайым?!

Анъыларынъ: бек акъырын, бек джуашдан
Илму айырды бизни маймул къарнашдан!

Сен да аны суй эмда сыйла джолдашчыгъым,
Сакълан, андан къуру къалмасын башчыгъынъ!!!

МЕНИ КЁЛЮМ

(Капиталист къраллада бир ишчиден).

Мени кёлюм бу джерледен узакъда,
Ишчи саным тюрме юйде тузакъда!..

Къаллы классны кьолунда турама,
Залимге джалсыз машина бурама!..

Кюндюзлерим азатлыкъ сагъат джокълаб,
Кечелерим танъны атарын сакълаб,

Агъыб, саркъыб тауусулуб барадыла,
Хей, берч кьол джолдашла! Берч кьол уланла!

Энди биз чекген бу къанлы драма
Узакъ барлыкъ тюлдю, инандырама!..

Джюз челек къан ичсе кёбдю! демеген
Джарлыны минълеб жыл эмген эмеген;

Бююн пролетарны—Бирлик—
деген таушларындан,
Революцион толкъунларындан,
аушларындан,

Кьоркъуб, титиреб, алгъасаб эм
арт кере ич урады,
Кеси кьолу бла кирирге
кёр къаза турады!

Хайдагъыз кючлю биригиб
Урайыкъ, тирилмесин,
Мындан ары кёзюбюзге
Не аз да кёрюнмесин!!!

4-IV-28 дж.

БЮГИОН

(Октябрны онунчу джылы толгъан кюннъе)

Тарлыкъны дунясын сындыргъан, къыргъан,
Орнуна эркин эм хур джашау къургъан,
Артыкълыкъны, кючлюкню бойнун бургъан
Октябр айны байрамыды бюгюн!

Джарлыны инакълаб къойнуна салгъан,
Ёхдемни кёрюб болмай, джанын алгъан,
Джюрегине джазыкъсынмакълыкъ толгъан,
Октябрны байрамыды ма бюгюн!

Джерни да, кёкню да бийлик алмасын,
Джарлы шашыб ауз ачыб къалмасын,
Биреу биреуге кыйынлыкъ салмасын—
Деген айны байрамыды ма бюгюн!

„Окьюу-джарыкълыкъ байгъа энчи болуб,
Гимназия бий балаладан толуб,
Джарлы да джалчылыкъда унутулуб
Къалмасын!“—дегенни кюнюдю бюгюн!

„Къарачай-малкъар халкъ тауда унугъуб,
Хар насыбсызлыкъгъа ала джолугъуб,
Ёмюрлери кюн кёрмейин тунугъуб
Кетмесин!“—дегенни кюнюдю бюгюн!

„Былача дагъыда джюз минълеб джанла—
Капитал къолунда сыгъылгъан санла
Энди керилрча атсынла танъла!..
Деб джан аўрутханны кюнюдю бюгюн!

Пролетар халкъы къалмай бир болайыкъ,
Бугъоулу джашаўгъа къаршчы чыгъайыкъ,
Менлик къазауатны уруб джыгъайыкъ,—
Деб план сызгъанны кюнюдю бюгюн!

Джахиллик тотундан кёзюбюз толуб,
Джарыкъгъа термилиб, таралыб, улуб,
Къалгъаныкъда сылхыр маллача болуб,
Бизге джол ачханны кюнюдю бюгюн!

30-X-27 дж.

8-чи МАРТДА

(Таулу эгешчигиме)

Келди сегизинчи март!
Кюнсюзлеге энчи март.

Эгечим, ауунуу ат!
Болган тышыруу, джаш, къарт;

Ма, ол тюзге барайыкъ,
Бир-бир бетге къарайыкъ!..

Бююнню кюн хар джерде,
Хар тышыруу бар джерде,

Сени кибик джылаулу;
Кёзлери кёбден аулу,

Кёб къыйналган, эзилген,
Бут-бут, сан-сан юзюлген,

Хурлукъ неди билмеген,
Къашын кериб кюлмеген.

Мугурлукъ кёре, талган,
Джахил, сокъур ат алган,

Джюз минълеб дертли джюрек
Дертине дарман керек,

Тышыруула биригиб,
Бирер джерге джыйылыб,

Зулмугъа кѣкюрек кериб
Къычыралла джекириб!

Тур-тур биз да барайыкъ!
Джыйылыугъа къарайыкъ!

Не дейдиле тынълайыкъ,
Джараларын анъылайыкъ.

Ма, баурчугъум, кѣзюм!
Мени санъа арт сѣзюм:

Сен да куушха кириб,
Кѣб таралгъанса эриб!

Кѣбдю алай чѣкгенинъ,
Кѣбдю кѣз джаш тѣкгенинъ!

Энди сени эзген „пил“,
Сени тюртген, чанчхан тил

Джокъ болгъанды муну бил,
Муну бил да къууан, кюл!..

Кечикме, кѣзюнъю ач,
Эскиликден кенъе къач!

Джарыкълыкъ таба джол сал,
Хайда окъу, файда ал,

Белгили къызчыкъладан—
Джаннъан джулдузчукъладан

Артха къалмасын, башынъ
Ёкюнмесин къарнашынъ!!!

ПИСЬМО

(Таулу эгешчигиме)

Мени багъалы, таулу эгешчигим!
Санъа мен къаранъы кечеде джим-джим

Джылтырагъан, джаннъан нюр джулдузланы—
Билим тенъизинде джюзген къызланы

Атындан джюрекчигинъ кѣлюнъ сюер
Азатлыкъ салам иерге изин бер!..

Билемисе мени сен ма бюгече:
Озгъан ёмюрюнъе кюйюб суу иче

Тургъанча кѣзюме кѣрюнюб хама
Санъа бу салам къагъытны джазаман.

Сеземе джазыкъчыкъ, сен энтда юсден
Эски сагюнджюнюю атыб мюйюшден

Тышха кѣз къаратыр къаруу алалмай,
Бу кыйынлыкъда ёлмей не кълалмай,

Джаныб кюйюб, ариу туз кибиб эриб,
Тауусулуб кетиб бараса, хариб.

Сенича эзилген, туююлген жанла
Бюгюн башына хур болгъан заманда

Сен эсенъ джахил моллагъа алданыб,
Ичинъден бугъоулу джашаугъа джаныб

Тураса, джабыуунъу нек ачмайса,
Бу ачылгъан кенъ джолгун нек къачмайса!

Къарачы, санъа чырмау болгъан молла
Эмда анда ол туб джыйуучу къолла;

Мугур башынъдан акъылынъы алыб
Туралла богъурдагъынъа къадалыб!

Сакълан, ёмюрюнъ бу халда кетмесин,
Сакълан ол сени бир мыдах этмесин!

Чыгъа кир кёз нюрюм бу джур джашаудан,
Джийирген моллача малгъа ушаудан.

Тынъыла, джанчыгъым, энтда айтайым,
Энтда юретеим эм анъылатайым;

Унутма бу джюрек, джюрек туююлдю.
Былай джюрек энди керек туююлдю.

Бу кюн сени ючюн бир нюр чыракъды
Бу чакъ кюнсюзлеге джарагъан чакъды.

Файдалан замандан, мырдыда бир тал
Терек юйрегенча джапракълан, чайкъал.

Власт кенъешленикиди, эсге ал,
Хайда, энди битсин, саулукъ бла къал!

Тас болсун эскилик эм къаранъылыкъ
Джашасын-джашасын тюзлюк джанъылыкъ!

Менден, бютеу бары эзилген, таулу,
Эндиге деричин кёзлери аулу,

Джюреклери джара, къашлары къалам
Къызчыкълагъа джылы комсомол салам!

ДЖОКЪ БОЛСУН!

(Таулу кызыны аузундан)

Джокъ болсун озгъан заман! анда джашаб,
Кёбле дуня джарыгъын унутханды,
Тили барлай, тилсиз хайыуаннъа ушаб
Къалгъан ненча джарлыны джер джуханды!..

Ненча тышырыу анда тынчылыкъ ёмюр
Кёрмейин дунясын аман ийгенди.
Назик санчыгъы отда кыызгъан кёмюр
кибик учхун, кюл болгъанды, кюйгенди.

Джокъ болсун ол заман! суусуз джюздюрюб
Мени да тюзледен таугъа атханды,
Тарлыкъдан, тюрме джашаудан бездириб
Кёб кечеле, кёб кюнле джылатханды!..

Таулу кыызгъа билимни харам этиб
„Онъсузса!“ — деб кёб джалкъа къайыргъанды
Аны ууу бизге да кёбден джетиб,
Инсанлыкъдан, адамдан айыргъанды.

Хар бир мелжисуулукъ намыс, адет да,
Къалмай чириклик анда тууа эди.
Быланы башы болуб, шеригъат да
Тышырыуу бойнундан бууа эди.

Ол бизни былай бла хаман эзиб,
Солуу алдырмай эди, баса эди,
Дуняны жарыгындан умут юзюб
Къалырча къуршоу салыб кыса эди.

Ненча кызыны билек арты къуушдан
Чыгъармайын кез джашын ийдиргенди;
Ненча къатынны бау аллы туушдан
Башха бир зат кёргюзмей кюйдюргенди.

Тергеб къарасам не замандан бери
Джаным саулай джер тюбюне киргенме!..
Бюгюнню хурлукъгъа—тенъликге дери
Ненча зулму, ненча кючлюк кёргенме!..

Бюгюн эсе, ол зулмула тас болуб
Хар бир затдан хакъымы толуб алдым.
Джюрегимде иелик къуанчы толуб
Окъуу бла билимге мыллык салдым!

ДЖАНАРЛА!

Ол кызыл джудуз джерге нюр себген кюн
Кёзюнден аўун, аркъасындан джюгюн

Атыб дуня джарыгына кёрюннъен
Джарлы таўлуланы бири да менмен.

Ол кюн терсликле хорланнъан кюн эди,
Аны джюрегим былай нек суюди;

Ол мени онъсуз болгъанымы билиб,
Кёзюме къараб, джазыкъсыныб, кюлюб,

Башымдан сыйпаб аллыма ийилиб,
Кёб тюрлю сёз айта, юрете келиб:

Къарачын, кюн чыгъар бла кюн батар
Арасы къраллада ненча пролетар,

Ненча ашаў, ненча джашаў тар,
Эзилген, туюлген халкъла джашайлар?!

Ала бюгюн да зулму, чегиб эриб,
Унугъуб, кючлюкге кёкюрек кериб,

Джюреклери къан саркъдырыргъа ташыб,
Кёзюў сакълаб турадыла къарашыб,

Айт, жарлы дуняда неле кѳрмеди?!
Сакълан сен да муну унутма—деди.

Ма бу сѳзю мени джаным эм тиним!
Буду джюрегимде джаннъан джилтиним.

Джарлы джауун джалкъасындан ургъунчу,
Коммуна джолунда джашау къургъунчу,

Сезгеним бир минут тохдамаз, тынмаз,
Къаламым кертини джазар, тартынмаз.

Мен барда къызыл тенъизге тамарла,
Мен сѳнъсем да джилтинлерим джанарла!..

ДЖАЗ

Кесилди ол къар, боран, ачы аяз;
Келди джылтыраб нюрлю, суююмлю джаз

Эриди тауну, тюзню джабыб тургъан,
Юйсюзлени тушманы, акъ джуургъан.

Ачылды кёкню бети, джерни джюзю,
Кюлдю онъсузну, джарлы халкъны кёзю.

Къарасанъ табигъатны хар джеринде
Хар джанны, джаныуарны хар биринде

Бир джарыкъ, бир къуанч хал кёрюнеди,
Кёрген кёз алданады, териледи.

Суу ызында къазчыкъла, бабушчукъла
Тюрлю-тюрлю ала къанат къушчукъла;

Джарыкъ джырла джырлашыб суююнелле;
„Джаз келди!“-деб, баш къагъыб ийилелле.

Амма, кёремисе, сынаб къарачы!
Аланы да къартайгъаны акъ чачы,

Акъыллысы джашауда туююлгени,
Къышны бек къыйын болгъанын билгени.

Айланады ташдан терекге кѡнуб,
Кѡышына азыкъ джыяды урунуб!

Турма, джолдаш, сен да сыртынъдан джатыб,
Ищчи кючню барын да кенѣ атыб,

Оздурма бу кѣзюню чач, урлукъ чач,
Джазда алданыб, кѡышда кѡалмайыкъ ач!

15-VI-27 дж.

БАЛАЛЫ ТАУКЪ

Бизни къарт амманы бир
чубар таукъчугъу барды,
Кёб болмайын ол гурт джатыб
юч джюджекчик чыгъарды.

Бу таукъ джюджеклерин джа-
нындан да бек сюеди
Ойнаб тийсенъ да, бирине
къашын-башын тюеди.

Бир къанатлы кёрсе да,
„къушду не да къартджыгъады“
Деб, джюджекчиклерине къоркъ-
гъандан джаны чыгъады!

Багушда, хансда айланыб
къамжакъ табса, не къурт,
Аланы чакъырады хаман
къычырыб гурт да гурт!

Бары да бурнуну тюбюне
джыйылалла чабыб
Къарашыб къалалла бер-
генин бир минутха къабыб.

Кишдик, ит тюбесе да бир
къанлы джау́ча кёреди
Къанатларын кериб къа-акъ деб
юсюне секиреди.

Ма бу халда кюн узуну,
арбазлада айланыб
Инъир болуб башлагъанлай,
Келиб чалдышда къонуб.

Кече да танъа дери чырт
бош турмады джуу-джуу-дан,
Балаларына бир заран
болмасын деб къоркъуудан.

Бу тынъысызлыкъ бла
Кечелерин танъ этеди
Сора танъ бурнундан
отларгъа джайылыб кетеди.

Джюджекчиклерини къай-
гъысы кечеси, кюню да
Аларсыз болмайды джа-
зыкъны, тюшю да, тюню да

Муну кѳрген ѳксюз
джюрек анагъа термиледи
„Ах мени да анам болса
эди“ дери келеди.

Не да болсун балалы
ана болмакъ бек къыйынды,
Амма аналы бала
болмакъ заукъду, оюнду.

ОЛ ЗАМАНДА

Ол заманда мен сабийчик, джашчыкъ эдим;
Анам манъа он джылдаса деучен эди.
Камсыкдан каскагъа бек ушашчыкъ эдим,
Аны ючюн кѣб адам суймеучен эди.

Бир кюн айлана тургъанлай ташдан-ташха
Секириб юсюю сагаллаб,
Бизни аллыбыздан озгъан къартха, джашха
Ызларындан таш атыб, ауз джетдириб.

Бирден-бирге мен сезмезден анам кѣрдю,
Тохда сени!.. деди урушду, къугурду
Билегимден тарт-соз этиб алгъа сюрдю,
Юйге кире туруб, тѣрт-беш кере урду.

Бизни кѣргенлей, ишни атам да билди.
„Нек ураса“ —деб анама ачыуланды,
Къолумдан тутуб кѣзюме къараб кюлдю
Анам дагъыда бир уругъа ууланды.

Атам :

— Тохда энди нек ураса?!

Анам :

— Ма орамда
Айланады бир джер къоймай, хауле болду,

Иши, кючю джокъ, джюрюйдю анда, мында,
Сен урушмай, тюймей эсенъ бу джоюлду!

Атам:

— Джанъыласа, уруу бла адам болмаз
Анъа айтыу, анъылатуу джол башха эди,
Инсан туюлюу бла чырт акъыл алмаз,
Анъа бир башха джорукъ керекди,—деди.

Анам:

— Эт сен амалынъы ма меники битди!..

Атам:

— Аны камсык этген анда джаш джюрекди
Къылыкъ, билим алыргъа заманы джетди,
Кёзююн оздурмай окъургъа керекди.

Манъа къараб: „балам,—деди, кёб ойнама,
Хаулеликни, ишсизликни кенъе ташла,
Бизни джюреклерибизни да къыйнама,
Мактабха салайым, хайда окъуб башла!“

Энди сени китаб болсун оюнунъ!
Джарыкъ акъыл, джарыкъ сезгиледен тол!
Халкъгъа файдалы иш болсун оюмунъ,
Хар бир ишде артха къалма алгъа бол!..

Ол кюнден бери сыйлы школда мен
Хар кюн сайын бир джанъы зат юренеме
Алгъын камсыклыгъымы атыб тубюнден
Усдазым кёргюзген ызда сюйрелеме!

ЭКИ ГУДУ

Эки гуду, бири—урларгъа юреннъен,
Бирине ишлеб ашау эрши кёрюннъен.

Чыгъадыла бу экиси кече джолгъа,
Бир джукъ тюшюрюрге мурат этиб къолгъа

Тюрлю ушакъ, лахор айта бир-бирине,
Къаранъы кечедде абына-сюрюне

Бара-барыб бир ёзеннъе киредиле,
Аргъы бетде от жарыкъла кёредиле,

Бир-бирине дейдиле: джюр ары барайыкъ,
Анда бир джукъ табыллыкъ болур, къарайыкъ!

Кенъирекде атларын туарадыла,
Бугъа-бугъа стауатха барадыла;

Ат оруннъа кёз ийселер энди туура
Не кёрсюнле, бир аджир тагъылыб тура!

Бир-бирине: ха энди къалай этейик,
Не мадар бла ол аджирни элтейик...

Аны къутхарсагъа бизге болур эди
Хурджунларыбыз ахчадан толур эди.

— Ат орунъа сен кир, мен бираз къркъама!
— Огъай, сен кир, ма къркъсанъ, кълунъа къама!

— Мен кирейим, сен тур алай эте къркъакъ!
— Кир-кир келтиргенинъ арабызда ортакъ!..

Была бу дауларын иги битдиргинчи,
Бири сакълаб, бири атны келтиргинчи,—

Къой бауну аллында джатхан бир сюрюучю
Кеси бек сакъ, къуш учса, аны кърюучю

Быланы келгенин сезиб тургъан шойду,
Шкогун хазырагъан эм кърургъан шойду.

Уручугъа бир талай окъну неди,
Уручуну джелкесинден окъ тиеди.

Шкок тауш эштигенлей къошдагъыла,
Гитче, уллу къалмай, тышына чыгъадыла.

Бары бирден ат орунъа юрюлелле,
Биреуню сойланыб тургъанын кърелле:

— Ой, аланла уру тутдукъ, уру тутдукъ!
— Огъай, огъгй, уру тюдю-бърю тутдукъ!

— Ой уручу, ой уручу, ой уручу,
Уручуну къан болгъанды бурун учу!

Санъа ма бу халны келтирген уруду
Уруну арты, нек билмейенъ, къруруду!..

Бир уручу кетди таб дуниядан къруруб.
Бири да къачыб кючден, талагъы туруб,

Аман кюню болуб юйюне къайытды,
Кеси-кесине джашыртын былай айтды:

„Энди мен ёлгюнчю уру джолгъа кеттем,
Кесим ишлеб ашарма, гудулукъ эттем“!

ХАСАНЧЫКЪНЫ ДЖЫЛАГЪАНЫ

Бизни юде болгъан эки къарнаш эдик,
Бири Хасан, бири мен, биз бек джаш эдик.

Бир кече биз ойнай къалыб кечирек джатдыкъ,
Бир заманда юй ичинде: „дыкъ-дыкъ-дыкъ-дыкъ“

Деген тауш чыгъа келди да сорукъду,
Мындан Хасанчыкъ менден да артыкъ къоркъду.

Кёб бармай дагъыда „чий-чий, тыкъыр-тыкъыр“,
Бир-бирине „тегенени къыр, иги къыр!“

Деген кирик эшитгеникде бююн да бек,
Болдукъ орун ичинден учхун, кёбелек!

Къысылышдыкъ мен Хасаннъа, Хасан манъа,
Термилдик, таралдыкъ кюн джарыкъгъа, танъа...

Къымылдамай ма бу халдан ары-бери,
Къалкъыгъанбыз да къалгъанбыз танъа дери!..

Эртден бла анабыз уятды бизни,
Къарасакъ юй джарыкъ, джыйдыкъ эсибизни.

Аусуз кёнчеклерибизни кийдик, турдукъ,
Экибиз эки къуушчукъгъа олтурдукъ.

Анабыз нартюк гырджын берди юлешиб,
Гырджын ашай башладыкъ, кенъеш сёлешиб:

Хасан: „Бюгечеги тауш айт не эди,
Сен да эшитдинъ да ол „тыкъ-тыкъланы“,—деди-

Аны сагъынма, ол „атайтмаз балады...“
Дегенлей, Хасан кычырыкъ этиб джылады!

Анам: ол чычхандан башха бир зат тюлдю,
Къоркъакъла,—деб бизни хиликгелеб кюлдю.

„Хоншубуздан кишдиклерин алда кел, тур!
Ол аланы тамырларындан къурутур!

Майна къарачы, джыйгъычыбызны тюбюн,
Энтда къазгъандыла, тешгендиле бюгюн“

Бу сёзден ишни кертисин мен да билдим,
Арбаздан бир кишдикчикни алыб келдим.

Ол кюнню тамам джассысы болгъан эди,
Кёк, джер да къарангылыкъдан толгъан эди.

Бары юйюрюбюз джыйылышыб юйде,
Олтурабыз таушсуз—туйюшсюз, кюйде.

Бизни къоркъутхан таушчукъ энтда чыкъды!
Кишдик, тауш чыкъгъан джерге чабды букъду.

Манъа „турчун, тур да къара,—деди анам,
Кишдик не эте эсе да бир кёр, балам!“

Кишдикчигим тёрт джанына къарай эди,
Кёзлерин джандырыб бир зат марай эди.

Бир ары-бир бери джортду, джанын атды,
Сора кёзчюклери арт табхагъа къатды.

Бир ишексиз бизни джаннъан кёз, ач къарын,
Кишдикчик сизди табхада чычхан барын!

Анъа бир тынъысызлыкъ, кыскынык кирди,
Кёз джумуб ачхынчы табхагъа секирди.

Кишдикчигим энди чычханчыкъны тутду,
Солууун да алдырмады, тылкъ деб джутду.

Тас болду юйюбюзден ол тауш-къоркъуу,
Андан сора келди бизге рахат джукъу!

САБИЙЛИКДЕ

Мени атам хаўлеликни
аз—кёб да сүймей эди,
Хаман манъа: „сен иги бол,
сен ашхы бол!..“—дей эди.

„Ма санъа джаным мерекеб,
Ма санъа къагъыт, къалам!
Эрикме да, олтур да джаз
Хаўлелик этме, балам!“

Мен эсем, стол джанымда,
таймай олтура эдим.
Тетрадымы къынъыр, гылджа
сызыб толтура эдим.

Бир кюн дерсимден эригиб
тышында ойнай тургъанлай,
Кючюкню бойнундан тагъыб
суйрей, къыйнай тургъанлай,

Атам кёрдю: „джашчыкъ нек
къоймайса бу джанны?„—деди,
„Тийме—тийме, ол къабхан
этеди инсанны!“—деди.

Не кесек инджитме бир
затны таба туруб эбин,
Учурма къонса да къула-
гъынъа хатасыз чибин.

Сен разы болурмуса со-
ра урсам, къакъсам сени?!
Сен итни бойнундан такъ-
гъанча мен да такъсам сени.

„Инджитме-инджитме балам,
андан кёлню кери ал.
Инджитгенинден халек
болду кёрдюнъмю капитал!..“

Джунчугъанымдан къабыб
гитче бармагъымы эздим,
Хар джан тенъ рахат джашау
суйгенин мен ол кюн сездим!

3-VII-27 дж

АЧ БЁРЮ

Юч, тёрт кюнню ашсыз джатхан,
Чабыуулчулугъун атхан
Бёрю улуду, кюрешди,
Ачыудан суўсады, бишди.

Кёзлеуден суукъ суў ичди,
Къулакълары салпы тюшдю.
Хаман ары, хаман бери,
Бир эки деб оннъа дери.

Тёгерегине айланды,
Бир сыртджыгъындан сойланды,
Кёлю кёблеге байланды,
Сора бир затла ойланды...

Турду джалкъасын сир тутуб,
Кетди къарамладан ётуб.
Къарачын бир хыйсаб этиб,
Ашарыкъды джулкъуб титиб!

Кёрсенъ да башында къалмай,
Бар акъылы чачылгъанды,
Аузу ўа башха болмай
Къарыш къадар ачылгъанды!

Къысха-къысха тохдаб хаман
Тёрт джанына къарайды,
Мындан мураты ма аны
Учхара сюрюў марайды...

Тутуб тыялмагъан къойну,
Бир уллу, мазаллы киши
Кесиб, сагаллаб къояды
Аны джанъыз азау тиши!

Энди ол барыу бла ол,
Сакъ сюрюучюге тюбесе,
Алынныгъын нек билмейди,
Насыбсыз джанны териси?!

Не болса да бир джукъ къабмай
Джыйылырча тюлдю эси,
Кимге хата этеригин
Мен билмейме, билсин кеси!

12-1-27 дж.

Юнонцю,
Китады



Дисурла
бла
позмала

КЪАЛАМЫМ БЛА ТЕФТЕРИМЕ

Джаш джюрекде бёркген толкъунла
Къайнаб-къайнаб чайкъалгъан сайын,
Толкъунлагъа джыр сокъгъан къылла
Джашаўдан джыр-кюў алгъан сайын:

Тёгюлелле санъа, тефтерим,
Джырларымы эм ачылары;
Тамадыла санъа биремлеб
Ачы джырланы тамчылары.

Сен черт, къалам, кертини-хакъны,
Хакъ джолда биринчиликни ал,
Талатма байгъа онъсуз халкъны,
Артыкълыкъгъа къаршчылан, къадал.

Мен джазарма джазылгъан чакъда,
Бу суўдан мен къанмам, къамамам.
Къадал сен, хей къамиш, буўунда
Сызла сызгъан къанджал къаламым!

Алай эте джол айыргъанса,
Джашаў болуб санъа бир кюзгю;
Терсликге джалкъа къайыргъанса,
Хукму этиб терсге эм тюзге!..

І ДЖАНЪЫ КОЛХОЗ ДЖАШАҮГЪА

БИЗ ЁСЕБИЗ

(Колхозчу джаш тѣлюню джыры)

Биз ёсебиз джанъы джолда
Эм дженъебиз хар иште,
Чачыратабыз чырмаулары
Колхоз ючюн кюрешде.

Бу кюрешде отпор бердик
Тушманлары барына,
Ёлюм удар капиталны
Энтда къалгъанларына.

Къызыл урлукъ себгенбиз биз
Колхоз сабанларына,
Джау дертлиди колхозлары
Мюлкюне, малларына,

Тозураб битди джахил молла
Эскиликни сагъына,
Тиш къысад ол коллективни
Дженъилмез байрагъына.

Класс анълы колхозчу халкъ
Тюшмейд дин тузагъына,
Багушха кюрелди молла
Ёмюрле узагъына.

Къабыр къазыб кѣмдюк динни
Кафына ламларына,
Хайда, тѣлю, джанъы джолну
Джанъы хорламларына.

Минъ берекет Лениннѣ
Бизни сагъайтханына,
Биз ёлгюнчю тюз боллукъбуз
Ленинни айтханына.

КОЛХОЗЧУ УДАРНИКНИ ДЖЫРЫ

Батмакъ ёмюр кетсе да,
Кёб батмагъы кебсе да,
Джарлылагъа джанъы кюн
Тууб нюрюн себе да:
Алкъын кёб берч бузлары
Хырс татыуу тузлары
Тюбелек эриб кетмейд,
Турад талай ызлары.
Кёреме мен хар иште,
Хар иш ючюн кюрешде
Алгъын бла эндиде—
Тау башхалыкъ тенъиште!..
Алгъын биз кыйналаек,
Байгъа быдыр салаек,
Челек толу тер тёксек,
„Чолпу“ хайыр алаек.
Джашау бизге зар эди,
Джолу чынъыл-джар эди,
Джарлы кюню—къаранъы,
Кёчююбюз тар эди.
Джер табмаек сюрюрге,
Юй табмаек кирирге.
Ёрлюк—байда!.. А бизге
Къайда кюн керилирге!?
Джарлылыкъ унугъаед,
Ол тюбде тунугъаед,
Байлыкъ аны таларлай

Джюз-минъ чурум чыгъаед.
Джери ючюн джалбарыб,
Байгъа джалгъансанъ барыб,
Къан ичед, теринъи
Къайиш-къайиш къобарыб.
Эскиликге айланыб,
Суратласанъ ойланыб,
Кёз аллынъда джатад ол
Джаныуарча сойланыб,
Джюрегинъ кюйсе джаныб,
Хакъгъа зорлукъну таныб,
Джокъ сёз айтыр мадарынъ,
Властым деб таяныб;
Ишсиз байны къарны „май“,
Ишчи джарлы айнымай,
Къалдым аны тюрмеден
Башхалыгъын айырмай!
„Джашау“ этдик биз былай,
Ёсдю хаман кулак—бай.
Бизде джашау-оудан-оу,
Ахсынаек тохдамай.
Джарлы болсанъ, халсызенъ,
Ташсынаенъ—„налсызенъ“,
Джер чурумтун бир байгъа
Джалгъанмай амалсызенъ,
Эсимдеди „Темир тюз“
Анда чалдым байгъа кюз.
Малым—эки инегим,
Джокъ эд менде ат, ёгюз.
Байда кёб мал джылкы—тай,
Кёб нёгер тартыбед бай,
Мен да „мал нёгер“ болуб,
Турдум анда талай ай.
Джарлылыкъны халында
Эки-юч мал аллымда.
Кюрешдим эм джулкъундум,
„Нёгер“ атлы къаллымда.
Бай бла джарлы нёгерге
Дурус тюлд „нёгер“ дерге,
Бу байгъа онъ бермекликди
Джарлыланы джегерге.
Бар эд анда джалчыла,
Ишге къурч—таджалчала.

Нёгер атлары болуб,
Талай джарлы малчыла.
Бай эд кьошну иеси,
Тамада да ол кеси,
Джагъасына сыйынмай
Джау чулгъамча джелкеси.
„Бер!“—ге къызгъанчдан аны
Къачыб къалаед къаны;
Кёб сынадым мен анда
Тюрлю „техниканы“
Малын кютген—джалчыла,
Малны этген—джалчыла,
Байгъа мал, мюлк къурагъан
Эм юйретген—джалчыла.
Къыш да турдум мен анда,
Туруб сараш заманда;
Джассыгъа джете эдик,
Ишлеб къыш бузлагъанда.
Ийсе да таш ташыргъа,
Джогъед эб даулашыргъа
Бош такъикъа табмайед
Джалчы башын къашыргъа.
Ол зорла, ол тёзюмле
Кетмейдиле кёзюмден,
Аны ючюн озалмадым
Сагъынмайын сёзюмде.
Озгъан джыллада бир кюз
Нёгер болдукъ, дедим, биз,
Былайгъа да бир кесек
Ойлашыгъыз, тенъле, сиз:
Кече кюн да къадалыб,
Кече чалкъыда къалыб,
Кёб бичен этгенек биз,
Болгъан къарыуу салыб.
„Мал нёгер“ эд атыбыз,
А тутхан муратыбыз
Башха эди, нёгерге
Келмеед бир затыбыз,
Халгъа къараб ойлашсанъ
Тенълешдирсенъ, бойласанъ,
Биз да джалчыла эдик
Таб айтдырмай къоймасанъ!
Джашым да келиб анда

Экеу ишледик анъа,
Къыйыныбызны ашаб,
Алмай късйду чырт санъа.
Бай бирер сылтау табыб,
Бичен хакъымы къабыб,
Джулияланды минъ тюрлю,
Хар затны „башын джабыб“.
Малым--эки инегим,
Ашагъаным, ичгеним
Ма бу болду къыйыным,
Сау чалкъычы биченим.
Бай ёсдю, ёрлеб таугъа,
Джарлыла тюшдюк аугъа;
„Сиз негерсиз“ деб къйду
Хакъ ашаугъа, сылтаугъа.
Тёрт-беш джарлы джыйылыб,
Бай часткагъа джайылыб,
Ишлей эдик, тер-тёр тегюб,
Борбайыбыз къыйылыб.
Бай джарыды, джашнады,
Бир малы аджашмады,
Мени халым оудан--оу,
Алджадым, эс ташладым.
Кёб айланыб джегилиб,
Тобукъланыб, джюгюнюб,
Узакълашдым байдан мен,
Къанлы тузагъын билиб.
Ишлеб класс къаллыгъа,
Бурдукъ аны маллыгъа
Тозураб кесим, джашауум
Тебмеди чырт аллына.
Татдым ол халны уун,
Онъмад „урлукъ атыуум“,
Энчиликде ишлеуню
Табмадым бир татыуун!..

Джанъылыкъ джашнаб келди,
Эскилик кенъ кюрелди,
Джарлы кёзю ышарыб,
Ишлерибиз тюзелди.
Зордан азат белибиз,
Учунады кёлюбюз,
Класс джаууну ачы уруб,

Колхозлашад элибиз.
Кулак кѳутуруб шашыб,
Джюз-минѳ фитна ойлашыб,
Джанѳылыкѳны чырмаргѳа
Кюрешед кѳаджаѳлашыб.
Джаѳ фитнагѳа сакѳбыз биз,
Ийисинден билебиз,
Кѳаршчылыгѳын уатыб,
Хаман бегий келебиз.

Ленинчилик кюрешде
Ёрлюк алдыкѳ хар иште,
Класс джаѳгѳа кѳайда кюч
Бизни дженѳерлей кючде!
Джукѳса джаѳну иннети,
Чыкѳмайд колхозну бети,
Гуду, джалкѳаѳ, эринчек—
Бары джаѳну эгети.

Коллективде, колхозда,
Нѳгерликде не созда
Эринчекге, джалкѳаѳгѳа
Орун джокѳду не азда.
Баб-башха колхоз чагѳым,
Ударниклик байрагѳым.

Энд джанѳыча ишлеѳню
Хар джолдан да сайладым.

Колхоз джашаѳгѳа кирсенѳ,
Таджал ишле ансы сен:

Джерге энчилик „эн“ джокѳ,
Колхоз джери—данѳыл кенѳ,
Коллективде кюч уллу,
Берекетли, мелхумлу,
Джардам, джакѳ бар!.. Кѳалмайса
Сыббайыб кесинѳ кѳыллы!..

Коллективни кѳолунда,
Класс кюреш джолунда
Ишленеме юрениб,
Джанѳы шартда, болумда.

Бу кюрешде джарлыла
Хорлаб ёрлюк алдыла.
Класс анѳ да чыныгѳыб
Колхоз тамал салдыла.

Кулак удуб кесерге,
Малны кьоймайды ёсерге,
Джер тырнайды кюрешеди,
Ишни серге иерге.
Аны кьолу гудуду,
Халкъны анъа удуйду,
Халеклик салыб мюлкге,
Кёб мал сыраф джойдурду.
Энди джокъ кулакга джашау,
Киши кыйынын ашау,
Баш акъыл иннети—
Малны сырафха бошау.
„Мал кютмегиз“,—дейди ол,
„Кёб этмегиз“,—дейди ол,
Джанъылыкъны тамырын
Юзерге деб созады кьол.
Джалчы, джарлы, уруннъан!
Шашма класс джолунъдан;
Кулак джегиб, къанынъы
Къуюб келгенди бурнунъдан.
Болма арсар не муал,
Джанъылыкъгъа джюрек сал!
Санъа эм тюз джол колхозду,
Хакъ джашау гъа олду тамал!
Эскилик—къутсуз джазлай
Кетди суююмю азлай;
Ол джашауда джогъеди джол,
Биз байгъа аш болмазлай!..
Джанъылыкъ джашнайды джаныб,

Бизни кѣк энди джаб-джарыкъ;
Ленин—нюр фонар бизге.
Кимди тюз джолдан алджарыкъ!
Джауѓа кѣйнаб кѣанлары,
Тюз джолдады адамлары,
Колхоз кѣкге кѣонмазла
Энди динни тубанлары.
Джайлыкъ эркин эм кѣышлыкъ,
Кѣырал береди болушлукъ,
Биз колхозда минъ тюрлю
Кѣыйынлыкъдан солушдукъ.
Табха тергеб башына,
Колхоз алды машина,
Трактор келди, салды
Кѣаладжюкню кѣашына!
Данъыл тюзлеге барыб,
Джерни бауурун джарыб,
Дженъиу ючюн ишлейди ол,
Джерден кѣайиш кѣобарыб...
Дженъиу план салабыз,
Эм рысхылы болабыз,
Колхозну кѣучаѓына
Уруннѣанла толабыз.
Ударниклик—ишге джан,
Соц эришиу класс анъ,
Элтеди бизни хорламѓа,
Атады бизге джанъы танъ.
Иши барны—ашы бар,
Джалкѣаулагъа колхоз тар.
Иш кюнюнъю толу ал,
Ишинъ—кѣыйыннынъ кѣадар.
Эм баш ишлеуде эринмей,
Тушман сѣзге терилмей,
Биз билдик иги джашау
Бошунаѓа берилмейди.
Бизге насыб берген кѣол,
Коллективди, шохум, ол,
Мал эм битим ѣсерге
Колхозда эм эркин джол.
Мынъа джюрек бердим мен,
Коллективге кирдим мен,
Инсан халлы джашау
Колхозлада кѣрдюм мен.

КОЛХОЗГЪА-АРТЕЛГЕ

Джарлы халкъ эришиб,
Ечешиб эл—элге,
Кирейик бирлешиб
Колхозгъа, артелге!

Эшт! Энди „Коммуна,
Коммуна!“ дейдиле
Емюрле бойнуна
Эзилген эллиле.

Ара мюлк керекди
Инсанла улуна,
Салайыкъ джюрекни
Аны кенъ джолуна.

Олду берч къолланы
Тюблюкден чыгъарлыкъ
Кулакны, молланы
Халларына тарлыкъ,

Эски тамырлары
Эл мюлкню къурусун,
Шкырна туарлары
Заводха бурулсун!

Байны терс иннетин
Бояб балчыкъ кёлге,
Бурсун джарлы бетин
Колхозгъа—артелге.

Татдым мен энчи мюлк,
Ууду уу джыландан
Анда—эзиучюлюк...
Уай!.. кьоркьама андан!

Ол халкьны уатыб
Кёзгё кьан тёкдюрю,
Джарлыны саргьалтыб,
Кебдириб битдирди!

Хей, уруннъан элли!
Терилме онъ солгъа,
Къаты эт да белни
Чыкъ, дженъер, хакъ джолгъа!

Къызыл ант беребиз
Ёчешиб эл—элге,
Кирдик эм киребиз
Колхозгъа-артелге!

ЭСГЕ

Малчылыкъны 1-чи област съездине.

Бу назмуну мен, Къарачайда малчылары 15 сентябрда чакъырылгъан (1933 дж.) 1-чи област съездлери бара туруб бир-эки кюнлюк заманны ичинде джазгъан эдим. Назму съездни ахыры сюремде делегатлары кеслерине окъулур муратда джарашдырылгъан эди, стили да аны кёргюзюб турады.

Назмуну бек аз тюрлендириу бла басмагъа ийеме, Къарачайны болумунда эм баш орунну тутхан—социалист малчылыкъны юсюнден джырчыларыбыз хайырлы—сукъланч назмула туудурурларына мен бу къыйынчыгъым бла аз да толчок берелсем—муратыма джетгеннге санар эдим.

Е. Аз.

Биз борчлубуз тау малчылыкъны
Алгъын санын сюрюб джетерге—
Джетиу азды, биз тыйыншыбыз,
Сюрюб джетиб, озуб кетерге.

Коллективден ёсюмге къаруу
Эм малны алгъа баруу джолу,
Малны саны таркъайыуу
Быйыл болсун эм ахыр джылы.

КОЛХОЗЧУ
УРУННЪАН МАЛЧЫЛАГЪА

Джыртхыч,
Чыгыр
къушну тюрбюнде
Кёб ёмюрню
кёзлери аулу
Болуб, азатлыкъгъа
термилиб
келген
джалчы,
унукъгъан таулу!
Совет оноу
Туугъаннъа дери
Берч санлары
болуб бугъоулу
Бююннью эркинликни кюсеб
Таралгъан
оньсуз,
джарлы таулу!
Ол дунияны
тар джолларында
Тарсыгъыб эм
болуб баш баулу
Сюркеле эм
сюрюне келген
Союзубуз
орталыкъ таулу!

Энчиликни

такъыр ызындан
Чыгъыб эмда болуб уйаулу
Насыб джолгъа атлам

Атламын

салгъан

Хей, насыблы

Колхозчу, таулу

Бююн оноу сизни къолдады,
Сизсиз не Совет Джуртуна;
Бай алгъынча джюк тюдю энди
Ишчи,

джалчы,

джарлы сыртына!

Джанъы джашау

къурау джолунда

Терле тѣкген

берчли санлары

Эркин джуртда

гюрюлдеб ѳсген—

Тау эллени

урунъанлары!

Кѳзюнъе кѳргюз да къарачы,
Алчы бир тергеуге, ѳлчеле:
Чагъын болуб кетдиле тюлмюдю,
Тубан кюнле, тубан кечеле!..

Ма ырысхыны ѳсдюремекликге
Бар акъылын, бар кючюн салгъан
Бу съездни делегатлары,
Алгъышлайма сизни эм алгъын!
Сыйлы эм да багъалы съезд,
Сал джырчынъа эс, минутха тѳз;
Артыкъ болмаз деб ойлашама,
Озгъанладан айтсам эки сѳз.
Кѳб зорлукъла биз чайнай эдик
Мындан бир бѳлек джылны алгъа;
Байла, дуркъучула-кулакка
Тергеб бизни хайыуаннъа-малгъа.
Джулкъа эдиле биз джарлы халкъны
Азау тишли бир бѳлек итле,
Кюн кѳрмей эдиле унугъуб,
Бизни кибик уакъ миллетле.

Тёрт чулгъаныб тёртгюл чий къамчи
Тие эди джакъсыз джазыкъгъа;
Уруннъан халкъ теблене эди,
Ашау болуб байгъа-базыкъгъа.
Ол заманда къайры атсанъ да,
Кёзлеринъе хар зат тик эди;
Джарлы халкъгъа бу школланы
Эшиклери чырт этик эди.
Джарлыгъа джакъ, къонуш джокъ эди,
Кечинмесиз—минълеб берч къолла,
Бителиб эдиле барысы
Бюгюн биз табхан бу кенъ джолла.
Талай минъ десятина джерни
Бир бай къолунда кючлей эди,
Минълеб элли бир эли джерсиз
Анъа уруна ишлей эди.
Табмай эди джарлы юй ышыкъ
Уакъ юйдегисин тегерге;
Къураялмай ёмюр иееди
Эки уаныкны джегерге.
Табмай эди ол къол аязы
Чакълы джерни урлукъ салыргъа;
Табмай эди ол таш чатлада
Бир лыббырлыкъ бичен чалыргъа.
Джетерми кючюмден санаргъа
Барын ол джаныуар къылыкъланы;
Ол кёзюуде джарлыла чекген
Залимлик, зорлукъ ыйлыкъланы
Къан кюрешге къолун салдырды;
Битди, тёзюмлери, алагъа
Революцион къан алдырды.
Чыкъды от, толду джаныуулдан
Рессейни иш ёзеклери;
Бу отдан мыдых джилтин алды
Ёзекни эзилген чеклери.
Къаршчы болуб чыдаялмадыла
Бу толкъуннъа байла эм акъла;
Къан дыгалас этиб башладыла
Элледе моллала, кулакла.
Оноу ма сизни къолугузгъа
Тюшдю—ишчи халкъны къолуна,
Советле болдула къурч буруу
Залимликни кирпи джолуна.

Совет власт кьолун узатды
Бу джуртлагъа, бу ёзенлеге
Саўгъа берди, минъ тюрюлю саўгъа
Бизни кибики эзилгенлеге.
Энди бюгюн хей уруннъан халкъ,
Биз эркинбиз учхан кьушдан да,
Биз кючлюбюз эм кьарыулубуз
Бюгюн темирден да, кьурчдан да.
Тёрт саныны хурлугъун табмай
Ол заманда алай тургъан халкъ
Энди ма, ал санъа азатлыкъ,
Джатма сыртынъдан тур ёрге кьалкъ!
Заман тарды багъалы таулу,
Эскертиуню мен кёб созмайым,
Аглаб ма бюгюннъе келейим,
Аны андан ары джазмайым.
Сизде кьайсы джарлыды чекмеген
Ол заманны джылан тил уун,
Кьайсы джалчыды дейсиз татмагъан
Аны ачы, кюкюрт татыуун!..

Кёб джарлылыкъдан сёлешинди
Баямланды хар борчну бары,
Кьарайыкъ энди кьалай барадыла,
Кьралны мюлк кампаниялары.
Ма кьарагъыз кёз аллыбызда
Тагъылгъанды уллу кюзгю кьагъыт:
Бетине юч тюрюлю тюрсюнню
Алгъанды,

Юч тюрюлю бояу джагъыб.

Бир кьаумну

Ушатханды джерге,

Бир бёлекни

Кёклеге тагъыб,

Бир кьаумланы урады ол,

Тюртеди

Букьуларын кьагъыб.

Мында бардыла:

Джигер джюрюш бла

Джюзню башындан атлагъанла,

Мында бардыла:

Мырдыда джатыб

Болджар саламны отлагъанла.

Мында бардыла:
Къызыл нюр себиб
Ал сафлада орун алгъанла,
Кеслерини таджал атларын,
Махдау китаблагъа салгъанла.
Айхай-айхай была планнъа
Класс кёзден акъыл бёлгенле,
Класс анъны билеб, джитилеб
Класс джолда ишлей билгенле.
Аны ючюн толгъанды алай
Ала алгъан борч юлюшлери,
Аны ючюн болгъанды юлгю
Къалгъанлагъа етген ишлери.

Мында бардыла:
джашил бояугъа
Кёмюб бетлерин кёгертенле,
Алгъа толу атлам салалмай,
Тесукъа, мурукгу этгенле.
Сейирмеди былагъа огъай,
Бел къатдырыб бираз туругъа,
Хоншу джигерлеге тырмашыб,
Шо джюзчюкню бойнун буругъа.
Эх... мухоллукъ аман затды ол,
Къоймайды алгъа атлам сермерге,
Тыйгъычды ол кёлтюрюлюрге
Огъарыгъа, мийикге, ёрге!

Мында бардыла:
ма ючюнчюле
Туу... къараргъа кёлюнъ да бармайды,
Къайсы шохду тынч къаллыкъ бу хал
Аны джюрегин эки джармай!..
Нек кёгердинъ,
Ударник Ахмат?

Сен'а,

джанны

джартысы

Къасым?

Махдааялмаз назмум аланы,
Къой аланы тушман махдасын!
Мени назмум

класс назмуду

Мен хомухха бермем назмуну.
Ким эринчек, ким мухол эсе,
Ол—шох тюлдю манъа, билсин муну.
Ойлашама, анъыламайма,
Неди быланы иннетлери.
Кёрчюгюз бу къара тюрсюнню,
Ыйлыкъ бояу алгъанды бетлерин.
Бир сорайым,

Ий джукълау бла

Бу заманны

борчу толурму?

Таш макъагъа миниб эришиу
Чарсха чыкъгъан адам болурму?!
Эх... класс джау—

чегет джаныуар,

Джукъламайды аны кёзлери,
Ишибизге чырмау болургъа
Ууланнъанды иши, сёзлери.
Кюрешеди ол не бла да
Джарлы халкъны кёзюн джабаргъа,
Джау керекди бизде къаушалыб,
Мулхар болуб орнун табаргъа.
Совет власт джарлыгъа—къанат,
Кючмю керек? Ёлчесин берир,
Сонъра бар санынъы сал этиб
Турсанъ санъа ким да нетелир?!
Класс анъсызлыкъ баш чуруму
Была джау къармакъгъа тюшгенле,
Ма аны ючюн былай къаралыб,
Моралгъынчы кюйген, бишгенле.
Борбайлычады мында класс джау,
Сынмагъанчады мюйюзлери,
Майна мор тюрсюнню ичинден
Джылтырайды джауну кёзлери.
Мен башха сылтау бармыды дейме,

Башха чурум мен кѣралмайма,
Ким не десе десин, шохла, мен
Ёзге кесамат бералмайма.

Большевик сѣз ол—уллу сѣздю,
Джарамаз аны бошха айтыу,
Ол ишчи классны сѣзюдю,
Чырт келишмез аны кыйсайтыу.
Большевик ышандырмаз бошха
Ол сѣз берсе джокъ талыу-арыу!
Не кыйын иш

турса да алда,
Аны ёлюу

неда баджарыу!
Большевик борч болуб салынды
Бизде бичен чалыу мал ашха,
Берилгени марда этилиб,
Минъле болуб джюз отуз беш га!
Партияны эмда къралны
Толтурурбуз деб ышандырдыкъ,
Соц ёчешиуню кенътин джайыб,
Ударниклик отну джандырдыкъ.
Дюн— дунияда

джокъду чырт бир иш,
Къолгъа алыб,

биз баджармазлыкъ;
Джокъду не бир буруу, не бир тыйгыч,
Бузуб,

чачыб

биз

джол

джармазлыкъ!
Эришиб большевик джорукъда
Бир сермемде къобардыкъ аны,
Былырладан кыркъ кюнню алгъа
Бичен болду галаны саны.
Амма бизге тамам туююлдю
Бир биченде учунуб кетиу,
Бир ишде хорлаугъа кыуаныб,
Экинчиде тынчайлыкъ этиу.
Биченни планы толгъанды,
Ол джолда сабан да орурбуз.
Муну излейди бизден энди

Дагъыстан бла договорубуз.
Джетишимли ишле бардыла,
Амма энгда кёбдю борчубуз;
Малны кёбейтиуде ишибиз
Къалайды ма аны сорчугъуз!..
Баям болса керекди сизге
Малны аллына уруу джолу;
Малны саны таркъайыуу
Быйыл болсун эм ахыр джылы.
Биз борчлубуз тау малчылыкъны
Алгъын санын сюрюб джетерге,
Джетиу азды биз тыйыншлыбыз
Сюрюб джетиб озуб кетерге.
Къарнашыбыз Дагъыстан бла
Соц ёчешиу бегимибизде
Малны санын ёсдюрюу джолда
Къаты борчла салыннъанды бизге:
„Къачха туарны-91 минъ
Атланы 18 минъ 3 джюз
130000—уакъ аякълы—
Была бары болсунла семиз!“
Ма багъалы уруннъан таулу,
Ма бизни большевик ёчюбюз,
Ма бу затха салынса керек
Бизни къарыуубуз кючюбюз!
Хей, колхозчу уруннъан таулу,
Муну бил, азбардан,эсге ал,
Къыш джылы джатмагъа кирмейин
Къалмазгъа керекди сынъар мал!
Бузоуланы эм таналаны
Хар минутда къоруула, сакъла;
Хар бузоуу баланъ кибик сюй,
Хар тёлюню семирг эм сакъла!
Бурун эски эм унку джолгъа
Джарамаз бизге салыргъа бой;
Бузоу таякъ чыкъсын ортадан,
Долой, бузоу таякъны, долой!
— Эсги тарлыкъ эм джерсиз джашау
Карачайдан энди эрекди,
Аны мал мюлкю ёсер ючюн
Джанъы джолда ишлеу керекди.
Бизде мюрзеу сюрюрге джер бар,
Бизге керек—этим нёгерле,

Ёсюм ючюн хар бир зат кьолда
Къатдыргъыз белни джигерле!
Кулак хапарлагъа эс бёлмек,
Тыныламакъ джалгъаннъа джокъгъа,
Алгъа бармакълыкъгъа заранды,
Бу къалыргъа керекди (Локга).
Джау ну сёзю тутуш фитнады,
Юйреуге зарланыб бишеди,
Не осал магъана табса да,
Хапаргъа салыб кюрешеди.
Нёгерлик урунуу дегенде
Къаджаулашды, ол кьаршчы барды
Къыркъ адамны тюбюне джыйгъан
Джуургъан бар—хапар чыгъарды.
„Тышырыула энди бош болсунла,
Тыбыр ташдан, билек кьуушдан;
Ёмюрлери чыкъмай кетеди,
Къазан—чоюн сабий джумушдан!
Муну ючюн яслиле кьурау
Керек болады“—деб оноу чыкъды,
Бу оноу чырмагъа кулак
Не айтханы ол бек ачыкъды:
„Бермегиз сиз джаш сабийлени
Совет законланы кьолуна
Артда тушман мугур болурсуз,
Кетселе бош аллах джолуна.
Къараб кёрюрге да табмазсыз,
Кесиб къакъ этиб керликдиле;
Бекшайлагъа джыйыб барысын
Къытайлылагъа берликдиле“...
Эх... класс джау къаллыды бизге
Мен да от ачама къаллыма;
Класс джаугъа отпор бермесенъ,
Таб назмунъ да бармайды аллына.
Ойлаш, таулу, бюгюн ишчи халкъ
Джау ну хорлаб тюбге ургъанда,
Хар уруннъан акъылын, эсин
Малны кёб этиуге бургъанда,
Кулак: „Малны кёб этме“—дейди,—
„Къулагъынъы буруб созарла,
Бирден артыкъ инек кьурасанъ,
Элтиб кулаклыкъгъа джазарла“!..
Амма сен, хей, уруннъан таулу,

Тамырындан сибириб, юзюб
Класс бетден отпор берирге!
Сау дунияда болгъан залыкъылды
Аскер болуб келсе да бизге,
Не этапыр бу класс анълы
Уруннъан халкъ деген тенъизге!
Большевикде буюгъуу болмаз,
Биз къоркъмайбыз къанлы джауладан,
Минъ тюрю залыкъылды кесиб,
Ётербиз биз мийик тауладан.
Не тукъум джау болса да къайда,
Къйда анъа бизден джол алыу,
Къайда анъа аллай таянчакъ,
Къайда анъа ол кюч, ол къарыу?!
Биз дженъенбиз онджетиде да,
Биз дженъдик къан кюрешде да,
Биз дженъербиз тау малчылыкъны
Алына элтиу ишледе да.
Дженъиу ючюн джигерлик керек,
Олду мен талпыб эниклерим,
Джашасын социалист джолда
Ёсген мюлкню ударниклери!
Джокъмуду дейсиз бизде ударник,
Джокъмуду огъай бизде джигерле,
Бу сый берилгенле нелле да,
Кимлени кёлтюребиз ёрге?!
Джашау керек болады энди
Аланы болуруна бизде,
Бу джыйында азмылла ала,
Бу съезде бизни ичибизде.
Ма бёлекни мен да билеме,
Атлары эсимделле хазыр,
Биринчилерин алыб айтсам,
Къасайланы ударник Хызыр.
Экннчиси джамагъат сюрюу
Кютген Ахдауланы Сарыбий,
Ючюнчюсю Лепшокъланы
Тулпарча иш ишлеген Нурий.
Тёртюнчюсю эринчекликден
Бек узакъ болгъан эм бек кери
Хар ишинден юлгю алыннъан
Темиррезланы тулпар Мадгерий

(д. а. к.)

Хабджюк, чѣб да болмазмы дейсе,
Кѣм-кѣк суѹда, таза тенѹизде,
Ударникле бар кибик, шохум,
Джалкѣаѹла да джокѹ тюлле бизде.
Шохла, энтда бир тюбешгенле
Итог этиб хар затны барын,
Айтырма мен назумумда сизге
Тынчайланы ыйлыкѹ атларын.
Ударниклеге ма бу съезд
Кѣаллай сый бергенин кѣрелле,
Кѣзыл байракѣланы тюбюнде
Таш джарырлай сѣзле берелле.
Таѹ джигерле малчы съезд берген
Саугѣалагѣа узала туруб,
Бирлери киришди сѣзюне,
Деѹ джюреги тебиб эм уруб:
— Хей, багѣалы класс кѣарнашла,
Мен да сизден, сизден чыкѣгѣанма,
Класс ючюн—классым ючюн
Кюрешде бишген, чыныкѣгѣанма.
Сѣз береме сизге, джамагѣат,
Таджаллыкѣгѣа нюзюр бегитиб,
Бет джарыкѣлы болургѣа энтда,
Сюрюѹлени кютюб семиртиб!
Мен ударник—ышанч береме
Джигерни джолунда джюрюрге,
Малны кефин бузмайын сакѣлаб
Санын да, ѣрге ѣсдюрге...
Эх, окѣуѹум бек сайды мени,
Мен джашлыкѣда табмадым аны,
Саѹгѣа болуб кѣойгѣаны олду
Манѣа озгѣан залим дунияны.
Болмаса да окѣуѹум мени,
Класс анѣдан барды билимим,
Джаѹну хорлаѹ коммуна кѣураѹ,
Буду мени илмум—билимим.
Джашасын Ленинни окѣуѹу!
Джашасын эм аны мураты!
Терен, бек тереннѣе джазылгѣанд
Джюрек тамырларыма аты.
Джашасынла урунуѹ—ишлеѹ,
Кѣанджаллыкѣ, таджаллыкѣ, джигерлик!
Джашасын совет власт энтда

Джигерлеге кѣб сауҕға берлик!“

(Къол къагъыула)

Сюрюүчюдю, джолдашла, бизде
Эм баш рольну ойнагъан туура,
Аны борчу уллуду эмда
Олду бизде эм баш фигура.
Алкъын къарангылыкъ бард бизде,
Бизге борчду анъа от ачаргъа,
Ол тубанны сюрюүчю кѣзден
Узакъ, бек узакъгъа чачаргъа.
Джюрек тамырлары ауруйду,
Къыйналады манъа Зулкъарнай,
Къолдан келсе мутхуз кѣллени
Джарытыр эд болуб толгъан ай!
Ёсюмге тыйгъычланы бирин
Бизни кѣблерибиз эскермейдиле,
Тынъылагъыз кѣблени чекген
Кѣбно кѣрген Байдыу не дейди:
— „Тау эллени джарыкъ джашауҕға
Бурмакълыкъда болуб алчыла,
Бюгюн оноуларын этерге,
Бу съездге келген малчыла!
Къартлыкъ кюнлеримде сюйюннѣн
Тышырыу джюрегимден минъ къат
Алгъышлайма съездигизни,
Алгъышлайма сизни, джамагъат!
Патчахлыкъны джез тырнагъында
Джарлы тышырыу болуб хакъсыз,
Кѣб эзилген, кѣб унукъгъанды,
Къартлыкъ джетиб замансыз, чакъсыз.
Санала эчи ол хайыуаннъа.
Бир сатлыкъ малча джюрюютюлдю;
Кѣз кѣрмезге кетди ол заман,
Бу кѣзюу башхады, ол тюлдю.
Биз борчлубуз тышырыуҕға ол;
Джур кѣзден къарауну бутаргъа,
Джангы джашау кзуаргъа тартыб
Ёсдюрюрге, алгъа тутаргъа.
Хар тышырыу къошулсун ишге,
Талпыб джангы джолгъа джюреги,
Эркиши санны онъу эсе,
Тышырыу да бирси билеги!
Партияны кѣргюзген джолуд

Джарлы халкъны жарыкъ фонары;
Биз борчлубуз аны тутаргъа
Эм сюебиз жарыкъ джанарын.
Къалсын энди тышырыулары
Тышырыуду деб санны алмау,
Энтда кѳрмегенлик этерге
Не тартынмау, не да уялмау.
Алгъын тышырыуну мысхаллаб
Аны „чачы узун“ дей элле,
„Амма аны не иши—башы
Акъылы кем, хузум“ дей элле.
Биз борчлубуз бу унку сѳзню
Тюб тамырындан юзерге,
Ол кесамат джалгъа болгъанын
Ишде, джашауда кѳргюзюрге.
Джашасын партиябыз бизни!
Джашасын джюрекледѳ Ленин!

.....
Джашасын джангъы джашауну
Къурауда алдагъы алчыла!
Джашасын урунган тышырыу!
Джашасын къызыл малчыла“!

(Къол къагъадыла)

Ленинизм—нюр прожектор
Ол бизге эм джол усда алим,
Компартия—крейсер, кеме,
Капитаны аны Ц. К.
Хар урунган Ленин джолунда
Хайда алгъа, деу бол сен ишге,
Класс андан не аз тайышмай,
Хайда джаугъа къаты кюрешге!
Эх... мени багъалы окъуучум,
Талмаса да бу къанджал къалам,
Къысхартама назмуму. Менден
Ишчи халкъга багъалы салам!

КОЛХОЗГЪА!

Алгъындан уруннъан

Эллиле

Унугъуб, эзилиб

Келдиле.

Энчи джол, аланы

Кемирди,

Къанларын эмиб бай

Семирди.

Кулакны, молланы

Энди биз

Къанлы болгъанларын

Билебиз...

Бай, молла, джегиуню

Алчысы;

Джегиуню дин, даим

Джалчысы.

Юзюлдю аладан

Чёбюбюз;

Узакъды арабыз,

Чёгебиз.

Джанъылыкъ джандырды

чырагъын;

Джайды колхоз бизге

Къучагъын.

Биригиб иш лейбиз
Колхозда,
Биригиб атлайбыз
оноуда.

Джаулагъа къайнайды
Ичибиз,
Ёседи бирикген
Кючюбюз.

Джарлыгъа кюн жарыкъ
Колхозда;
Хайдагъыз колхозгъа,
Колхозгъа!

ХАЗЫРЛАН!

(Урунъан—манъылай тери бла
кюн кѣрген сабанчылагъа).

Ал, синъирлеринъе кюч, къарыу,
Экинчи бешден эм джазындан,
Бизни борч планны баджарыу,
Бол къанъич, бу ишге хазырлан!

Чач отун, ышыр класс кюрешни!
Кюрешге-кюреш ач, каннъа-къан,
Бу экинчи большевик бешни!
Экинчи джазына хазырлан!

Хазырлыкъ чагъынъ тас болмасын,
Хар бир такъикъанъдан хайырлан,
Джамалыр бир джеринъ къалмасын
Къурал, иш джетеди—хазырлан!

План толса, керек джюзде—джюз,
Джюзден да озар джолгъа уулан.
Кѣтюрем болмасын ат, ѳгюз,
Сакъла—алай семирт, хазырлан!

Ленинчи партия—алчыбыз,
Тайышма аны тюз сызындан!
Бели ишде чыныкъгъан барынъ
Ишлеу къазаутха хазырлан!

Ал синъирлеринъе кюч—къарыу,
Экинчи бешден эм джазындан,
Билмесин белинъ арыу-талыу,
План толтурургъа хазырлан!

КЪЫЙЫНДАН—ТЫНЧХА ТАБА!

Сагъыш этиб,
Оюмлашыб
Бир кѣз ачсанъ
Бизни озгъан
Дуниябызгъа,
Кѣз гинджинъи
Кюлге булгъаб,
Мыйынъы къан
Кѣлге булгъаб
Атады ол,
Кѣз аллынъда
Джаныуар болуб
Джатады ол.
Джюрегинъи
Къылларын
Уатады ол.

Балчыкъ эди,
Белге дери,
Батмакъ эди
Бизни кетген,
Озгъан, ѳтген
Ёмюрюбюз.
Инсан халлы,
Адам халлы
Джашамады

Чырт бирибиз,
Рахат джашау
Ол ёмюрде
Кѣрмедик биз.
Молла тутуб
„Джаханимге“
Салды бизни.
Кулак тартыб
Таякъ тюбге
Алды бизни.
Башыбызгъа
Бирда табмай,
Болушлукъ эм
Асыу табмай,
Ол дунияны
Тузагъында,
Минъ джылланы
Узагъына
Джыладыкъ биз,
Байны, бийни
Этек тюбюн
Джаладыкъ биз.

Бай эн салды
Кютюб кетген
Малыбызгъа,

Биз урундукъ,—
А ол алды.
Биз эридик,
Тентиредик,—
Ол джарыды,
Быдырына
Джаула салды.
Биз мюлк этдик
Къаллыбызгъа,
Бюсюреуге
„Хир—р—р, ит“—деди,
Къарамады
Халыбызгъа.
Атлаймай
къалдыкъ бир да
Аллыбызгъа.

Джалчы этди,
Къошчу этди,
Малчы этди,
Кулак бизни,
Хаман джекди,
Хаман джекди,
Кулак бизни.
Манъылайыбыздан
Челек-челек
Терле тѣкдю,
Кулак бизни,
Алды башдан
Анъыбызны,
Эсибизни.
Бирер хайыуан
Этиб атды
Кесибизни
Къул—къарауаш,
Этди бизни
Эрибизни,
Тишибизни.

Басды, эзди,
Къысды, эзди,

Биз чыдадыкъ,
Чыдау джолда
Болдукъ байгъа
Аш эм азыкъ.
Ол дунияны
„Батмагъына“
Батыб, суууб,
Симсирешиб
Болгъан эдик
Хариб джазыкъ.

Энчи ишлеу,
Энчи джашау
Этди бизни,
Билемисе,
Байгъа, бийге
Узакъ ашау!
Моллала эм
Афендиле
Ауаз бериб,
Айта келиб
Эм дедиле:
„Байгъа къул бол,
Къарауаш бол!
Бу дуняда
Джуб-джуаш бол,
Онълулагъа
Урун, аш бол!
Бу дуняда
Кѣб ишлесенъ,
Байгъа даучу,
Къаршчы болуб
Эришмесенъ,
Ол игиди.
Ахыратда
Эм джандетли,
Эм даулетли
Болурунъа
Бир белгиди.
Ёлюб кирсенъ
Джерге-кѣрге
Анда аллах

Берир санъа
Керти сауъга,
Олтурурса
„Фердаус“ ха
Кириб тёрге,
Ашау-джашау
Болур алтын,
Алырса сен
Сайлаб-сайлаб
Джандетлени
Эм баш къатын.
Анда санъа
Хазыр туруп
Джюз хур къатын.
Неди хатанъ,
Джандет болса
Туруп юйюнъ,
Ёмюрлюкге
Хайда къуан,
Хайда сюйюн!!!“
Бу сёз бла
Чыртдан джокъгъа
Таяндырды,
Башыбызны
Къатышдырды,
Айландырды,
Класс жолдан
Эм тайдырды,
Ауаз бере
Кетиб джахил
Молла бизни,
Тиллери бир,
Кёллери бир,
Бу къаумла
Джыйдыла да
Бизни къолгъа:
Бири тутмакъ,
Таякъ бла
Къан къусдуртду,
Бири шок
Эм окъ бла
Дынь къоркъутду.
Бири да „тюш“

Ауаз бериб,
Байны, бийни
Постун тутду.
Миндиле да
Баш бау тагъыб
Башыбызгъа,
Сюйредиле,
Тебледиле
Салыб—салыб
Къашыбызгъа.

Аха, энди,
Джолдашчыгъым!
Бююн бизге
Шох джау ачыкъ,
Баян болду,
Джауъгъа къаршчы
Отлу дертден
Джюрек толду!
Энди битсин
Элни талаб,
Джукъуб, тонаб
Тургъан кулак!
Джууулсун эм
Кетсин кёзден
Алдаулу „лак“!
Джокъ болсун да
Битсин—кетсин
Джахил молла,
Молла тутхан
Къара джюрек,
Ол къуранла!
Залимлени
Джакълаб, сакълаб
Патуа берген
„Фараиз“ ле
Эм „Дурал“ла!

Энди даёшь
Адам халлы,
Инсан халлы

Дуня джашау!
Даёшь энди
Таза ишлеу,
Таза ашау!
Къатдыр, элли,
Билек эм бел,
Даёшь тутуш
Бирлешген эл!

Даёшь колхоз,
Даёшь артель!
Даёшь бютеу
Биригиуге
Эмда тутуш
Негерликде,
Урунуугъа
Ууланнъан кёл!

II. ЭСГИЛИКГЕ КЪАРШЧЫ

САФИЯТ

(1916 джыл бир таулу къарачайлы
къызны башына келген хал)

Эски дуня,
Эски закон,
Эски джорукъ,
Эски джол
Тау джарлыланы
Анъыларын
Тюзге
Ийдирген эди.
Ол заманнъа
Ёкюл болгъан
„Джез тырнакълы
Темир къол“,
Аланы
Башларына
Джур адет
Кийдирген эди.
Джёнъерим! биз
Джарлы халкъ
Арта къалгъанек,
Къаранъылыкъ
Бояууча боялгъанек.
Артыкълыкъ — кючлюк кёре,
Кёб зулму кёре,
Солуусуз, аяусуз

Хаман джюк кѣлтюре,
Талчыкъгъан эдик,
Тинибиз талгъан эди,
Джюрек кыллларыбыз
Дынъ уалгъан эди.
Эски дуняны зорлугъу
Унукъдуруб
Дини—закону,
Тѣрт бюклеб,
Тунчукъдуруб
Джарлы онъсуз тышырыуу—
Таулу кызыны
Кѣзлеринден къан къатышлы
Суу тамызды...
Джарлылыкъ бу
Таулада да
Кѣб сыннъанды,
Даим артыкълыкъ джекгенди,
Ахсыннъанды.
Бай—бийме деб, бирле
Юсюбюзге миниб,
Къаныбызны
Джыланлача
Ичиб, эмиб,
Закону,
Джоругъу,
Джолу эзиб,
Басыб,
Шеригъаты
Богъурдакъдан
Ёрге асыб,
Баш кѣлтюртмей,
Джашатханла джерден ёрге,
Сѣз бермей бизге:
„Джашаудан юлюш“ дерге
Да... биз хунер нюр
Кирмегенледен эдик,
Зордан башха зат
Кѣрмегенледен эдик,
Джыртхыч
Чыгыр къушну
Тюбюнден чыгъалмай
Термилиб, бу

Азатлыкъгъа ычхыналмай.
Аякъ тюбде
Эзилген
Уалгъан эдик,
„Меджисуу—кийикле“,—деб
Ат аталгъан эдик!..
Джалкъабызгъа
Ким мине эди эсе ол,
Къаныбызны
Ким эме эди эсе ол,
Кёзлеге миз
Ким тюрте эди эсе ол,
Джарлыны кёр
Ким эте эди эсе ол,
Власт кимни
Къолунда эди эсе ол,
Ким эзиуню
Джолунда эди эсе ол,
Ма ол эди
Бу атны айтханда бизге
(Муну суюуб салдым
Шохла, эсигизге!).
Дин,
Шеригъат,
Закон,
Хар бир чирик адет
Ырыс,
Нымыс,
Унку джорукъ
Унку адеб:—
Была бары
Болуб байгъа
Къылыч, саут
Ишлей элле
Байны джакълаб
Байгъа аууб
Къаушалды энди
Ол бизни
Этген кийик,
Тюшдю тюбге
Болду тюбдеги ёр—мийик
(Муну кёрдюню
Окъуучум, класс кюрешде

Кёрдюнъ хар бир иш мюйюшле
Хар бир ишде).
Ма мен
Ол артыкълыкълардан
Хакъгъа осал,
Амма таулу кызыла
Кёб джекген
Бир мисал
Айтайымчы
Сен эринме да тынъыла,
Озгъан ёмюр
Не зат эди,
Бил, анъыла,
Джетдиралсам джазама,
Сен тёз, эрикме,
Унасанъ окъуу да
Бир ойлаш дерикме...
Джазайым, айхай,
Хапарым
Болсун ачыкъ
Ачайым
„Оналтынчыдан“
Бир джабыуучукъ.

Сафият—таулу,
Къарачайлы кызы эди,
Ол мени тенъим,
Хоншубуз эди!
Эх...
Ол джаннъан,
Джылтырагъан
Джулдуз эди,
Татлы эди,
Хей, джаным, ол—
Балгуз эди.
Ол туугъан юйюрюне
Бир къуанч эди,
Аны аты
Тийребизге
Джубанч эди.
Биз ашыргъан джашлыкълар
Эм гитчеликде
Бирге-бирге

Сабанлыкъда—биченликде
Кѣб кюнле
Айланнъан эдик,
Бузоу тыйыб,
Тюрлю-тюрлю хансла,
Чичекчикле джыйыб.
„Чичек“ дейме,
Аны юлгюге
Нек тутдум,
Энди чымырталаны уа
Нек унутдум.
Эсимдеди
Джашлыкъда ашыргъаныбыз,
Бирге-бирге
Аркъа джюк
Ташыгъаныбыз.
Эсимдедиле озгъанла
Эм кѣргенлерим,
Кѣз аллымдад
Ташлы, таулу
Туугъан элим
Эсимдеди чибинлеген
Бузоучукъгъа,
Тыялмайын
Ташны-ташны бергенлерим.
Энди сабийлеге
Аманатым олду:
Бузоулагъа узатмагъыз
Суукъ къолну!
Заранлыды хайыуанлагъа
Хыны этиу,
Джарамайды уруб-тюйюб
Бузоу кютюу...
Эсимдедиле
Кѣб хатагъа байланнъаным,
Хата этиб
Тюшюннъеним,
Ойланнъаным,
Тенъчиклени, сабийлени
Уруб, кыйнаб
Аналэгъа кѣрюнмейн
Айланнъаным,
Эсимдеди

Джашчыкъла бир-Зирин джыйыб
Эзеу болуб,
Мени ариу
Таргъа тыйыб,
Эринлерими кызартыб
Ийгенлери,
Эзеу къолчукладан
Таякъ тийгенлери...
Сафууну атасы
Хамид ишлеб бузмай
Ёмюр ийди,
Ишден, джалчылыкдан озмай.
Джел ауруугъа
Азык болуб
Ол тешекде
Джатыучан эди
Кёз кьаратмай
Ол эшикге...
Бек аз эди
Анда мюлк-ырысхы
Деген зат,
Ёмюрде да
Джокъ эди анда
Ёгюз не ат.
Ишлеуде, урунууда
Кечинмеклери,
Мал болгъанлары
Джаб джанъыз инеклери
Юйдегилеринде юч джан,
Ата, ана
(бары да ненча болады
кесинъ сана!)

Бир кюз
Гыллай байгъа
Джалда чалкъы чалыб,
Сёзде бир бузоулу
Инекге тохдалыб,
Ишде уа кыйын хакъы
Ашалыб, аны
Бир къунаджин
Болуб къалгъанеди табханы.
(Ма ол ышкырагъа
тартхан, тюгю сары

Сынъар инекни да
Къысхадан хапары).

Кёбюсюне
Эки гитчеси къуушда,
Сафуу эди
Чабхан къуллукъгъа, джумушха.
(Юреннъен атыма кете
Турады эсим,
Джанъылмагъыз Сафиятха—
Сафуу десем).
Эсимдеди
Эртден бла
Эртде туруб,
Бел къатдырыб
Этеклени джаннъа уруб
Бузоу къысдай
Чегетлеге кетгенибиз,
Аркъа джюкге деб
Отун этгенибиз,
Тири эди,
Ишде ётгюр,
Джигер эди,
Джигерликде эрлени
Озгъан эр эди.
Не файда,
Джазыкъ джан
Санъа медет-медет,
Налат санъа
Эсги дуня,
Эсги адет!
Сен айырдынъ
Аны бизден,
Бизни андан
Аякъ тюбюнде чёб
Уалмагъан джандан!..

Саркъдыла джылла,
Сафият ёсдю, бишди
Эм кесин джюрютдю
Кюнлеге джеришди.
Ариулукъ, игилик болду
Анда къат-къат,

Тенълеге юлгю болду
Бизни Сафият.
Тойлада да
Болдум мен
Аны бла,
Ол аны тал чыбыкъ
Кибик саны бла.
Баргъан джерине
Джарыкълыкъ сала эди,
Анъа къатыб къалгъандан
Кёз тала эди.
Къашы джая,
Кёзю кёмюр,
Мамукъ бети
Джерге толгъан айча
Нюр себген келбети...
Эсимдеди
Тенъле келиб
Бёлек-бёлек:
„Ий кимникиди?“ дей эдиле
„Бу мёлек?“
Джаш тенъле ма
Бу соруудан
Тоймай эдиле
„Хоншумду“ ..десем
Бютюн да къоймай эдиле.
Фу—у... джюрек кёзге
Джылы суу не ючюн ийди,
Аны эсгерсе ол
Былай нек эрийди.
Билмеймисиз эки
Тенъни татлылыгъын,
Тенъ ачыуу
Тенънъе эки
Къатлылыгъын?..
Энди мындан арысын
Айталмайма сизге,
Ойлашыгъыз келлик
Болур эсигизге!..
Огъай-огъай,
Мен нек
Джанъылыб барама,
Джюрегим ауруб

Айтхан сёзге кырама.
Мени алай
Джыламуқъдан толса кёзюм
Тыйылыб-тыйылыб
Чыгъыучуду сёзюм.
Къыйын болса да
Мен тыйыла-тыйыла
Андан арысын да
Айтайым, тынбыла.

Бек кысхадан болса да
Эсимде барын
(Сафиятны сабийлик
Чакъда хапарын)
Айтдым
Энди арт
Кюнлерин джазарыкъма
Ол кюнлерин
Тинтерикме, къазарыкъма.

Джокълукъну талай кюню
Келиб кетдиле,
Бары аны
Тарлыкъда бёлеб ётдюле.
Сафуу джарлы
Юйде ёсген
Бир кыыз эди,
Ол джарлы юйюрге
Джаннъан джулдуз эди.
Ол хар кюнде
Иш бла соругъа эди.
Хар кюннъе ол
Иш бла джолугъа эди.
Озгъан ёмюр
Аны танымаса эди,
Аны уруннъаннъа
Санамаса эди,
Аны насыб юлюшюн
Джогъалтмаз эди
Кесин къара
Зиданлагъа атмаз эди.

Къыш да,
Джай да кёгериб

Джатхан чырпыла
Тизилишиб
Дуббурланы сырты бла
Къуаннъанча
Кёрюнедиле джарашыб.
Къарашадыла
Бир-бирине
Ышарышыб
Майна
Майнама наз,
Майна кёкенли ышхылды,
Майна малгъа
Ёлюм къусхан
Залы къылды.
Майна субай, сыйдам ёсген,
Нызы бала,
Майна тамырлары
Джетек тёкген ана!..
Майна балта
Тутуб къолуна
Эм джунчуб
Айланады чегетге
Тушман отунчу.
Кёзюм чыракъ
барад анда
Джаш терекге,
Ол теректен ойларым
Кетди эрекге:
Гагарак тёгерлай
Болуб ол ёсерми
Огъесе отунчу
Джашлай аны кесерми?!
Тушман кёлге
Балта ойнатыу баллыды
Эх..
Мени хапарым да
Ол маталлыды.
Тохда энди
Мен наратлагъа
Нек кетдим,
Сёз башымдан
Терсирек джары
Нек ётдюм?

Нюзюрюм барды
Ёзек халыдан таймазгъа
Не къадар къысха
Джазаргъа, узаймазгъа.

Бир минъ
Тогъуз джюз
Он алтынчы
Джылда—джай
Эсле-бусда
Болмагъан Мекер
Деб бир бай
Хамидлеге адам ийди
Къыз тилетиб,
Бу адамгъа
Джюз минъ хыйла
Сёз юретиб.
Кимди адам ийген,
Кимди бу келечи,
Кимди Хамидлеге
Келечи ийиучю?!
Борчду, шохла,
Бу соруугъа
Эс джибериу,
Бек къысхадан болса да
Эм джуаб бериу...
Мекер—бизни
Хоншу элни
Эм баш байы.
Умар биз
Элде башладан
Мюлк борбайы.
Джокълай эдиле
Была хаман
Бирин-бири,
Бу экиси
Татах эдиле
Кёбден бери,
Мекерге къыркъ бешден
Артыкъ джыл бермейме,
Умаргъа къыркъ берсек,
Джанъылмазбыз дейме.
Мекер Умаргъа барыб

Умар Мекерге,
Кѣлтюре эдиле бир-бирин,
Кѣкге ёрге
Бу халда
Хаман была.
Джюрюучен эдиле,
Бири-бирин
Къысха — къысха
Кѣрюучен эдиле.
Ол заукъда
Не десе
Байны бармагъы,
Шеригъат, закон бола эди
Аны джагъы.
Мекер Умарны тутуб,
Умар Мекерни,
Эки элни
Джарлысы къарагъан джерни
Арендге учуз багъагъа
Ала эдиле,—
Джарлылагъа юч къат багъа
Сала эдиле.
Бирини да
Суукъ суугъа
Тиймей къолу,
Джашай эдиле
Къошлары, джалчыдан толу...
Къош тутдула
Джалчыланы саууб сютюн,
Мал кютдюле
Была кѣрмей
Къошну бетин.
Ол дуняда
Джалчы халкъны
Этиб тумакъ,
Талай
Эди хар дуркъучу,
Хар бир кулак.
Халилерин айтханда
Сизге къысхасын:
Джанлары тинлери да:
Джегиу къыз, къатын...
Бир кюн

Биз элде
Бир орамтын экиси
Келе эдиле.
(Билалмайма мен кертисин,
Къайдан не ишден
Келгенлерин быланы),
Не да болсун
Келе эдиле кёрдюм аны.
Старшиналаданмы
Чыкъдыла ичиб,
Умарладанмы чыкъдыла
Джукълаб, тынчыб.
Тюзюн билалмадым,
Аны айталмайма,
Кёргеними айытыр
Борчну алалмайма.
Орамны онъ джанында
Къараб арбазда
Той барын кёрдюле
Джыйылыб джаш къыз да
Чайкъала
Эди халкъ алайда.
Келин келиб
Джаш-къыз тёлю
Джарыкъ элле
Ойнаб кюлюб
— Джокъмуду мында
Кёз илинник?
Деди Мекер
— Айхай болур,
Сыначы бир,
Къарайыкъ, кёр!
Тохдадыла чалманнъа
Таяныб тенъден,
Къарай эдиле
Была тойгъа
Хаман кенъден.
— Кимди экен
Ма ол сары
Дарий чебген,
Кимни къызыды
Ол'а ол макъача кёбген!..
Бу кёзюуде

Тёлю къараб
Джерге—кёкге
Бара эди
Тау адетде
„Тёгерекге“.
— Майна, алан,
Кёремисе ол
Акъ къызны?
— Къой—къой аны уа нетесе
Агъачсызны!..
Ол инчиклеге
Къара сен илкичлеча...
Аякъ учу бла
Халкъгъа букъу чача.
— Ма ол иги
Ушагъуулуракъ шойдуда!
— Аны Муштурай шохунъ
Алыб къойдуда!
— Сора джарауусуду!
— Сермеб сюррей барыб,
Джолдан къайтарыб
Ийгенди, къашына салыб!
— Ха—ха—ха—ха... не этиу
Этгенди хиликге!
Аферим тейри
Машалла джигитге.
— Ма ариу! ол баргъан,
Кёк чебгенни джетиб,
— Да, бурос там
Къуйругъу сыртына битиб...
— Да джокъду да
Сизде инсан,
Кёзюн саллыкъ
Хакъгъа джюрек
Илешиб эсине аллыкъ!?
— Тюз айтаса,
Мекер татах,
Сен кёз атар
Къыз джокъду
Биз элде хакъгъа
Кёлюнъ тартар,
Джанъыз бир къызчыкъ болмаса!
— Кимди айт ол!

— Кёрмеймисе?
— Огъай!
— Тохда, сабырчыкъ бол!
Бу кёзюӱде
Баракъ да келиб кьошулду,
Къараӱчуланы саны
Энди юч болду.
— Джаратамысыз кишини?—
Деди Баракъ,
— Кёресе, шохум, къарыӱну,
Джюрек тараб
— Майна, тохда,
Кёремисе кёк бёрк джашны,
Кёк бёрк тутхан
Ол узун бел
Къара къашны?
— Къойчу, пажалисте,
Аны хырсыз, затды.
— Нечюн?
— Джарлы юйден
Чыкъгъан чырсыз затды.
— Иш анда тюлдю, Къайсыды?
— Тохда, озарыкъды,
Ол ариӱлукъгъа
Кимге да базарыкъды...
— Ма муну кёр,
Муну— муну,
Бу озгъанны.
— Кёрдюм— кёрдюм,
Тамам керти
Ариӱ джанды!
От чий сурат десенъ!..
— Ма мен айтхан олду,
— Анъа не сёз барды, шохум,
Болду— болду.
— Къара сен ол
Эки къашха, оракълача,
Ол бетни кёр
Чырахданча нюрюн чача!..
Кирдиле арбазгъа
Джыйындан джол джарыб,
Мекер къатды
Къызны туурасына барыб.

Терен солуб
Ахсынды да
Ичден Мекер:
— Ма таза джаннъан джулдуз,—
Деди,— „ма юлкер“
— Умар шохум!
Ариуду сынасанъ къалсанъ да,
Джарарыкъ кёре эдим
Шохунъа алсанъ да!..
— Къыйынмыды дейсе
Бизге тентиретиу,
Не уа тыйыншсызмыды санъа
Бир кеф этиу!
Баракъ турду
Кесин алдыр-гюлдюр этиб,
Алларында тюлкюча
Кесин чёмелтиб.
— Мекер къонакъ!
— Деди— ол къыз джарарыкъ эди,
Аллайны кесине
Ким да джораларыкъ эди...
Алыргъа джарармы,
Къайдам сен
Бош къызма.
— Келсин ансы,
Алмасам мен да
Ансызма,
— Алсанъ—алдынъ,
Келмейин ол
Тулпармыды,
Сынъар бир „кисенъи“
Багъасы бармыды?
Энди бу
Кёкледен эннъен
Ёкюлмюдю?
Бу арыкъ Хамидни
Къызчыгъы тюлмюдю?
— Къара Мекерге,
Нек сагъышлы болдунъ, эй!
Джаратыбмы къойдунъда,
Къараб кёргенлей?!
Джашлыгъынъы эскер да
Болчу бир тири...

Ыйыккылыкларыны болсун
Бу да бири...
Аны келтириб джыймакъ
Сени кьойнунъа
Биягы Баракъ шохну
Болсун бойнуна.
Билмеймисе хални,
Ол тюшсе ызындан
Джюз джуаб алыр
Таб фыйгъамбар кызындан...
Ол кюн ма ол
Мекер суйген
Сафуу эди,
Келечини
(Баракъны да)
Ма ол ийди...
Баракъ байны
Аллында сежде
Къылгъан бир,
Байны этек тюбюн
Джалаб сатылгъан бир.
Ол Сафуулары
Тентиретир муратда
Бу ишге
Къаст этди,
Джанын атды артда,
Бу келечи
Хайда келди,
Хайда кетди,
Чабды, джортду
Эки арада
Сокъмакъ этди,
Ким билсин,
Неле селешди,
Неле айтды,
„Белги“ берди,
Иш таусду да
Къайтды.
Къыз не дейди,
Ишден билими
Бармыды?
Бу къызгъа келишген
Къуанч хапармыды?

Огъесе ол
Мал базаргъа
Къолну къолгъа
Уруб сатылыргъа
Чыкыгъан туармыды?
Деб, окъууѳчум,
Джан шохум,
Бирда къуруса
Джан аурутуб
Былайын сорлукъ болурса!
Деб белгили
Сафуу хайуаннъа саналды,
Бай аны
Алдаугъа, малгъа
Сатыб алды.
Эх...
Ол заман,
Ол заманны адетлери,
Аны пашманлыкълары
Эм медетлери...
Бюгюн ала
Кёб ишлеге
Мюкюлдюле,
Ала, айт кимге
Шагърей, таныш тюлдюле!
Джарлылагъа,
Джарлы тышырыугъа кючлюк
Этилиб тууаргъа
Башласа ёкюнчлюк—
Эски закон
Анъа алчы,
Башчы эди,
Супу молла
Адилликге къаршчы эди.
Кимге айтыр эдинъ
Тарыгъуу сёзюнъю,
Ким бар эди
Аяб къарарыкъ
Кёзюнъе.
Джарлы адам
Правленнъе кирсе барыб
Къыслаб ие эдиле
Къашына салыб...

Сафуу бу ишге
Ариу ачыудан шашыб
Джылай эди,
Чачын джыртыб
Эм къарышыб.
Тёге эди хаман Сафуу
Джыламуугун,
Джогъед адам
Анъыларлай тарыгъыуун,
Мекер ишде
Хорлады эм
Башха чыкъды,
Ол дженъил, окъ
Къалым иерге ашыкъды.
Узакъ бармай
Келди байдан
Бир талай мал,
Ичлеринде
Тёрт аякълы
Эки байтал.
Юсю туюлю,
Къуйругу тюз,
Къулагы тюз
„Къалым“ деген аджаллыкъгъа
Эки ёгюз.
— Хамид манъа,
Шохум, кёб
Джашагъын дечи,—
Деди кесин
Кукаландырыб келечи.
— Ма! бу джол
Бу „Къазанчынъы“
Къолгъа бир ал,
Къуру туюлю
Санъа келлик
Не мюлк, не мал!
Былай айтыб
Ачха узатды Хамидге,
Ышардыла буруб была
Бетни бетге.
Ма Сафиятны атасы
Малгъа „батды“
Кёбдю, кесин

Бир алапатха ушатды.
Хамид Баракъгъа айланыб:
„Энди балам
Сизникиди“ — деди,
Иш битди оссалам.
— Сиз скойген кюн — деди
Эм кесин ышартды
Элтирге эркинсиз!..
— Муну да башхартды.
Кетди Баракъ,
Къалды Хамид,
Кёлю джарыб
Айланды къатынына
Кёзю ышарыб:
— Энди, — деди, —
Сен тынъыла
Манъа, къатын
Чюйре этмезге керекди
Ишни артын.
Къарачы бир
Арбазынъа: малгъа, мюлкге,
Биз синъенбиз
Насыб мюлкге
Ёмюрлюкге.

Мекер игиликде, сыйда
Кёбден башды,
Айтыудан ол
Бизге бир
Ёмюрлюк ашды.
Ёмюр ийдик
Къыйынлыкъда джунчуб, шашыб,
Джашай эдик
Инсан джашаудан аджашыб.
Джокълукъ бизни
Бир тау кирик
Эзиб, басыб
Тургъанлай, табылыб къалды
Уллу насыб.
Майна ёмюрюнъ
Къуру ишлеб келесе,
Айнымайса бютюн
Ёлгенден-ёлесе...

— Ол алайды, амма!..
— Тын, телинге барма,
Арлы—берли сёзле бла
Джюрек джарма.
Кеси балангы биреуге
Этиб согъум,
Джазыкъсынмай сууча
Саркъгъан джыламугъун.
Мал—мюлк дейсе
Не этейим
Аны малын,
Таш джумушар
Кёрсе Сафиятны халын.
Бу хапарны
Эшитгенли
Сесиб башы,
Джокъ джукъусу,
Тохдагъанды суу—ашы,
Кече кёз къысмай чыкъгъанма
Къатын сакълаб,
Джумушаталмайма
Не этиб инакълаб,
Бек къоркъама
Ах бу ишден,
Мени сартын
Халы бир таурухха
Къоярлайды атын:
— Джукъ анъылалатмай къалдым
Сен хайыуаннга,
Насыб къонамыды анъа
Не уа санъа.
Бу ыйыкъдан
Бери битдим
Ариу арыб,
Энтда айтама санъа
Муну къайтарыб:
Джарлы дуняда
Адамча кёрюлмейди,
Бек билесе
Джокълукъгъа сый берилмейди.
Келтирчи кесинги кёзюнъе,
Сагъыш эт!

Джарлыса! джарлыгъа джокъду
Азда хурмет.
Ёл да сына,
Айтайыкъ энди туурасын,
Санъа молла
Окъурукъ туююлдю „Иясин.“
Келемиди, майна
Афенди къатынъа,
Инсаннъа тергеб
Къараймыды сыфатынъа?..
Къой энди, сёзю
Узакълагъа бурмайыкъ,
Ишни анъылашмай
Турмайыкъ.
Мен джарлылыкъ тенъизинде
Джюзген къайыкъ,
Сен юретме
Манъа, аны
Кёб созмайыкъ.
— Суюгенинъча!..
Билесе эрши кёргенин,
Кёрсе тели—шашхын халгъа
Киргенин.
Мен азмы сагъыннъанма,
Азмы тилегенме!
Азны удуб
Сёлеширгеми ийгенме!..
Тенъ кызын джибергенимде
Былай тутуб
Къайтармадымы, джыланча
Уруб, сууутуб.
Айтхан ючюн
Дженъилмейди,
Бой салмайды,
Бой салгъанны къой
Къулагъына алмайды.
— Алмаса-алмасын,
Турсун алмай алай,
Кёрмезбизми
Турса къулакъ салмагъанлай.
Биз сёз таусханбыз,
Ол къалым ийгенди,
Анъа ким сора турлукъду,

Иш бегигенди!..
Бу кёзюүде
Джазыкъ Сафуу
Джылаб, улуб,
Мутхуз кюню
Бютюн да къаранъы болуб,
Мекерни азда
Сюймегенинден сеbeb
„Ёлтюрюгюз мен анъа
Барлыкъ тюлме“ ... деб,
Джылаб-джарылыб аш
Не суу
Татмагъанын,
Оруннъа кириб
Бир сагъат джатмагъанын,
Сизге айтыб,
Анъылатыб туралмайма,
Аны юсюнде мен
Кёб олтуралмайма.
Ахыры ол кёзюүлени
Бир кюнюнде
Джазыкъ Сафууну тюшюнде
Не тюнюнде
Болмагъан бир
Танышсыз—билишсиз джерге
Тутдула да зор бла
Бердиле эрге.
Не бек тартды эсе да
Энишге—ёрге,
Кирди Сафуу
Тарлыкъгъа, ёмюрлюк кёрге.

Бир тышырыу
Инъирде Сафуугъа келиб,
Сёлешеди
Багъанагъа сюелиб:
— Сафуу, джарлы!
Нек болгъанды
Бетинъ аман,
Сюйюнч орнуна кюйюнч
Алджатыб хаман.
Бир билсенъеди
„Ол“ джазыкъгъа

Келген кюнню,
Танымазса къараб
Кёрсенъ Сюлеменни!
Сени зордан
Этдиле Мекерге азыкъ...
Сюйгенинъи табалмадынъ
Сен да джазыкъ!
Сюлеменнъе джюрегим
Эрийди мени,
Ол насыбсыз
Ёлюб барады
Сюйюб сени...
Джылгъа санайды
Бу кёзюуде
Кюнюн—айын
„Не хапар“—деб,
Келеди манъа
Хар кюн сайын.
Ий не болду,
Кёзюме джукъу кирмейди.
Барамыса?
Къачан элтедиле дейди?!
Сафуу джерге
Къарайеди сюзюб кёзлерин
Тыгъылгъандан
Айталмай эди сёзлерин.
— Аны сагъынсала,
Акъылдан алджайма,
Къайгъы басыб
Кече, кюн
Даим джылайма.
Атамы—анамы
Айланнъанды аллары
Тамблагъады дейдиле
Салгъан болджаллары.
Къан сытыб кюрешдим
Къолдан келген къадар
Табмай зордан
Мени къутхарыр
Бир мадар.
Салам айт
Иш этиб тюеб Сюлеменнъе.
Джаным саудан

Елгенди, — деб
Къойсун ол меннѐ.
Кечиуѐм-тар,
Сатылама мен
Бир маллай,
Сюлемен къалад
Джюрекге джазылгъанлай.

(САФИЯТ ЭР ЮЙЮНДЕ)

Джауа эди
Тѐрт джанындан
Суукъ бузла,
Тишле къадаб
Анда анъа „джелмаузла“.
Дунияны джарыгъын
Кѐрмеген кюѐюнде
„Джашау“ эте эди
Сафуу эр юйюнде.
Артдан билди
Мекер кѐб
Къатын алгъанын,
Сафуу Мекерни
Тѐртюнчюсю болгъанын.
Баргъан кюнюнде огъуна,
Аны кюндешлери
Къаныгъыб къадалгъанеди
Анъа тишлери.
Къачан, къайсы
Сагъатда, къайсы заманда
Барсанъ да эшите эдинъ
Быллай сѐзле анда:
—Тиймеймиди муну
Санына кюн джарыкъ,
Нек чыкъмайды
Бу дингиз болуб чыгъарыкъ?
Кюндешлери мынъа
Чюйюрюшюб бурун
Излей эдиле
Чѐб—тюк
Тюбюнден да чурум.
Джетсе да Сафуу инъирге
Бел бюкгенлей,
Дагъы да тура эдиле

Инджитгенлей.
Сылтау болмаса да анъа
Сылтау табыб,
Къайын къызлары дей эдиле
Къабыб-къабыб:
„Тур инек сау!
Нек тураса ий
Суугъа бар,
Турма кёзлеринъи
Сюзюб, терк отун джар!“
Кюндешлери:
„Турур эдинъ дейме ханча,
Былай бир
Кюню джерден-затдан
Чыкъгъанча.
Къайда гаджи...
Нохлукъгъамы келгенди бу,
Къайдады талау тийибми
Ёлгенди бу!“
Къайын анасы
Сёз айтхан
Сайын хаман:
Къуртла азыгъы боллукъ
Бу хашген аман
Кесин былай
Джаратмагъан кибик этиб
Неликге турады
Уу бетин кёгертиб?
Тююлюб манъа джаманны
Къашы-башы,
Бир толу
Джерден чыкъгъанча
— Сууу—ашы!..
Къарауашлыкъгъа келгенсе
Бил сен бери,
Къайын анагъамы
Тергеригенъ мени!..
Джокъмуд мени
Мюлкю болгъан келиплерим,
Сенден эсе
Кёб алама ёлюлерин...
Кёрюнме сен
Манъа, сен

Худжу тунчукъгъан,
Джашасынла
Мени бар
Джерден чыкъгъан
Келинлерим!
Алача ким кёрлюк эди,
Алагъача
Санъа сый ким
Берлик эди!..
Къоюлургъа
Тыйыншылыса, къоюлургъа,
Хазыр турама
Юсюнъе оюлургъа!..
Адамлыгъы бар адам
Не уа хурджуну,
Салырма юйюне
Сенича худжуну!..
Джалчылагъа келтирген
Болурла сени,
Шо санъамы
Тыйыншылды джашым мени!..
Кюндешле бирери
Бир джанындан тебиб,
Эринлери кём-кёк болуб
Кёбюб-кёбюб:
„Нетерикди, ол
Заманында турурму,
Санъа не эсе да
Бирни толтурурму
Бир къахме?
Уят къабугъу
Кетиб къалгъан,
Сау къатынны
Джаны саулай
Эрин алгъан...“
Кюндешлени бири
Бир джанындан джетиб,
Башын булгъаб,
Джумдуругъун
Къаты этиб
„Ии-и нетесиз
Сёз къоратыб
Сиз хашгеннъе,

Къаны халалды
Гаджини башын тешгеннѣ!..
Ма бу халда
Аны эзиб тура эдиле,
Кѣзюѹ-кѣзюѹ
Хаман хыртха ура эдиле
Былай бла
Сафуѹ джашаѹ
Эте эди,
Бу даур бла
Хар кюню ѣте эди...
Ашхам, инъир
Не кече джокъ,
Не да кюн джокъ.
Кюн орта,
Эртден не ѹа да
Тюш джокъ, тюн джокъ...
Сагъат-сагъатдан бу сѣзле
Джаѹуб бузча,
Сафуѹну эрите эдиле
Бир тузча...
— Ах... нетейим,
Къалай баш кечиндирейим,
Бу зорлукъну
Къалайыма синъдирейим...“
Деб Сафият
Сарнай эди
Джылаб, улуб,
Кюнден-кюннѣ
Бети джапракъча
Саз болуб.
Мен бу хапарланы
Айтханымда сизге
„Эри уа!“ деб
Келе болур эсигизге.
Эри не?!
Кесин ичгиге
Бошлагъан бир.
Сафуѹну ыйыкъдан тюйюб
Башлагъан бир,
Ичиб-ичиб
Сонъра Сафиятха кирсе,
Аны мугур-мыдах

Халда туруб кёрсе,
Себебин кёкден излей эди
Джерден тьююл,
Уйдегиден.
Юйден неда
Эрден тьююл...
Сафуу буюгуб,
Ол джекириб сёлешиб,
Ол джуаб этмесе,
Бютюн бек эришиб:
Къутура эди,
Джекире эди,
Ура эди
Кёзлеринден къан тамызыб
Тура эди.
Былай бла
Кечеледен ма бир кече
Эрни-бурну
Кёбген эди
Иче-иче,
Муну анасы,
Эгечлери кёрдюле,
Кесин айры
Алыб бир юйге кирдиле.
Бир-бирден алыб
Сен шашханса дей эдиле,
Бир ауздан
Сафиятха удуй эдиле
„Энди манъя ол
Керек тюлдю,
Кетсин“ деди,
„Сиз не айтсагъыз
Ол аны этсин“ деди.
Даурдан толуб къалды
Юйде от джагъа,
Мекер Сафиятха кетди
Аузу от чагъа.
Босагъадан
Кирир-кирмез ол ичгери:
— Ким келтиргенди
Чорт побери
Сени бери!?
Деди да бирер

Гакгы болду кёзлери,
Тутулуб-тутулуб чыгыб
Миз сёзлери.
Сёлешеди, кьутурады,
Чырт ойланмай,
Силегей тёгюлюб,
Тили айланмай...
Сафуу буюкьгъанды
Къысха-къысха солуб,
Къалтыраб, кьоркьуб кёзлери
Суудан толуб.
— Ичген да этмесем
Энди мен байлыгъымы,
Не этерикме да
Борбайлылыгъымы?
А... сена энди
Ашдан ёлген!..
Унутдунъму
Ол „джокълукъ“ атлы
Тийиучю кунутунъу?..
Атанъы, ананъы
Тойдургъынымда да,
Садакъачылыкъны
Къойдургъанымда да
Аны да билмей
Энди былайгъа чёгюб
Сынсыймы турлукъса
Джыламукъла тёгюб.
Бар! терк кьора!
Терк тас бол
Келген джеринъе!
Тансыкъ болгъан болурса
Сен битлеринъе!
Бу кёзюуде
Тышда агъарыб тишлери,
Табалаб сёлеше
Эдиле кюндешлери:
—Ий, неге сёлеше турады
Бу нелени,
Чачларындан тутда
Атсанъа—къахмени...
— Аны орнуна мен
Болсам, бойнун бууб,

Чыгъарыр эдим гаджини
Юйден къууб.
— Аны орнуна мен
Болсам, башын тешиб
Атар эдим босагъадан,
Бойнун кесиб.
Уялыр зат
Тюлдю ахыры,
Ур, ёлтюр, джой,
Хай-хай-хай аллахым сакъласын,
Къой, джарлы, къой!..
Бир заманда
Къайын анасы да джегиб
Къошулду былагъа
Боран-гылан этиб:
— Джашым!—деди
Арбаздан нюрню алгъанса,
Бир отну келтириб
Юйюме салгъанса.
Къоратмасанъ бу худжуну
Мындан, балам,
Бу эки эмчекден
Эмген сютюнъ харам!
Бу киргенли
Юйюрюнъде къауъгъа, даур,
Джюрегимде ачылгъанды
Мени джаур!
Бир заманда
Мекер орнундан къозгъалды
Джылай тургъан
Сафиятха кёзюн салды.
Кёлтюрюлюб къашларыны
Ал чеклери,
Кенъереди
Къызыл кёз тегереклери:
— Вон к чорту!
Кёрюнме мени къатымда,
Тюкюрейим
Сенлейлени сыфатына!—
Сермеди да къолгъа тюшдю
Кюлте чачы,
Тартды чачындан
Сафууну ачы-ачы.

Кюндешлери, къайын кызы
Джуукъ барыб,
Эшикден басыныб,
Юслерине къараб,
Къуанышыб, табалаб:
Ох, ох, ох дейдиле,
„Джулкъ да быргъасанъа
Ары хомух“ дейдиле,
Ол кесин буюкъдуруун
Кёр, аны кёр.
Бер итден туугъанны
Керегин, иги бер.
— Келген эди
Къолтукъгъа сугъуб къолларын
Элтсин энди
Келтирген тыйын тонларын.
— Сюе да тур
Юйюнъе бир
Багъыр тазны,
О..! ды—ды
Бедер бетни,
Уялмазны!
— Бедер бетни
Кёсю къандан
Толгъа эди,
Уятсызла аны халлы
Болгъа эди...
Къачан да
Тышырыугъа эм уллу
Бир джауду
Кюндешлик эмда
Кюндешле бла джашау.
Кюндешле эшикден
Берлакъ айырылыб
Башладыла,
Бир-бирине
Къайырылыб:
— Уятсызны
Аллах джанын алгъа эди
Терк огъуна
Джер къарнына салгъа эди
— Юргеннъе тынъыласа аллах
Дей болуренъ

„Хар кимденда бошаб
Кесинъ бир солуренъ!
— Нек юреем!
Къуукъ киби
Юрюлгеенъ,
Бу арбаздан
Чёблюкча сибирилгеенъ!
— Гырт деригеди
Санъа кирли,
Бечел, топал.
— Джыйырма гырт
Санъа джалсыз
Чыгыр байтал!
— Алаймы келееди
Ай хариб эсинъе
Сен келгенсе да бетсиз,
Мени юсюме...
— Келген эсем,
Сени багъанъ
Энчи малым:
— Багъанъ
Барды сынъар
Бир къабдалым...
— Кет, кёрюнме
Кёзлериме узакъ,
Бол кенъ,
Манъа уахды
Санъа болгъан
Кюнде тенъ!
Бар да сен
Тенъ бол ол
Кесинъе ушашха!
Сыйынъ-сырынъ башха,
Сыйым-сырым башха!..
Была былай
Бурчакъча сёз агъыздыла,
Хар бири
Кесин кёлтюрюрге къыздыла.
Хар кюндеш
Бирин-бири
Талай эди
Алада хар кюнде да хал
Алай эди.

Сафуу джазыкъ
Шашхын болуб
Бу туююшде,
Буюкыгъан эди
Юй ичинде
Бир муююшге
Ах, кёрсе эди аны,
Табхан анасы,
Дуня азаб чекгенин
Джарлы баласы!..
Тёге эди кёзюнден
Суула чёгелеб,
Юй ичинден болгъан эди
Учхун кёбелек.
Къаш тубюнден
Къарай эди
Ол эрпне,
талпыгъанча
Ары джукълай кирирне...

Орунъа Мекер сойланнъанды
Туююб къашын,
Сыртындан туююб терсине
Буруб башын.
Къалкъыб къалыб
Танъа дери
Бу халында,
Уянды ол
Муал болуб
Танъ аллында.
Терезеден танъ джарыкъ
Белги бергенде,
Кюн джарыб
Джерге акъ къанатын
Кергенде.
Къарамады орун ичине
Узатды къол,
Сафууну джокълаб
Отоуда табмады ол.
Къозгъала келди да
Турду джыйыб эсин,
Бёлмесинде кёрдю
Джанъыз сынъар кесин.

(СОФИЯТ АТА ЮИЮНДЕ)

(12 джыл болгъан къарнашчыгъы
эшикден кириб:)

— Ой анам!
— Не?
— Майнама Сафуу келеди.
— Кет онъмазлыкъ,
Алай дегенинъ‘а неди?
— Майна, анам,
Майна арбазгъа къарачы,
Тамам да кесиди,
Бети, башы, чачы!..
Нек тюрлендинъ,
Анам къызартыб бетинъи?
— Къарама къой,
Талау кемирсин этинъи!
— Анам, энтда
Хаман ачыуланыб кетме
Урушурса анам,
Аны мыдах этме!
— Тохда, тамагъынъы талау
Кессин, тас бол,
Неге ушаш
Агъартады кёзлерин ол!..
Бек сесгеклениб
Саргъалды Ханууну бети,
Атылыбмы къалды
Церлай кёрген ётю
Тюшдюле энъишге
Къашлары, хамхоту,
Талай кере
Силкинсе да
Эки буту.
Борбайы къыйылыб
Ёрге къобалмады,
Алджады аякъ
Юсюне туралмады.
Бу кёзюуде
Сафуу келиб
Юйге кирди,
Амма анасы
Муну къарабмы кёрдю,

Эки кёзю
Кенъерди эм джылтырады,
Эринлери дыр-дыр
Этиб къалтырады,
Сафуу атылды.
Анасыны къойнуна,
Билеклерин салыб
Къысды ол бойнуна.
Анасы Сафиятны
Артха ыхдырыб
Кеси да эки атламны
Артха туруб:
— Бир зат джюрек
Тамырларымы ашайды.
Не да болсун
Бир къайгы
Баргъа ушайды.
Нечюн эмда
Къалай келдинъ
Былай джунчуб,
Нексе былай
Нюр бетинъден
Къанынъ учуб.
Къалай келдинъ,
Кимле ийдиле
Сени бери,
Тюгел бир айынъ да
Толгъунчунъа дери?!
Ким ашырды,
Негеринъ ким
Сени андан,
Изин бармыды
Баш иенъ,
Къайын ананъдан.
Мен шашама
Бу халынъа
Эмда санъа,
Дженъилирек джуаб бер сен
Бери манъа!
Сафият кёзлерин сюрте
Къол джаулукугъа,
Эки кёзюн сюзюлтгенди
Аркъаулукугъа,

Джаякъларын билеб-билеб
Хаман амма,
Бузлача тегед сёзлени
Хаман анъа.
Хар сёзюн
Къычырыб, джекириб айтады,
Бир уругъа
Азарлайды, бир къайтады.
Къутурады эм
Чамланады анасы,
(Тешилгенин да
Эслемейди гыламыласы)...
Ханыу юйню
Башын тюбге ийиреди,
Быягы сорууларын
Бир-бир береди.
— Анам, — деди
Сафуу — этме
Манъа былай,
Мени тылпыуум тохтагъанды
Джылай-джылай.
Мен джашауумдан
Безгенме, тюнъюлгенме,
Мен джанымы къутхарыб
Къачыб келгенме.
Бу сёзден
Анасы шаркъ
Деб кесин уруб,
Алыннъан адамча чартлаб
Ёрге туруб:
— Ах, мен джарлы,
Ай, налат'а,
Ай уялмаз
Налат, санъа
Минъ къат налат,
Бетсиз даймаз,
Бу юйде санъа
Джашау джокъду
Аны бил,
Кет къайры суйсенъ да,
Джоюл, джерге кёмюл!
Къайт бусагъатдан,
Тебре, кёб къыйнама,

Сюйген-суюмегенни
Кюлдюрюб ойнама.
Энди мен
Кимге не деб
Джуаб айтырма,
Кесми орнума
Кимни уялтырма.
Къайынларынь салыб
Келселе аллыма,
Оу... ол кюн келсин
Мени джети къаллыма!!!
Тебжилдейди хама
Артха—алгъа таба,
Урурлай табса
Къызыны къарнына къама.
Суу алгъанды
Сафиятны кез къуушун,
Эзиб чыгъарды
Джылагъан таушун.
Бир турду ёрге,
Бир юй тюбюне чёкдю
Джылаб кез сууларын
Джуммай-джуммай тёкдю.
Бюкдю бойнун,
Тал санларын,
Мугур этди,
Ким билсин,
Эсине неле
Келиб кетди,
— Не этейим
Энди санъа
Кюйдюрдюнь, ах,
Салдынъ юйюме
Бир къыйынлыкъ,
Бир балах!
Энди не деб
Кёргюзгюн халкъгъа бетинъи,
Айт энд
Сен акърабла
Кемирлик этинъи!
Джанъы джуукъла
Джыланча кёрмезлеми,
Сени къамчи

Бла туююб
Сюрмезлеми?
— Аначыгъым!
Къурманлыкъ болмайым санъа,
Аланы атларын да
Эшитдирме манъа!
— Тохда энди,
Уял налат,
Сёзден уял,
Бу ишни
Ахыры не болур,
Эсге ал!
Тюшюн этген
Ишинъе, бир
Тюшюнчю сен,
Чачларынъы джулкъуб
Сокъуранырса кесинъ!
— Анам, кёр
Къанла тегеди
Эки кёзюм,
Джазыкъсын сен,
Менде къалмагъанды тёзюм.
— Атанъ кирсе да
Кёрсе сени
Бу юйде,
чачынъдан тагъыб
Соймазмы
Сени чюйге?!

Джазайыммы ол кюн
Юйде болгъан ишни,
Ол ачы сёзлени,
Ол уруш-туююшню!..
Ол сёзню, тийрени джашын
Къартын да,
Сафуулада дау ну
Джассы артында да.
Бир эшитиледи
Ургъанлары юйде аны,
Бир эшитиледи
Сафуу ну джылагъаны.
Бир эшитиледи
Экеуню къаджаулашханы,

Бир эшитиледи
Экеуленни даулашханы:
— Сен этдинъ,
Сен салдынъ
Ма бу юйге къанны,
Сен сатдынъ
Тутуб кесинъча
Бир инсанны.
— Этдим, битди,
Кимге сорлугъем да аны,
Келген эсе,
Къалыр алай
Бартда джаны.
Болсун энди,
Джюрекге туз себдирмегиз,
Кёбдю, темир
Юзерикме, тебдирмегиз!..

Толусу бла джазаргъа
Болса да эб,
Джазмайма
Хапар узуннъа
Кетмесин деб,
Ахыры сюзюб
Ишни ата—ана бары,
Былайгъа болду
Тохдашхан оноулары:
Ишни артын
Иймей мындан да эршиге,
Билдирмез джанындан болуб
Чырт кишиге,
Танъ атханлай
Арба бла
Алыб барыу,
Сафиятны
Къайыңларына табдырыу.
Не деселе да
Тынъылаб жарашыргъа,
Мынъа да бир
Таб сылтау ну ойлашыргъа.
Муну айтыу
Хоншу къатын Хорасаннъа,
Андан тилерге

Билдирме деб инсаннъа.
Ичи суйсе,
Джан ауруб
Къараса кёзю,
Хорасанды адамгъа
Джарашхан сёзю.
Бу иш
Ыйлыкъды адамгъа,
Бедишди бу
Ёмюрю таурухда къаллыкъ
Бир ишди бу;
Ызына деселе
Ол берилген малны,
Ким билмейди аурлугъун
Быллай халны.
Аны къайтарыргъа къайда
Къарыу бизге,
Бир келтириб
Къарайыкъчы кёзюбюзге!..

(Бу кёзюуде хоншула)

Сафият къайтыб
Юйюне келгенлей,
Тийреде хоншула
Хапарны билгенлей,
Къатынла:
Хаббай,
Тотай,
Эмда Къозтюйме
Джыйылгъан эдиле
Бары да бир юйге.
Киришиб была
Къызыу сёз этиу ишге
Синъен эдиле
Была терен кенъешге:
— Болур-болур,
Ол бизни заманыбызда
Башха халили эдиле,
Джаш да—къыз да.
Не амал бар эди,
Бар кел деселе да,
Амалсызенъ, ёлеенъ

Ел деселе да.
— Да, берген джерлеринде
Турабыз, алан,
Къайсыгъызды сизде
Сюйгенине баргъан?!
— Сюймей келсек да
Басылыб олтургъанбыз,
Сатхан джерлеринде
Къым демей тургъанбыз.
— Къой, аллах сакъласын
Намысны бузаргъа,
Къалай болур
Тышырұ чекден
Озаргъа.
— Мени сартын
Бу иш диннѣ
Азгъынлыкъды.
— Мени сартын
Бу бетсизлик,
Озгъунлукъду.
Не демекди
Сыйынмау туугъан юйюнѣ,
Не уа да бой
Салмамакълыкъ баш иенѣ.
Тѣзерге керекди,
Сен онъсанъ къалсанъ да,
Сен тогъузунчу къатын
Болуб барсанъ да.
— Алай болгъанлыкъгъа
Бек къыйынды, акъыз,
Бир кесек
Сагъыш этиб
Алай айтыгъыз!..

(Тийре къызла)

Къызла да бир юйде
Мыдах-мыдах болуб,
Сѣлешедиле ахсыныб,
Терен солуб:
— Кетмедими къанла болуб
Ёмюр ызы,
Зулий джазыкъ

Темирчи Шамайны кызы!..
Турлукъ болуб
Ышармайын кышынъ-башынъ!
И — и — и не этеме аны
Байлыгъын, ашын?
— Сен айтханлай
Ким да джашау
Дейди ансы,
Елгени ит
Бола барсын дунясы.
— Акъыз бир куджур
Урушад анасы да,
Бир кыаты болганды
Табхан баласына.
— Не этсин, табмайды джер
Башын салыргъа,
Кыйынды дейди
Берген малын
Кыайтарыргъа.
— Эри бир аманды
Дейдиле гебенча,
Кыарны салыныб энишге
Нартюх гѣнча.
Сау элни кыанын ичген
Бирди дейдиле
Джутуб кыояр
Ол быланы эмегенча.
Дыды-дыды Сафуу
Бир аман болганды,
Саргъалыб битгенди,
Суу — салам болганды.
— Керти бир куджур
Джукъланнанды, сѣнъенди,
Дунияда джашаудан
Бир куджур дѣнъенди.
— Мен Хорасаннъа тюбѣб
Бираз сѣлешдим,
Ызына элте айланадыла, —
Деб эштдим.
— Оу, энди уа
Элтиб джардан
Атсала да,
Бойнун ариу

Онбеш джерден тартсала да,
Барлыкъ тюлдю,
Барырлайын тюлдю къаны,
Атларын эшитсе да
Чыгъа турад джаны...

— Ах, энди ўа
Къалай элтирле,
Айт аны,
Ий аны ол
Тарыкъгъаны,
Джылагъаны.
Аны дейди
Хар кюндеши
Бир джаныуар,
Къайын анасы бузмагъан
Адам буўар...
Къайын къызлары ўа
Муну бары джаулаб,
Хар бири, бир
Чурум излеб,
Берне даўлаб.
Эри ўа дейди!..
Ой къойчугъуз,
Сиз къой джаным,
Сафуў хапар
Айтханында ий тёрт саным
Къалтыраб къалдыла,
Бир къызыў
Тер уруб,
Чыдаялмай кетиб къалдым
Ариў туруб...

(Бир башха хоншу къыз киреди)

— Къызла, сиз да
Бери келибми турасыз,
Былай мыдах-мыдах'а
Нек олтурасыз?..
Мен айтырыкъ—
Барыгъыз „ушашыгъызгъа“,
Быллай хал
Келмесин дегиз
Башыгъызгъа!..

Биреу бир
Хапар айтды да
Манъа келиб,
Сизге келеме
Джюрегим кѣлтюрюлюб!
— Нени юсюнден?
— Джыйылыб ол мурдарла
Бѣлек болуб
Толгъандыла дейди Умаргъа!
Кѣб ат
Туарылыб канюшналарына,
Хант этедиле
Дейди
Марушколары да...
Алкъын ачыкъ
Бет кѣргюзмейдиле дейди,
Хамитни уа къызыу
Излейдиле дейди.
Ашыгъыш чакъыра
Адам келгенди да,
Ары кетгенди дейди
Райс афенди да...
Бир да хурмет
Этиб таб
Барысына да,
Саламлашды дейди
Старшина да!..
— Кюеу кеси
Бармыды дейди?
— Джокъду огъай,
— Сафиятны элтирге
Келдиле богъай!..
Джарашдырлыкъ болурму?
— Да ким билсин
Манъа айтхан бла
Къазийланы Кюлсюм.
Хапар бирда,
Бирда ушагъыуусузду, акъыз,
Къалай умут этесиз,
Къайдам айтыгъыз!
— Мен тамада
Болсам эди правленнѣ,
Бу ишни джетдирмейин

Чырт биреуленнѣ,
Сафиятны бош
Этер эдим башына,
Хар бир келгенни
Салыб-салыб къашына.
— Оу... преулен,
Сен иреуленлени кѣойчу,
Мен болсам эди
Бир абадан оноучу,
Тышырыу ну киши
Малгъа санамазча,
Не ачылыкъны да
Къызла сынамазча,
Бир закон
Чыгъарыр эдим
Кючлюк бары
Мулхар болуб,
Ууалырча шобралары.
— Неди аны...
Къыйын затмыды
Преуленни,
Кимдегисин бил
Преуленни джюгени!..
Джарлы болуб
Сау къалсын
Преулен къыллы,
Дуниягъа туугъан
Болмаз
Бизден къыйынлы...
— Сафууча болсам,
Джаллар эдим
Бир джары,
Бу келгенледен
Болмазмы ий хапары!?
— Джаулулгуна бетин-башын
Байлаб, джабыб,
Биреу бир
Гузаба озду
Къызыу чабыб.
Мен таныялмадым,
Мелекни абсаны,
„Сафуу эди
Деди арт

Бичими сыны!“
— Бара болур
Биреуге башын
Салыргъа!
Умут эте
Болур джашыныб
Къалыргъа!
— Бизде андан
Басымлыбыз да
Джокъ эди,
Джазыкъ энди
Не кыйынлыкъла
Кёрмеди...

(Терезеден къараб озуб
баргъан джашланы кёредиле)

— Майна келеди
Андан талай джаш,
Барысы да
Тийре джашлагъа ушаш.
— Майна, келеди
Чабырлары дженъе Даут,
Майнама араларында
Чамчы Чамук,
— Майнама
Сафуу ну суюгени
Сюлемен,
Майна кызла,
Майнама мен
Кесим суюген.
— Къайсы?
— Ёчешеме энди
Биле эсегиз.
— Ахматды!
— Уоу терсине
Кетди эсигиз
— Майна кёб
Тутмакъдан
Чыкъгъан Хасан.
— Акъыз кюй
Быланы энди
Санай турмасанъ!..

— Даут — Даут, былай бурул!
— Ишим барды!
— Былай бурул,
Санъа ўа ким иш чыгъарады?
— Марджа Даут,
Бери бурул?
Даут-Даут,
Бир хапар айт,
Къаласа да
Джерге аўуб!
— Сиз керти да
Кёлюгюзденми джарыкъсыз,
Къуру джарыў
Бла не иш
Баджарлыкъсыз?
Бу хал
Адамны игитда
Сылхыр этеди,
Джюрек кёкюрегими
Уруб, тешиб кетеди!
— Не барды энди ўа!
— Уллу аскер болуб
Келгендиле
Умарлагъа,
Арбаз толуд.
Джыйылыб
Элни онълусу,
Быдырлысы:
Старшина аллахны
Гяур кирлиси,
Ахыры кимни
Бар къарыўу
Эмда кючю
Афендиге дери
Къайда суболичы
Оноў этедиле
Сафиятны элтирге,
Элтгенде арбагъа тагъыб
Сюйретирге
Былай тыйыншлыды деб
Биреў оноў этди,
Афенди да
Шеригъат бла бегитди.

Сеир болама
Бир джакъ
Чыкъмагъанына,
Биреу бир
Джакълаб да
Къаджыкъмагъанына.
Сѣз бермедиле
Манъа ах
Бир тѣгюльорге,
Хазырем бу иште
Керилиб ёльорге.
Хей! огъурсуз,
Залим закон,
Кийик намыс,
Къыс зауаллы,
Тышырыу ну буу,
Бойнун къыс...
Сени да бир
Кюнюнъ бир
Кѣзююнъ келир,
Ол заманда
Бу джарлы халкъ
Таныр, билир,
Тохда эркинликни кюню
Бир джарытса,
Билген тюл да
Бетинъе „туу“...
Деб тюкюрюр.
— Кѣремисиз,
Ма ол халкъны?
— Ма келдиле,
Сафууланы,
Юй аллына
Тѣгюлдюле.
Сауут тагъышыб,
Аслам адам асгерча,
Кѣргенле урушха
Келедиле дерча.
Къанъкъылдатыб таукъланы
Батман къазны,
Толтурдула,
Сафууланы
Тар арбазны

Юч-тёрт
Адам атладан
Атылыб тюшюб,
Кетдиле Сафууланы
Юйге киришиб.
Бирлери чыкъды да деди:
Юйде джокъду,
Бир ишексиз джашырылды,
Бизден букъду.
— Кетерге башлады иш
Бютюн чюйреге,
Хайда, джашла,
Джайылыгъыз
Саў тийреге!
Биреригиз
Бирер юйге
Къараул бол...
Былайладан узакъ
Къайры барлыкъды ол...
— Не болду энди
Бир сагъатны арасына...
Соруў керек
Къысыб
Ата — анасына.
Чыкъды анасы
Сир туруб
Къаш тюклери,
Джыламукугъа джибиб
Кёзю — кирпичлери.
— Билалмайма
Къайдагъысын, балаларым,
Къыдыргъанма
Излеб бу
Тийрени барын...
Молла бла
Старшина ол сагъатдан
Секириб тюшдюле
Экиси да атдан.
Халкъны арасына кириб,
Уруб, джарыб,
Къызны анасыны
Туўрасына барыб,
Айланыб бери

Халкъ таба
Ызларына:
— Не этейик
Энди быланы
Къызларына!
Деди афенди:
— Джокъду ырыз уятда,
Зидаи тыйыншлыды
Бу къызгъа
Шеригъатда!
Старшина
Къараб турду да „ойланыб“,
Айтды къызны
Анасы таба айланыб:
— Таб къызынъы,
Ханыў, чыгъар
Бери дженъил,
Табдырмасанъ,
Тутмакъ барды санъа,
Муну бил.
Сиз бюгюн
Ойнамайсыз
Беш не он бла,
Сиз ойнайсыз
Шеригъат эм
Закон бла.
Ма мен эсем
Закон, элде
Старшина,
Тартыб алыб
Тоб арбаны
Арышына
Чачларындан тагъыб
Байлаб сюретирге,
Закон-неках неди
Аны юретирге.
Керекден да озуб
Борчланыб турама,
Мени неди...
Мен законну толтурама!
Джокъду закон,
Ол некахлы
Эрин къоюб,

Эсириб айланыргъа
Къутуруб, тоюб.
Бетсизни кечмек
Законну иши тюлдю,
Закон сизге
Бир оюнчакъ
Киши тюлдю.
Малда-мал
Къалымда-къалым
Алыб энди,
Ёмюрде кёрмегенинъи
Кёргюзгенди...
Сенден башха
Аллай адамланы атын
Къойнунда
Сакълаб турур эди,
Иги къатын...
Керек болмайды
Дженъиллик не чыдамсызлыкъ.
Сабырсызлыкъ не да
Асыры дамсызлыкъ.
Ансы бу юйчюкню
Бюгюн къуршаб алыб
Кюйдюрюрге эди
Кереги, от салыб
Ма алайды,
Чыгъар, къызы
Табдыр бери!
Он минут
Болджал береме
Анъа дери...
— Тилейме, джамагъат,
Аны суйюб сизге
Тыйгъан кибик
Келмесин чырт эсигизге.
Мен кесим
Огъуна башын
Эзер эдим,
Чачын кюлте-
Кюлте джыртыб
Юзер эдим.
— Энди кёбдю,
Къояйыкъ бош

Сандыракъны,
Къой, ушатсанъ,
Башдан джаллатыу джомакъны!
Къызны табамысыз,
Табмаймысыз бизге?
Табмасагъыз
Не этерни
Сормам сизге!..
— Мен айтмайма,
Джаным сизге
Къаршчы болуб,
Кесим къошулуб излейим
Башчы болуб.
— Джокъ кёреме
Сизни чырт
Джибир бетигиз,
Ал, мыртазакъ!
Экисин да тебретигиз!
Бу кёзюуде
Даутну бети тюрлениб
Къычырды халкъгъа
Сермеб тыркыкга миниб:
— Джамагъат!
Мен халкъны
Кёбюню атындан
Сёз айтмай
Чыдаялмайма
Эм артында.
Закон, шеригъат
Бизге чырт къарамайды,
Болсада тынъларгъа
Чырт джарамайды.
Бу эки
Къартны халына
Биз кюйебиз,
Не хаталары барды
Билирге суйебиз!
Кимди кёрмеген
Быланы бушууларын,
Быланы бу
Саркъыб баргъан
Кёз сууларын.
Артыкълыкъ — залимликни

Ойнагъанына,
Джарлы халкъны
Джашаргъа кьоймагъанына
Шагъатлыкъ этеди.
Тюлмюд айтыгъыз сиз,
Былай ишге
Чыдаб турлукъ
Къайсыгъызсыз?!
Сафуу эсе
Излегенинъ, изле аны,
Къанын ичибми
Турлукъсуз джарлыланы?!
Бу не затды,
Бу залимлик огъурсузлукъ,
Бу нед,
Тышырыугъа джетген
Бу учузлукъ!
Къачангъа дери
Барлыкъды
Джарлы абыныб,
Байды деб
Кесича инсангъа табыныб.
Не демекди,
Не бард
Баугъа элтмекликде,
Биз билгенден
Бу артыкълукъ
Этмекликди...
— Къан бузма, джаш,
Энд адебсизликге кетиб,
Юрме кесинъи бир
Акъллычыкъ этиб!..
— Олду кызыны
Джашыргъан ишексиз олду
Бир ишексиз
Тентиретген да
Ол болду.
— Ол эсе, тебрет, мыртазакъ,
Биргенъе ал,
Элт суволич
Акъллы болсун,
Баугъа сал,
Бу кёзюуде

Арбаз ичи
Къала-балыкъ
Болуб даур-суйюрден
Толду аралыкъ...
Кёк булутла
Кийиз болуб,
Кёк джюзюне
Кюнден джилтин да
Кёрюнмеед кёзюне,
Бир аздан тохдаб
Алайда даурлары,
Шум болду
Арбаз ичинде
Даур барды.
Айырылыб арбазгъа
Джол кирген джары
Юрюлдю джыйылгъан
Халкъны джартылары.
Неле болду
Экен эди,
Бу не ишди,
Арабин, бир
Юйге отму тюшдю?..
Огъесе биреу
Къаяданмы джыгъылды,
Огъесе биреуге
Бычакъмы тыгъылды!
Бу адамла
Былай дамсыз
Нек чабдыла?
Сафиятны букъгъан
Джеринми табдыла?
Хар ким джыйырыб-узатыб
Башын-бойнун
Джангы хапаргъа салгъанды
Эсин-оюн...
Къыйырда биреуню
Аралатхандыла,
Халкъ кършалаб
Араларына атхандыла
Юсюне халкъ
Гёбелекгелеча басыныб
Бу да хапар

Айтад солуб
Эм ахсыныб.
Барыб халкъ
Къошулуб бир-бири юсюне,
Ол адам джол
Алалмайд джарыб кесине.
Бир заманда
Келди адам
Халкъгъа кириб,
Хар бир адам
Тынъылайды эсин бериб.
Келди юй аллына
Акгыл эм акъырын,
Ырахын-ырахын алыб
Атламларын:
— Не болдугъуз,
Неди хапар, табдыгъызмы?
Айта кир,
Табдыламы
Дейме да кызыны?
— Табхандыла...
Деди тутуб белибауун.
— Джолоучула...
Табхандыла... сени джауунъ!
— Не джолоучу!
Къачыб баргъанлаймы дейсе,
Берлакъгъа кел,
Онълуракъ айт,
Эшитдирмейсе.
— Суу ызында...
Джолоучула...
Алгъын кёрюб...
Къумдан алыб
Келгендиле элге кириб...
— Нени къумдан?!
Бу кёзюуде
Бир тоб арба
Келди, кёрюндю арбада
Узун оба...
Джамчы... джамчыны ичинде
Чыммакъ ёлюк,
Джыйылгъан халкъ
Шашды

Бу ёлюкню кёрюб.
Элтиб салдыла
Анасыны аллына,
Анасы къарадда
Къызыны салына,
Кёлю кетиб,
Тайыб эсден, акъылындан,
Джанъыз джерге
Ауаргъа келди кьолундан.
Молла: „аллах“...
Деди эрни
Къыйыкъланыб,
Старшинаны
Салынды мыйыкълары.
Къаншаубий
Салыб ёлюкге
Кёз къыйырын,
Сылады кьолу бла
Чыкъгъан быдырын.

(Ёлюкню юсюне джыгъылыб
джылагъан анагъа къараб, Даут):

— Хану! —
Деди Даут ачы
Халгъа къараб,
Бети къанча къызарыб,
Джюреги тараб:
— Этме былай,
Хану бар эсе бир эби,
Муну ёлгенини
Ачыкъды себеби!..
Къобан...
Къобаннъа салмайма
Мен чырт айыб,
Анда джокъду
Не сейирлик...
Не аджайыб...
Баралла шоркъалары
Бир-бирин кьуууб,
Аталла алагъа
Ким тюшсе да буууб!..
Башха затды

Джюрекледе
Отча къызгъан,
Башха затды
Джарлы кёзден
Къан тамызгъан.
Нек бердигиз,
Айт амма, суймегенине,
Кесине тенъ
Кёрюб кёл иймегенине?
Зорлукъ болду
Башчы бу
Иште себебге,
Байлабды ол
Бизни бугъоуѓъа
Эм джибге.
Байлыкъ, тюбге
Басыб хаман
Эвед бизни,
Закон, дин
Эмда бу заман
Эвед бизни.
Аягъыбыз тутмай
Тюшебиз биз тюбге,
Байлыкъ салат
Бушуу, джарлылыкъ харибге.
Къалмагъанды джарлы халкъда
Чыдам-тёзюм,
Бугъоулану чачуу керек—
Буду сёзюм!
Бу къан—
Сау урунъан
Тау халкъны къаныды,
Бу ёлюк
Залим дуняны
Къурманыды.
Кёбдю къурманлыкъгъа
Кетгенлени саны,
Унутулмазлыкъды
Бирини да къаны...
Тырмашуу керекди
Азатлыкъгъа хаман,
Джуукълашханд
Эркинликге

Тууар заман!..
Баред
Ачы къайгъы
Анда къартда, джашда,
Ийилдиле джерге-джерге
Къараб башла..
Бир тынъыласанъ
Кёкде кюнню
Кюренинден,
Бир джашауну
Джюрегини
Теренинден
Эшитиле эди бир тауш
Ол эзилиб
Киреед мыйыгъа
Юзюлюб-юзюлюб.

ТАУШ

Мен джылайма залим дуняны
Баргъан сууу буугъан кызына,
Мен сарнайма джарлы юйюрню
Сёньюб кетген нюр джуддузуна.

Тышырыуу къанлы хапарындан
Толуб тыкъды мени тефгерим,
Бир кюн ахуюл болуб саркъарла
Тефтеримде къанлы дертлерим.

ТЫШЫРЫҰНУ АЙТХАН СЁЗЛЕРИ

Эсги адет, шеригъат деб бирни алыб,
Бойнум белим аны зор джюгюнден талыб,
Дунияны джашауундан ташада къалыб,
Кёб тездюм къыйынлыкъгъа кесими салыб...

Не инсанлыкъдан бир юлюшюм болмайын,
Не бу да джанды деб джаннъа саналмайын,
Залимликден бир кюн келиб, къан алмайын,
Артыкълыкъгъа эзилиб, ёлмей не къалмайын!

Эсге тюшсе ата-ана элтиб сатыб,
Кёрюрге суймегеними къолуна атыб,
Мен джазыкъгъа бу иш ётюб, тамам татыб,
Аз турмадым шашхын халгъа кириб, джатыб.

Таралаем ол затладан къачыб, юркуюб,
Тёгюлеед кёзлеримден суула кёб-кёб,
Закон мени „джакълай“ эди тюбге тюртюб,
Тебленеем аузумдан къанла бюркуюб.

„Къызыбызны өрге беребиз бу айда
Къалым-алым кёб береллик келсин хайда“
Деб дорх этиб айланнъанлагъа алайда:
„Джазыкъ джанны сатма“ дерик бизге къайда!?

Былай бла эскиликде хариб болуб,
Дорхлануудан чыгълмай башымы джулуб,
Кёзлерими гинджилери къандан толуб,
Ёмюр ийдим мугурланыб, джылаб, улуб.

Къзыл толуб октябрь ай туугъанында,
Артыкълыкь-кючлюкню бойнун буугъанында,
Залимлени кенъе кери къуугъанында,
Джашауну эсги бояун джуугъанында:

„Тышырыугъа окъуу билим да не керек,
Дунияны джарыкълыгындан болсун эрек,“
Деучюлени басхан эди „эмен терек“—
Сен да сына аны иги эсе!.. дейерек.

Иенъме деб хатер этмей, уруучула
Эркинме деб туюучюле, къысдаучула
Джуаб этсек бойнубузну бууучула,
Сындыла бу меджус джолну къууучула!..

Октябрь тишини, эрни да тенъ этди,
Бийни кэмюб, джарлыныда хур этиб ётдю.
Кийикликни тамыры къуу болду, битди,
Тышырыу да адам болур заман джетди.

Хайдагъыз эгечле! Турмайыкъ бош джатыб,
Бу алтын заманды, аны бошха сатыб!
Джараусуз адет намысны учузлатыб,
Хар ишден ююш алайыкъ мыллык атыб...

Кёбдю энди эсги „къабладан“ чыгъайыкъ,
Эсгилик-джесирликге табан урайыкъ,
Хунерден, хар ишден хапарлы болайыкъ,
Джарыкъ джашау-социализмни къурайыкъ!

ТЕМИР ЁМЮР

Бизни ёмюр-темир ёмюрдю,
Биз ёмюрню-темир деўлери,
Ёмюр бизге кўурчдан „джан“ урчу.
Биз ёмюрню-кўурч миндеўлери.

Темир джаратды бу ёмюрню,
Бу ёмюр туўдурду темирни,
Бу темир ашайды кюўшениб,
„Нарт“ ёмюрден квалгъан кёмюрню.

Ёмюр кючлю бу темирден да,
Джыйды кьолгъа кўурчну-темирни,
Ёмюр агъачланы кемирди.
Ёлдю „пигир аякъ-темирли“.

Ёмюр сюрмелеб ачды джолла,
Эсги джолла болдула кирли,
Темир ёмюр „агъач атла“ бла
Сагъыш этчи „улоу“ элтирми?

Биз ёмюрню темир аскери,
Биз сюебиз къаты бирликни,
Биз сюебиз эм джаратабыз
Анда кўурчлукъну, темирликни.

Емюр болуб уллу элеуол,
Атад элеб чёблюкню, кирни,
Ёмюр юзед зорну тамырын,
Нюрюн джерге тёгюб илкерни.

Бизни ёмюр-темир ёмюрдю,
Бу ёмюр хар ёмюрден ёрдю.
Темирден инсанла болгъанын
Биз джанъыз бу ёмюрде кёрдюк...

ТУУГЪАНДЫ ОЛ ЁЛМЕЗГЕ!

Кёзю джумулуб
Анырылса да бизден,
Ленин саўду
Джашайды ол ичибизде.
Къучакълады Ленинни
Мермер кешене,
Амма ёлюм джокъду
Ленинни ишине!
Ким айталыр ёлгенди
Деб минълеб минънъе,
Миллионлагъа джол ачыб
Тургъан Лениннъе.
Талдырмагъан бир тюрюлю
Иш аны белин,
Шыбылача ётгюр болгъан
Ауз джели,
Оюм этчи, къурчдан да
Кючлю Ленинни
Ёлтюрюрге бармыд
Къарыуу ёлюмню?!
Саўду Ленин!
Тебед аны деу джюреги,
Къылыч урад джаўгъа
Таджал билеги...
Джокъду ёлюм, кючлюлю ол,
Булат кибик,
Джашайд кюрешде чыныкъгъан

Къарт большевик,
Джанады ол джукъланмайын
Кюндюз-кече,
Джанъы дуня дженъер ючюн
Юлгю бичед.
Джаулары ётю атылгъан
Анъа кёбе,
Ленин тюлмюд
Къурч мизамлы ВКП(б)!
Ленинники тюлмюд ёсюм
Бу техника?
Ленин кеси тюлмюд
Бююнъю Ц-е К-а!
Ленин ёлгенд, джокъду демез
Кёзлю инсан,
Айтса айтыр кёзю сакъур,
Кёлю тушман.
Уллу усда сауду,
Ишлейд биргебизге,
Алчыды ол хар иште,
Хар затда бизге.
Мынъа шагъат—майна
Донбасс, Днепрострой;
Мынъа шагъат—Сельмаш завод
Волховстрой;
Мынъа шагъат—Урал,
Баку, Магнитострой;
Мынъа шагъат—минъ-минъ план,
Минъ-минъ джанъы ой!
Мынъа джюз минъ юлгю
Хазырды шагъатха;
Мынъа шагъат хар бир рудник,
Хар бир шахта.
Мынъа шагъат—
Социалист джолда хар ёрлюк;
Мынъа шагъат—хар бир
Колхоз—элли бирлик.
Ленин ишлейд бизни бла
Джанъы джашау,
Мынъа шагъат—фабрик, завод,
Агъач, таш, тау!..
Чырт келишмейд
„Елгенд“ дерге большевикге,

Елед, кетед десек,
Джарар эгилликге.
Кеч не эртде
Ёлюм барды фашистлеге,
Байны этек тубюн
Джалагъан итлеге.
Эсерлеге, меньшевик,
Онъ, сол—чулагъа,
Тюз джолдан терсине
Тартхан голчулагъа!..
Ленин джашайд хар
Заводну кёкюрегинде,
Хар шахтаны,
Фабрикни кёкюрек кенъинде.
Ленин къаны ойнайд
Джерни джюрегинде!
Иши синъиб
Миллионланы джилигинде!..
Ёлюр хар джол,
Ленинни джолундан ёзге,
Ленинизм сауду,
Туугъанд ол ёлмезге!

III. КЪЫЗЫЛ АСКЕРНИ ДЖЫРЛАРЫ

КЪЫЗЫЛ АСКЕРНИ ДЖЫРЫ

Тёбелени эм тауланы
Сыйдам этербиз,
Тенъизлени кёк хауаны
Джарыб ётербиз.

Къызыл аскер юйрер, ёсмей
Азда тыйылмаз,
Къылычыбыз джауун кесмей,
Къыннъа джыйылмаз.

Тоб чачмаз, кюйдюрмез отда
Суукъ бютюн да,
Бу армия тууду постда,
Чарсда, тютюнде.

Къызыл аскер юйрер, ёсмей
Азда тыйылмаз,
Къылычыбыз джаууну кесмей,
Къыннъа джыйылмаз.

Тюзлюк ючюн кёб агъарла
Бу джерге къанла,
Эзилирле къаныбызны
Эмген джыланла,

Къызыл аскер юйрер, ёсмей
Азда тыйылмаз,
Къылычыбыз джаууну кесмей
Къыннъа джыйылмаз.

Бешмюйюш кызыл джулдузну
Кёкде кзурурбуз,
Джерни беш бёлюмюне беш
Учун бурурбуз.

Кызыл аскер юйрер, ёсмей
Азда тыйылмаз,
Кылычыбыз джауну кесмей,
Кыннъа джыйылмаз.

ПРИЗЫВНИКНИ ДЖЫРЫ

(1933 джыл аскерге чакъырылгъан
тёлюге саўгъагъа)

Хей, берч къолгъа къурч бычакъ тутхан
Деу, джигит эрле,
Хей, джаўгъа къаршчы тоб улутхан—
Къызыл аскерле!

Алыгъыз бизни да нёгерге
Джурт къорургъа юренирге.
Джарлыла

кюн кёрген

Совет къралны

джакълайыкъ,

Уруннъанланы

Ата джуртун

джаўдан сакълайыкъ.

Биз кенъ, джарыкъ танъа чыкъгъанбыз
Такыр уядан,
Кёб эзилген, кёб унукъгъанбыз
Озгъан дунияда.

Алыгъыз бизни да нёгерге
Джурт кьорургъа юренирге,
Джарлыла
 кюн кёрген
 Совет кьралны
 джакълайыкъ

Урунмакълыкъны
 Ата джуртун
 джаудан сакълайыкъ.

Уруннъан халкъны улулары—
 Ма биз тёлубюз,
Джауғъа кьаршчы кьан джырыб барыу—
 Бизни кёлубюз.

Алыгъыз бизни да нёгерге
Джурт кьорургъа юренирге,
Джарлыла
 кюн кёрген
 Совет кьралны
 джакълайыкъ.

Урунмакълыкъны
 Ата джуртун
 джаудан сакълайыкъ.

Кызыл сафлада билим алыб
 Биз анъ эгербиз,
Къайтыб халкъгъа келгенде салыб
 Илму тегербиз.

Алыгъыз бизни да нёгерге
Джурт кьорургъа юренирге,
Джарлыла
 кюн кёрген
 Совет кьралны
 джакълайыкъ,

Урунмакълыкъны
 Ата джуртун
 джаудан сакълайыкъ.

Къзыл аскер санъа келебиз
Сафынъа толургъа,
Ворошиловгъа сѣз беребиз
Сакъчы болургъа.

Алыгъыз бизни да нѣгерге
Джурт къорургъа юренирге,
Джарлыла
кюн кѣрген
Совет къралны
джакълайыкъ,
Урунмакълыкъны
Ата джуртун
джаудан сакълайыкъ.

Хар уруннъан хурлукъдан токъду
Кавказ таулада,
Бизни тизгинде орун джокъду
Класс джаулагъа.

Алыгъыз бизни да нѣгерге
Джурт къорургъа юренирге,
Джарлыла
кюн кѣрген
Совет къралны
джакълайыкъ,
Урунмакълыкъны
Ата джуртун
джаудан сакълайыкъ.

Класс анъыбыз джити болуб
Биз хал билирбиз,
Джауну джюрегин къылыч бла
Сылыб тилирбиз.

Алыгъыз бизни да нѣгерге
Джурт къорургъа юренирге,
Джарлыла кюн кѣрген

Совет къралны
джакълайыкъ,
Урунмакълыкъны
Ата джуртун
джаудан сакълайыкъ.

Сау дюн-дюнияда джетишибди
Бизни кючюбюз,
Ишчи-эллиге рахат турур
юлгю бичебиз.

Алыгъыз бизни да нёгерге
Джурт къроругъа юренирге,
Джарлыла
кюн кёрген
Совет къралны
джакълайыкъ,
Урунмакълыкъны
Ата джуртун
джаудан сакълайыкъ.

Разы этербиз партияны
Джолларын тутуб,
Ачы чиркитиб тушманланы
Кенъден суутуб.

Алыгъыз бизни да нёгерге
Джурт къроругъа юренирге
Джарлыла
кюн кёрген
Совет къралны
джакълайыкъ,
Урунмакълыкъны
Ата джуртун
джаудан сакълайыкъ.

ОСОАВИАХИМДИ

— Минъ-минъ урунъанлагъа
Кеси къучагъын керген,
Кёлюн ачыб алагъа
Къазауат билим берген,
Айтчы неди, ол кимди?

— Осоавиахимди!..

— Ишчи-элли халкълагъа
Техниканы юретген,
Тюрлю усдалыкълагъа
Шагърей, таныш этген,
Айтчы неди, ол кимди?

— Осоавиахимди!..

-- Хар тышырыуу-эрни
Башына хунер салгъан,
Батыр Къызыл аскерни
Болушууучусу болгъан
Айтчы, шохум, ол кимди?

— Осоавиахимди!..

— Бююн тизгинлерине
Он миллионла толгъан,
Кирмек анъа членнъе
Бизге эм баш борч болгъан,
Ол'а неди эм кимди?

— Осоавиахимди!..

АФЕНДИ БЛА АДЖАЛ

Совет джурт
джылы къучагъын
джайыб эркин,
Кюн джарлыгъа
нюрюн себиб
ийген бир кюн;
Къонъур джылларындан
тоюб, дынъ тогъайыб,
Сёгюнч бетде
неге эсе да мынъайыб,
Тобукъланыб,
къалкъаларын
кёкге джайыб,
Аллахындан
тилей эди афенди Найыб:
Аллах, керти да джокъмуса!..
не аджайыб!..
Нек къызгъандынъ
иерге балах,
бир айыб,
Джахилликни
джукъусундан
бу сагъайыб,
Айлангъан халкъгъа
динни джолундан тайыб,
Джюрекледен
орунсуз болгъанды атынъ...

Суу кѣмюкге таянмасам таянч да джокъ.
 Бай шохланы алгъынча энди кючлери джокъ,
 Семиз джалкълары, джаулу ичлери джокъ,
 Мен тюз болдум классыма эм джакъладым,
 Энтда къачан ёр болады деб кѣб сакъладым.
 Ньююр этиб бу джолдан халкъны тыйяргъа,
 Бурун кибик юзгеребизге джыяргъа
 Дыгаласдан не мадарлагъа чабмадым,
 Айтыргъа не ойлашыб неле табмадым,
 Къарамадыла джол кесиб, буруу этиуге,
 Тѣгюлдю халкъ тенъиз болуб коллективге.
 Джеталмайма ашыкъгъандан джыл башына,
 Кетди умутларым, дуам кѣб бошуна.
 Бай шохланы кѣбюсю чекден тышхары,
 Джюрегим учунады бу джуртдан тыш джары.
 Анда да джокъ дейдиле байгъа чырт рахатлыкъ,
 Класс кюреш джаныб ёседи керахатлыкъ.

Халкъ экиге бѣлюнюб
 улуу айрылыкъ,
 Хар кюн,
 хар бай
 ёлюм сакълаб
 башы къайгъылыкъ.
 Юркдюле халкъ
 мени берген
 амырымдан.
 Эсги джорукъ
 чириб ауад тамырындан.
 Фу—у керти
 дунияны динсиэлик алырмы,
 Совет оноу
 джерге бий болуб
 къалырмы.
 Кёрюб болмайма
 бусагъат алчыланы,
 Бай, эшекча
 джекген ишти,
 джалчыланы!..
 Керексе джанъылыкъны
 джёнюн юзерге,
 Бар эсенъ, сен,
 барлыгъынъы кёргюзюрге!
 Аллах!
 бир балах иерсе,—
 деб бир минут
 Эсден чыгъармай
 этеме сенден умут.
 Басар джолун
 халкъ таныды
 болгъай энди,
 Хабджюклюкча
 атылды
 молла
 афенди.

*

Ол сагъат
 кёкюреги динъиз
 болду кёбюб,—

Къаш тюбюнден
къараб муну
ахсыннъаны,
Къалтыраб
къызынса
молланы
санлары,
Эслетмей къызгъа
онъ кёзюм
къысханлары,
Кетиб бара
бурулуб джолдан
терс джары,
Тартышыб-тартышыб
туруб къусханлары...
Мюклю тенъле
муну эркетгенлери,
Дауда, ишде
джалгъан шагъат
этгенлери,
Сайны тюртюб
байны кючлю
тутханлары,
Динни байны
джанына уютханлары,
Ауаз бериб,
кёзлеге тубан юргени!
Джарлыны хаман тёзюмге юсдюргени.
Къаратон келин
дуа деб келгенлей,
Муну анъа
алдырланыб кюлгенлери,
Тышырыуу
ким чакълы да
суюгенлери,
Табы тюшгенлей
зор этиб ийгенлери...
Ахырында
молланы аллына келиб,
Тохдады,
бир адам ауана сюелиб:

Советлеми
 Гербин къадаб
 кёкюрегине
 Ичинде оракъ—чөгюч
 сурат кёрюне,
 Молла
 къабакъларын кериб
 ийди эсин,
 Чирчик чыкъгъан
 тер тамчыла
 — Табмаймыса, молла
 басды юсюн.
 джанъы дуниядан дам,
 Эм табылмаз
 сенлейлеге—деди ол адам.
 Чыкъды гербли
 Кёкюрекден бир
 от юрюлюб,
 Тауш берди
 от кёлекгеча
 ёрелеб:
 — Аллах джокъду,
 кертиди...
 —деди от кёлекге—
 Джокъдан джуаб
 сакълама бош,
 къараб кёкге,
 Илму—окъуу,
 джокъну джокъ
 джары атханды,
 Аллахланы
 инсан джокъдан
 джаратханды.
 Санъа джуаб
 этиу буюрулгъанд манъа
 Менме бюгюн
 эм тюз джуаб
 берлик санъа,
 Мен „мёлек“ да,
 „джабраил“ да,
 „джин“ да тюлме,
 Дуния тутуругъу
 — „Иш“—ден мен ёкюлме,

Была эмда
 была маталлыла бары
 Сибириледиле джолубуздан
 узакъ джары.
 Джуаб берлик джердеди,—
 кёкге бош джоюгюмне
 Менме джерден да табарыкъ
 менме, менме!
 Унут менден
 башха затны,
 энди унут.
 Озгъанладан,
 кетгенледен
 этме умут...
 Файда бермез
 унку къулхуу
 алхакумут,
 Энди „алхакумутлагъа“
 халкъ бек суукъду.
 Динни эки аты барды:
 бири, хамыт
 Бирине да бизнича „сыбыртхы“ дейдиле.
 Орусчасы керек эсе
 кнут, кнут...
 Бизге хамыт
 салыудан энди
 этме умут,
 Къайда дин тузакъгъа энди
 хамеши, джуурт?
 Сакъалынъы
 балла-джаула бла джуууб,
 Кёзлеринъи потолокга джумуб-джумуб,
 Ашаучуларынъы энди
 унут-унут...
 Къайда джарлыланы
 къартджыгъача буууб,
 Керпеслениб,
 къолларынъы ууб-ууб,
 Къанларын ичген кюнлеринъ
 ол сууруб?
 Этме, къанджилик,
 ол кёзюуледен умут,

Кёр джашау ну ол кюнлери кёмюлдюле,
 Эм кюл болуб топуракъгъа тегюлдюле.
 Алхакумут—теке—суру дегенинде,
 Джарлы халкъ бол туар сюрюу дегенинде,
 Сюрюу этдинъ, саудунъ, сойдунъ,
 эмдинъ аны,
 Тёнъегинде бек аз къалгъан эди къаны...
 Ол заман кетгенд чырт къайытмаз джары.
 Кючлюк шохунъ дунияда къан къайнатханда,
 Шеригъатынъ халкъгъа къамчи ойнатханда,
 Сен да залимликге джакъчы болуб джюрюдюонъ,
 Ол чириди, биргесине сен да чиридинъ.
 Чирикден чичек чагъар деб этеме умут,
 Унут, къан ичген джаныуар, къол джуу, унут,
 Сохдачыкъгъа кирдинъ сен деб тилбуручха
 Къара къулакъ къозу джейдинъ дин уучха,
 Тушманды джарлылагъа сени фатыуанъ,
 Окъуугъа, илмугъа джауду хыйнынъ, дуанъ.
 Къулхууалла, джахил молла,
 Джарлылагъа чирик джолла,
 Была бары джюреги къара къуранда—
 джанъы джолдан кюрелдиле,

Бусхуллача
 чириб-чириб кирлендиле.
 Тышырыуу атдырыб
 терен зиданнга,
 Ташла бла башын бояб
 кызыл кьаннга,
 Классынъдан тышны кьанын
 халал кёрдюнъ,
 Бу затны динлеге байлаб
 ауаз бердинъ.
 Тышырыуу джашауундан
 умутун юздюнъ,
 Бир кьат эзилгенни сен эки кьат эздинъ.
 Бу эрменди, бу уруя
 бу да чуут,
 Бу орусду—гяур орус
 бу да кьумукъ,
 Бизге джауу
 муслиманладан кьалгьан халкъ,
 Деб уруннъанланы
 бир-бирине удуб,
 Салгьан джауулукъларынынъдан энди этме умут,
 Ол тийишни тирилтиуден
 джюрек суут,
 Ол заманда халкъда
 бар эди кьарангылыкъ,
 Кьарангылыкъны джууу энди,
 энди джангылыкъ,
 Джетмез кючюнъ
 джарыкъ кюнню кьаралтыргъа,
 Халкъны кёзюн
 кьарангыгъа кьаратыргъа:
 Эскиликни кюрерге
 джетсем—кюрекме,
 Сени да узакъгъа кюрерге керекме!
 Тыйылырса кьауданнга,
 кьуру кьаузгъа,
 Джокъду „бичен“
 бизде сенлай джелмаузгъа.
 Джангы дуня,
 джангы джашау,
 джангы ёмюр.

Зор ёмюрню — кюйдюрюб
тёгеди кёмюр.
Эр болду джер джюзюне
энди мадигиллик,
Идиализимге дерле
бизде ёллюк!
Мен керегем санъа
быланы айтыргъа,
Энди узаймай
керекме тынкайтыргъа...

Уалады хар динни
алдау кзуругу,
Ишди энди
джер джюзюню тутуругу!
Джашасын джанъылыкъ
эм иш деген таджал!
Эскиликге хар
джанъылыкъ — ёлюм, аджал!

ДЖУТ МОЛЛАГЪА

Узатма тил, келгенлей,
Дин улхугъа бѣрекле,
Тушманды халкъгъа сенлей
Бѣрекге „мубарекле“,
Тюш халкъны джелкесинден,
Кѣбдю, болду, минме—мин,
Озмазлыкъды кесинъден
„Кавсарынъ“ не „зем-земинъ“...

Патчах сени „сайладыда“

Кесине ёкюл этди;

Халкъны кѣзюн байладыда

Кюйдюрдю эм къул этди.

Саркъдыла къара джылла,

Къара кюнле ётдюле,

Оюлуб алдау джолла

Тозурашыб битдиле.

Джюрек джарагъа джула

Табмайын, халкъ союлду;

Джыйылыб тарыгъыула

Терк бла тенъиз болду.

Джарлы ол кеси турмай,

Къабын ётмек къабмады;

Кеси чайкъалыб урмай

Джюрюрге джол табмады.

Къоркъутмайды энди халкъны

Аллах деген къаранчха;

Аллахынъ алдау-джалгъан,

Иманынъ улху-ачха.

ОРАЗАГЪА

Тас бол, анъсызлыкъ, бизден джюл къораб,
Джарамаз меджисуулукугъа табыныргъа;
Джюрек тотсуз, кезде нюр, къолда фонар,
Эски джолда не керек абыныргъа.

Джарлы халкъны терилтиу, аджашдыруу
Уят тюлдю моллагъа—молла бетге;
Тартынч тюлдю моллагъа табын дерге,
Оразача чирик-меджисуу адетге.

Гылы барды моллагъа оразаны,
Анлан ол артдасына азыкъ джыяды;
Керек тюлдю оразасы азаны,
Бу зат джангы джашауу аллын тыяды.

Джокъду кереги бизге оразаны,
Алсын молла кесине, берсин байгъа,
Аш керекди хар урунъан ишчиге,
Манъылайындан тер текген хар борбайгъа.

Ёлдю эски джол, бийлик этген кезюу,
Ачылды кёк, келди нюрню заманы.
Энди ачылса керек хар джарлыгъа
Хар меджисуу адетни хар зараны.

Келмез энди къолундан бир джауу да
Зорлукъ деген ёлюкню айнытыргъа;
Онъсузланы ат туякыгъа тебетиб,
Романовну къамчисин ойнатыргъа!

БИЗ ОКЪУЙБУЗ

Биз окъуйбуз талпыб, ашыгъыб,
Къаранъыдан бери чыгъаргъа;
Джахилликни къуу этиб, джыгъыб,
Чымырталаб отда джагъаргъа.

Биз окъуйбуз талпыб, ашыгъыб,
Урунууда ёрлюк алыргъа,
Эгиликни ийириб, сыгъыб,
Джанъы джолгъа атлам салыргъа.

Биз окъуйбуз талпыб, ашыгъыб,
Учунушуб мийикге-ёрге;
Тёбенликден—тюблюкден чыгъыб,
Теньлик джашау салыргъа джерге.

Биз окъуйбуз талпыб, ашыгъыб,
Атларгъа ол джол ачар бизге,
Кулак, молла билиб, басыныб
Туралмазла энди юсюбюзге.

Биз окъуйбуз окъулгъан чакъда,
Джахилликни чырт къурутурбуз,
Окъуу, нюр джаныб хар оджакъда,
Джарыкъланыр сённъен джуртубуз.

АНЪА „ЗУКГУ ЧИБИН“

Джанъылыкъ-джарыкълыкъ
Кёзлени ачады,
Эсгиликни уруб
Бомбача чачады.

Джарлыны кетеди
Кёзлеринден ауу,
Кёреди ол молланы
Фитнасын, алдауун.

Безгек тийиб титирейди
Оразаны чагъы,
Туталмайды молланы
Алгъынча аягъы.

Зорлукъну юйютеди
Советлени оту,
Кетеди дин, ораза—
Джаулары саууту.

Айырылады джарлы бла
Джаууну арасы,
Джан тартыб солуйду
Молланы классы.

Къан ичген къауумгъа
Бичиледи тар кебин,
— Моллагъа не ашхы?!..
— Анъа „зукгу чибин!..“

**ИНСАН ДЖЮРЕКЛЕНИ ИНЖЕНЕРЛЕРИНИ
СЪЕЗДИНЕ**

Нюр Москва—
 дюн-дюнияны
Азатлыкъчы ёзеги,
Нюр Москва—
 сау адамла
Урунууу джюреги:
 Джерни тешю
 кызыл джаныб
Иш сенден къарыу алады,
Сен кёрюкню
 юрдюрген кюч
Кюн да, санъа зарланады.
Къан ауузу
 топракъ къабыб
Шашхан чакъда капитал,
Совкультура
 джашнайды, ёседи,
Партия алчы—капитан
 Джер шарны
 нюр чолпанлары
Талпынышыб гузаба,
Оксанлатыб,
 ахуюл болуб
Саркъадыла сени таба,
Сенде кюнден
 кюч тогъугъан

Джашин ичген съездге,
Культурагъа

джим-джим кёзден
Джолла бичген съездге;
Урунууңу

ёмюр ызын
Буруб салгъан ёр кюўге,
Пролетар

искусствода
Ёр ударник Горькийге:
Менден—

Къызыл Кавказдан
Азат кёллю джашындан,
Бир иннетли
кёб миллетде

Минъ-минъ
класс къарнашыньдан

Джюз-минъ салам,
джазгъан чакъда

Джанъы джодда хар къалам.
Салам санъа,

совет джурт,
Джарыкъ кёгюнтюн салам!

СЮЛЕМЕНИ СУРАТХА ПИСЬМОСУ

Инджитди
Кёлюмю
Биз этген
Ол ушакъ,
Эрирай эди
Эт джюрек
Къар кибик
Джумушаб.

Кёб кюнле
Акъдыла
Бир-бирин
Къуушуб,
Бу джуртну
Кёб кирден
Тазалаб,
Джуушуб.

Бу тубеу
Нюр себди
Башыма,
Оюма,
Сагъайтды
Инджили
Кечени
Боюна.

Кёб догъра,
Кёб мюйюз
Тюшдюле
Уалыб...
Кетдиле
Топракъны
Тюбюне
Джол салыб.

Эх... мени
Таулада
Тенъ ёсген
Эгечим,
Кёб кюнле
Саркъдыла
Бюгюннъе
Деричин!

Къызыл кюн
Къаушатды
Кюйдюрюб
Ийириб...
Кёб осал
Ханс битеди
Саргъалыб
Эм чириб.

Джуртубуз
Баб-башха
Бет алды
Тюрлениб,
Кёб ески
Эм кир джол
Бителеди
Кирлениб.

Не кьадар
Болгъанды
Тюрлениу,
Эгечим,
Экибиз
Ал таныш
Замандан
Беричин...

Эскини...
Кёзюне
Къозлады
Энди кышлыкъ,
Джанъдан
Джанъырды
Арада
Танышлыкъ.

Джашлыкъда
Танышлыкъ
Татлыды,
Бал дерча,
Тёгеди ол
Аузгъа
Сёзлени,
Шекерча.

Бюгюннъе
Деричин
Къалгъанбыз
Тюбемей
Бир-бирге:
„Саумуса,
Джан тенъим
Сен?“ демей.

Суукъ хал
Тартханды
Ол эски
Сюймеклик,
Кёрюнмейди
Джюрекде
Буруннъу
Кюймеклик.

Биз ёмюр
Ийгенбиз
Бир джуртда,
Бир элде,
Сюймеклик
Асыраб
Джюрекде
Эм кёлде.

Болум бла
Сен бир джол,
Мен бир джол
Алгъанбыз,
Бу эки
Джолда биз
Айырылыб
Къалгъанбыз

Ачыйем
Джахиллей
Тураса
Деб эштиб,
Кёрмеем
Кесинъи,
Ма бюгюн
Тюбешдик.

Сакълама,
Ариуум
Сен мени
Сакълама,
Тыбырда
Кесинъи
Кюйдюрме
Къакълама

Сени мен
Тюнене
„Дж“ элде
Кёргенде,
Акъ мамукъ
Бетинъе
Кёлюмю
Бергенде.

Нюр себдинъ
Юсюме
Джарытыб,
Ай кибик,
Джылытдынъ
Санымы,
Чуакъ кёк
Джай кибик.

Тёгюлюб
Чий джибек
Чачларынь
Юсюнъе,
Алыма
Чыкъгъанынь
Тюшеди
Эсеме...

Бюгюн да
Джюрекдеди
Хош келди
Сёзлеринъ,
Бюгюн да
Кёзюмде
Ойнайдыла
Кёзлеринъ...

Бюгюн да
Шашмагъанды,
Тунакыды
Иннетинъ,
Шашмагъанды
Сан саулукъ
Кеф берген
Келбетинъ...

Суратса,
Суратны
Салалмам
Мен джыргъа,
Джеталмаз
Къарыуум
Суратлаб
Айтыргъа.

Болса да
Къаламым
Тартады
„Махдаугъа“,
Кем кёрген
Джеринъи
Уялма,
Айт, даула!..

Сюз эм айт
Ма мен да
Сюзюу бла
Ёсеме,
Сюзмеклик
Терс тюлдю
Кимни да
Кесине?!.

Хакъ затны
Джазмайын
Джашауда
Болумдан
Тартыныб
Къалыргъа
Келмейди
Къолумдан.

Алайды...
Бек ариуду
Сенде тыш
Кёрюнюш:
Тишлеринъ—
Инджиле
Кюлюшюнъ—
Чий кюмюш.

Ушайса,
Ариу къыз,
Ушайса
Марджаннга,
Насыбынъ
Болургъа
Тыйыншлы
Бир джаннга.

Ол кьутас
Чачларынъ
Теббе-тенъ
Табаннга,
Къашларынъ
Келишиб
Ишленнъенди
Эм анга.

Къаб-къара
Узунла
Кёзюнъю
Кирпиги,
Кёзюнъю
Гинджиси
Тюрсюнлю
Хар тюгю

Таулу къыз,
Таулу къыз,—
Тыбырны
„Джулдузу“,
Кёзю кёр,
Ичи буз
Аммань
Бал тузу.

Кёзлеге
Кёз къабакъ
Ол сени
Суратынъ,
Суратха
Табыныу
Тюлдю мени
Муратым.

Белеюд
Ариулукъ
Гинджиге
Ауана,
Ол кьыллы
Къалгъан джыр
Кетмезми
Хауагга!..

Джанъылыкъ
Джашнагъан
Аукъда
Элимде,
Нюр джанад
Мени да
Ичимде
Кёлюмде.

Анычюн
Сюймейме
Мен зорну
Зор атын
Анычюн
Сёзюмю
Айтама
Къысхатын:

Мен сенде
Кёрмейме
Талпыныу
Этимге,
Кёб эски
Затланы
Окъудум
Бетинъде.

Буруннъю
Джорукъла
Сакълайса
Мыйыннда,
Буруннъю
Адетни
Тутаса
Джыйында.

Джанъыгъа
Тёлленмей
Созулгъан
Кир къанлы,
Соц джашау
Неди деб
Чюйюрюлген
Маталлы!

Кямарла,
Тюймеле—
Тюшюнъ эм
Тюнлеринъ
Тыбырны
Къарт этиб
Ётеди
Кюнлеринъ.

Неди сени
Кёрлюкню
Джаратыб
Сюйгенинъ,
Комсомол
Хабийге
Къаш-башла
Тюйгенинъ?

Активист
Чокъаны
„Мысхылгъа“
Алгъанынъ,
Кесинъи
Таныудан
Былай кенъ
Къалгъанынъ?

Тыбырчы Хануугъа
Сюйюнч къаш
Кергенинъ,
Клубчу
Къызланы
Сол кёзтюн
Кёргенинъ?

Не табды,
Айт халкъынъ
Джахиллик
Къаллыдан,
Не чекмеди
„Эски“ атлы
Джаныуардан,
Джаллыдан?

Не чыкъды
Санъа уа
Мешхутчу
Хануудан,
Не кенъсе,
Джазыкъ сен,
Орнунъу
Таныудан!..

Ёсенинъ
Кямаргъа
Буудуруб
Белинъи,
Чырайгъа
Базыныу
Бийлегенди,
Кёлюнъю...

Ах... Айхай
Бу затла
Тартынмай
Мен санъа
Айтайым,
Тамамлыкъ
Эгмейдиле
Инсанъа.

Бу затла
Бошдула
Дейме мен
Таб бары...
Башхадыла
Инсанлыкъ
Дегенни
Шартлары.

Бу чакъда,
Джуртубуз
Учуннъанды
Бу чакъда,
Нюр джаннъан
Гюрюлдеб
Хар джарлы
Оджакъда.

Айхай да
Башхады
Хар затны
Атлары,
Айхай да
Башхады
Игини
Шартлары.

Бу кёзюу,
Инсандан
Башха зат
Излейди,
Бу ёмюр
Адамны
Чырайдан
Сюзмейди.

Ёмюрле,
Ёмюрле,
Кюрешли
Ёмюрле,
Эскини
Кюйдюрюб
Тёгесиз
Кёмюрлеб.

Ичинде
Биз туугъан
Энди сынъан
Тар бешик
Аушуб
Ачылгъанды
Энди бизге
Кенъ эшик...

Энди джарлы
Джюрютмейди
Зорлукъ джюк
Бойнунда,
Совет джурт
Ёсдюреди
Джарлыны
Къойнунда.

А... Бу джурт
Базынады
Бу алгъа
Барыугъа,
Чырайгъа
Тюйюл да
Окьюугъа
Къарыугъа.

Хар къарыу
Аушханды
Бу джуртну
Ичине,
Ол базады
Бирикген
Иш анъны
Кючюне.

Тырмашуу
Керекди
Инсаннъа
Ушаугъа,
Тырмашуу керекди
Окьюугъа,
Джашаугъа.

Бу кёзюу
Излейди
Батырлыкъ
Эм эрлик,
Джарлыдан
Излейди
Тирилик,
Джигерлик.

Керек тюлдю
Бу джуртха
Къаранчха
Не ёлюк
Эрширек
Болса да
Керекди
Тирирек!

Сен азчыкъ
Сабырчыкъ
Этсенъ, мен
Бир мисал
Айтайым,
Эринмей
Кесекчик
Къулакъ сәл!

Къайтайым
Бек бурун
Кийик бир
Кёзюүге,
Джыр-инар
Келмеген
Макъамгъа,
Эжюүге:

Бек бурун
Болгъанды
Бир усда
Суратчы,
Суратха
Дунияны
Озаргъа
Муратчы.

Керти да
Суратны
Бек ариу
Салгъанды,
Бу иште
Биринчи
Орунну
Алгъанды.

Озгъанды
Сау халкъны
Ол тукъум
Хунерге,
Болгъанды
Белгили
Хар элге,
Хар джерге

Бу усда
Къагъытдан
Этгенди
Ат сурат,
Сейирге
Къалырлай
Сау тийре,
Джамагъат.

Накъышлаб,
Бояулаб
Айланы
Кюрешиб,
Этгенди
Суратны
Атлагъа
Эришиб.

Келишиб,
Кетишиб
Атха сау
Халкъ бары,
Кёб джерге
Джайылгъанды
Накъышны
Хапары...

Хар келген
Айтханды
Суратчы
Макаргъа:
„Элт ауз
Марданъы
Табарса
Базаргъа..!“

Бу кёзню
Къаматхан
Бир сурат
Болгъанды,
Алтыннъа
Барыр деб
Эм мурат
Болгъанды.

Аз болгъанды
Ол чакъда
Базарда
Ат сатлыкъ,
Бек уллу
Хар джерде
Ат джокълукъ,
Ат кытлыкъ.

Базаргъа
Накъышны
Келлигин
Билгенле,
Джыйылыб
Бары да
Базаргъа
Келгенле.

Накъышчы
Накъышын
Базарны
Тёрюне,
Салгъанды
Турурлай
Хар кимге
Кёрюне.

Кёргенле,
Айтханла
Атлы да
Джаяу да:
„Къайдан да
Табылгъанды
Быллай бир,
Бояу да...“

Сорсала
Суратны
„Сатлыкъмыды?“
Деб атын,
Макар да
Джуабха
Деб тургъанды:
„Он алтын!“

Сынайла
Сейирге
Кьолтугъун,
Кьююнун,
Аджирча
Къыйылгъан
Тогъайлы
Бойунун.

Ол кюн да
Биреулен
Келген эди
Базаргъа,
Эх келмейди
Кючюмден
Ол кюнню
Джазаргъа.

Атыны
Башындан
Адежге
Тартханлай,
Келгенди
Бир адам,
Джыйыннъа
Къатханлай:

Сатлыкъмыды
Дейдиле
— Ой, атынъ?
Келгеннъе:
— Айхайда
Сатлыкъды
Багъасын
Бергеннъе,

Базарны
Кёб халкъы
Суратны
Ташлайла,
Бу атны
Юсюне
Джыйылыб
Башлайла.

Хар келген
Къзышыб,
Соралла
Багъасын,
Иеси
Джуабха
„Джюз алтын,
Джюз алтын“.

Къарашыб,
Сюелиб,
Атчыкъны
Къатына
„Тулпарка“
Атайла
Эркелеб
Атына.

Атчыкъда
Джокъ сыфат
Не ўа да
Джохар джал,
Ахыры
Бош бир ат,
Кёк тюклю
Простой мал.

— Не джохар
Къуйрукъ джокъ,
Айтайым
Мен тюзю,
Не алтын
Аузу,
Не ала
Бир кёзю.

Бир-бирге
Джетдирмей,
Багъалы
Этелле,
Бир-бирге
Джетдирмей
Алыб эм
Кетелле.

Белеюд
Айбатлыкъ
Учхара
Ыз салды,
Джабагъы
Болсада
Багъасын
Ат алды.

Кёзбаулукъ
Дженъмеди,
Дженъалмаз
Чырт хакъны,
Тарталмаз
Кесине
Кертича
Саў халкъны.

Кимге да
Нек керек
Суратны
Алыргъа,
Суратха
Алды деб
Къуралыб
Къалыргъа.

Ат эсе,
Ат болсун
Джортуўу,
Джюрюшю
Къой эсе,
Къой болсун
Териси
Эм тёшю.

Суратны
Суратды
Аты да,
Кеси да,
Суратны,
Суратды
Иши да,
Неси да,

Айт сени
Кёлюнъ'а
Бу ишге
Къалайды,
Мен билген
Адамда
Багъа да
Алайды.

Адамгъа
Кесамат
Берилмез
Тышындан,
Берилсе
Берилир
Ишинден
Башындан.

Не къашын,
Не кёзюн
Сормайла
Шкокну,
Не тукъум
Ийгенин
Соралла
Ол окъну.

Сорулмаз
Къылычны
Не бою,
Не эни,
Сорулса,
Сорулур
Аузу
Кесгени.

Аманнъа,
Игиге
Къайсына
Бек эсинъ
Кетеди,
Тюкеннъе
Баргъанда
Сен кесинъ?

Ариу кёз,
Эй кёксюл
Гинджили
Гокгачыкъ,
Бу мисад
Болсады
Кереги
Бек ачыкъ

Джанынъа
Тиймесин,
Таулу къыз,
Уу джарлы,
„Туру сёз
Ачыракъ
Тиер“ деб
Сёз барды.

Сен туудунъ
Бир юйде
Оюлгъан
Оджагъы,
Байлыкъны
Джанындан
Болмагъан
Чырт джагъы.

Патчахла
Ышаныб
Не кесек
Базмагъан,
Даим да
Артыкълыкъ
Джегиуден
Озмагъан.

Атанъы
Аркъасы,
Джюк ташый
Талгъанды,
Ёмюрю
Элиб да
Кёрмейин
Къалгъанды.

Джарлыса,
Джарлыны
Эзгенди
Эскилик,
Къанындан
Эмгенди
Капитал
Къанджилик.

Алгъанды
Кёзюнден
Ананъы
Бар нюрюн,
Къаранъы
Бёлмеде
Джаша деб
Ёмюрюнъ.

Джарлыгъа
Капитал
Бу ишни
Махданыб
Этгенди
Ол аны
Тыйыншлы
Тюз таныб...

Тёкгенле,
Ол озгъан
Ёмюрле,
Джарлыны
Кюйдюрюб
Кюлле эм
Кёмюрле.

Ол дуния
Аушду,
Бу кёзюу
Ол тюлдю,
Аны тар,
Зор джолу,
Бил, санъа
Джол тюлдю.

„Окъугъан
Эл озар.
Окъуусуз
Уй тозрар“,
Менича
Къайгылы —
Сёзлерин
Кёб созар.

Тышынъдан
Джансанъ да
Таулары
Алтыны,
Мыйынъа
Чабыбды
„Кёрлюкню“
Салкъыны.

Ариуум,
Эй мени
Сююмлю
Суратым,
Чырайгъа
Табынуу
Тююлдю
Муратым!

Табмазса
Къарасанъ да
Кёлюмю
Он къатын,
Белеуюд
Ариуну
Не кесин
Не атын.

Мен санъа
Тюбедим
Билимсиз
Халынъда
Дуниядан,
Окъуудан
Тилимсиз
Халынъда.

Не этсин
Бу джюрек
Ахсынмай,
Ёкюнмей,
Бу халгъа,
Бу ишге
Ачымай
Эм кюймей...

Бек болсун
Тышырыу,
Алгъында
Инджилди,
Джашаудан
Юлюшсюз
Болгъанын
Ол билди.

Биз ёсген
Ма бу джурт
Джарлыгъа
Къаш керди,
Минъ тукъум
Эркинлик
Къызгъанмай
Ол берди.

Окъууда,
Ёсюде
Бу джуртну
Хар дерти,
Окъууда,
Билимде
Хар тюзлюк,
Хар керти.

Неллай бир
Сюйсе да
Бар окъуу
Джудугъа,
Бар кючюн
Салгъанд ол
Окъуугъа,
Удуугъа.

Мен санъа
Джолукъдум
Мийик джар
Джоллада,
Эм эски,
Эм кыйын
Эмда тар
Джоллада.

Тышырыу
Джарыкъ джол
Алгъанда
Кесине
Ол джолгъа
Тюшерге
Келмегенд
Эсинъе.

Ананъы
Джолуна
Тартаса
Бек джуду,
Айт, сенде
Хур джолгъа
Талпыныу
Джокъмуду?

Ким окъуу
Дей эсе,
Мен аны
Джакълайма;
Мен кесим
Окъууну
Къойнумда
Сакълайма.

Бир заман
Ма мен да
Зат кёрмей
Къуру да
Джашайем
Бек терен
Къарангы
Уруда.

Буквардан
Хариф да
Чыгъара
Билмеем,
Бу окъуу
Джанына
Чырт акъыл
Бёлмеем.

Да, кертда
Бир хапар
Сакълайма
Мен андан,
Ол джахил
Башым бла
Кюн кёрген
Замандан.

Кесим да
Сезмезден
Джюрекге
От чыкъды,
Уруннъан
Юйюрден
Сюйдюм бир
Къызчыкъны.

Школда
Кёб заман
Кюрешди,
Окъуду,
Башындан
Джахиллик
Къарасын
Кенъ къууду.

Окъуулу
Бир адам
Хар нени
Кёреди,
Ол къызгъа
Мени бир
Тилегим
Бар эди.

Излеем
Мен аны
Ёмюрлюк
Нёгерге,
Уяла
Эдим бек
Кел манъа
Зат дерге.

Сюйгеним
Бу къызны
Эрини—
Къан къына,
Джайылды
Ол элни
Саулайын
Халкъына.

„Бе“ элни
Уруннъан
Халкъына
Джол ачхан,
Аланы
Колхозгъа
Ол болду
Ал тартхан.

Бёлмеди,
Тёрт джылны
Колхозда ишледи,
Джыл сайын
Мийикге
Ёрледи,
Тюшмеди.

Эм уллу
Баш иши
Джарыкъны
Ышырыу,
Ызындан
Болдула
Хар анълы
Тышырыу.

Баш болуб
Ликпунктну
Ол ачды
Биз элге
Окъуу ну
Ол салды
Джюрекге
Эм кёлге.

Баш болду
Джанъыгъа
Джол ачыу
Хар иште,
Баш болду
Эскиге
Ачылгъан
Кюрешде.

Баш болду
Кулакга
Къаб-къаршчы
Барыуда,
Баш болду
Колхозгъа
Таба джол
Джарыуда.

Баш болду
Хар джарыкъ
Иннетде,
Муратда,
Баш болду
Хар иште,
Хар затда,
Хар затда.

Джарата
Эдим мен
Аны хар
Атламын,
Сюеем
Джамалны
Эм „джумун“
Эм „ламын“.

Кюн сайын
Джюрегим
Бекден-бек
Илеше,
Кёлюю
Эм терен
Орнуна
Джерлешди.

Сюйдюм мен
Аны ол
Мускуллу
Къолларын,
Джаратдым
Аны ол
Комсомол
Джолларын.

Джаратдым
Мен аны
Къошакъсыз
Сёзлерин,
Саурусун,
Бармагъын,
Къулагъын,
Кёзлерин.

Кюнледен
Чуакълы
Акъ кёклей
Бир кюнде,
Тюбедим
Мен анъа
Элде эл
Тюкенде.

Чыкъдым мен
Ызындан
Бу кыызгъа
Илешиб,
Башлидым
Орамда
Кёб затдан
Сёлешиб.

Джыб-джылы
Кечеле
Джылыта
Эди джай,
Таулары
Саб-сары
Саргъалтыб
Алтын ай.

Сёзледен
Сёз чыгъыб,
Кёл тыйдым
Сёлешиб,
Джюрекде
Къайгъымы
Аны бла
Юлешиб.

Бармайед
Кёл не аз
Джюрекни
Тёгерге,
Сени мен
Ёмюрге
Излейме
Зат дерге.

Эм ахыры
Чыдатдым
Кесими,
Тёздюрдюм
Джюрекни
Кемирген
Къайгъымы
Сездирдим.

Не болса,
Ол болсун,
Кёргюздюм
Джарамы,
Тюз джерге
Къадалды
Кёзюню
Къарамы.

Кел—деди
Бир кесек
Кел бизде
Чёгейик,
Бир рахат
Олтуруб,
Алай ич
Тёгейик.

Кетдик биз
Аланы
Юй таба
Туб-туру,
Юйюнде
Анасы
Олтура
Къуб-къуру.

Кирдик биз
Бир юйге,
Арабыз
Шум болду,
Кёлюмде
Артыкъ да
Мени бир
От толду.

Кенъертди
Къашыны
Къыйылгъан
Чеклерин,
Ашыкъдым
Эм къоркъдум
Билмейин
Не дерин.

Къарайма
Кёзюне
Тёзюмсюз,
Чыдамсыз,
Тебеди
Джюрегим
Бек дженъил,
Бек дамсыз.

Кесекден
Кёлтюрдю
Башын ол
Ма ёрге,
Ууланды,
Ким билсин,
Ким билир
Не этерге?

Бир талай
Минутда
Ышарды
Ол юзмей,
Бир талай
Минутну
Тутду ич
Кёргюзмей.

От кызды
Кёкюрегим,
Кюйдю ол
Эм бишди,
Тюз юшюб
Бузладым,
Бютюн бир
Илешдим.

Кёкюрегин
Кёлтюрюб
Солуду
Теренден,
Эх, ол кюн,
Ол кюннъе,
Минъ къат сый
Беремен.

Къарамы
Кёзюмден
Бир къалкъды,
Бир тюшдю,
Бир ариу
Кюлюу бла
Сёзюне
Киришди:

— Эх мени,
Джан тенъим,
Багъалы
Сюлемен,
Джанынъа
Тиймесин
Сейирден,
Кюлемен!

Сен бла мен
Туугъанбыз
Ол озгъан
Ёмюрде,
Ахлысы
Къаш кериб
Кюлмеген
Юйюрде

Бу элге
Кирмейин
Хурлукъ тюл
Таб аты
Кёрюнмей
Тургъанды
Кеси тюл
Къанаты.

Артыкълыкъ,
Залимлик
Бюкгенди
Кёб белни,
Залимлик
Эзгенди
Джарлысын
Бу элни.

Патчахлы
Заманда
Бу джерде
Кёб джанла,
Къан тамыб
Кёзледен
Тёкгенле
Кёб къанла.

Къамчиле
Юзгенле
Патчахла
Эм ханла,
Минъ джылны
Тёзгенле
Ма бизни
Табханла.

Быланы
Бек къысха
Айтама
Билесе,
Хар сёзде,
Ушакъда
Сен эштиб
Келесе

Эх, мени
Багъалы
Нёгерим,
Сюлемен!
Аланы
Къайсысын
Санайым
Санъа мен!..

Энди ол
Ол болсун,
Берлакъгъа
Келейик,
Бу джуртну
Кесине
Бир акъыл
Бёлейик:

Къара! кёр,
Къыралны
Джылтыраб
Баргъанын,
Ишчи халкъ
Нюр кюннъе
Кенътин джол
Джаргъанын.

Бу джуртда
Миллионла
Хурлукъда
Туралла,
Бу джуртда
Миллионла
Соц джашау
Къуралла.

Бу джуртда
Ишленед
Он минълеб
Гигантла,
Он минълеб
Рудникле,
Фабрикле,
Заводла.

Бу джуртда
Миллионлаб
Джетелле
Таджалла,
Ачылад
Он минълеб
Ликпунктла,
Школла,

Хар ишде,
Хар кючде
Биз алгъа
Урабыз,
Эм мюлкде,
Эм анъда
Биз алгъа
Барабыз.

Энди биз
Кюрешде
Ёрлюкню
Алгъанбыз
Соц джашау
Къурау ну
Тамалын
Салгъанбыз

Алкъында
Алдады
Этерик
Ишибиз,
Биз кюреш
Отунда
Ишлениб
Бишгенбиз.

Бу къуру
Сюйюню
Кёзюю
Тюйюлдю,
Сен айтхан
Бу чакъны
Эжию
Тюйюлдю!

Созулу
Джарамаз
Ечешли
Джёнеуде,
Кюрешю
Керекди
Классынъ
Дженъиуде

Джарармы
Бу чакъда
Артынъа
Туракълау,
Алынъа
Тырмашмай,
Созулуб
Арт сакълау!

Джарармы,
Айт манъа,
Тесукъа
Тебиню,
Анъсызлыкъ
Джолуна
Айланю
Эм миню.

Энди ачыкъ
Айтама
Тартынмай,
Сюлемен,
Кёр джолда
Болалмам
Джол нёгер
Санъа мен.

Эх мени,
Класс тенъим,
Багъалы
Сюлемен,
Джанынъа
Тиймесин,
Мыдахдан
Кюлемен!..

Сен энтда
Джанъыгъа
Къаш кере
Билмейсе,
Колхозну
Мелхумун
Сен кёре
Билмейсе.

Илмугъа,
Окъуугъа
Суукъса,
Буз кибик,
Джахиллик
Отунда
Эрийсе,
Туз кибик.

Энчиде
Излейсе
Татыу ну
Джашау гъа,
Бермейсе
Кесинъи
Инсаннъа
Ушау гъа!..

Бу сёзле
Барысы
Мыйыма
Ётдюле,
Бу сёзле
Кёб затха
Сагъышлы
Этдиле.

Эх, дедим
Турмам мен
Барама деб
Къуаныб,
Аптиекге
Киргенча
„Хайуанов
Ууанык“

Ол кюнден
Сонъра мен
Джан атдым
Окъяу гъа
Турмам деб
Мен ушаб
Окъяу суз
Сокъургъа!..

Тюрлендим,
Эгечим,
Кёблени
Кёрдюм мен.
Джанъычы
Тёлюню
Сафына
Кирдим мен.

Джанъырды,
Джарыды
Анъым да,
Эсим да,
Джанъычы
Къызланы
Сюйеме,
Кесим да!..

Эх, мени
Таулада
Тенъ ёсген
Эгечим,
Кёб кюнле
Саркъдыла
Бюгюннъе
Деричин.

Кёб кюнле
Акъдыла
Бир-бирин
Къууушуб,
Бу джуртну
Кёб кирден
Тазалаб,
Джууушуб.

Кёб догъура,
Кёб мюйюз
Тюшдюле
Ууалыб...
Кетдиле
Топракъны
Тюбюне
Джол салыб.

Къызыл кюн
Къаушатды
Кюйдюрюб,
Ийириб...
Кёб хансла
Кетдиле
Саргъалыб
Эм чириб.

Джуртубуз
Баб-башха
Бет алды
Тюрлениб,
Эски эм
Кир джолла
Бителле
Кирлениб.

Не къадар
Болгъанды
Тюрлениу,
Эгечим,
Экибиз
Ал таныш
Замандан
Беричин...

Эскини
Кёзюне
Къозлады
Энд къышлыкъ,
Джанъдан
Джанъырды
Арада
Танышлыкъ.

Джашлыкъда
Танышлыкъ
Татлыды,
Бал дерча,
Тёгед ол
Аузгъа
Сёзлени
Шекерча.

Бюгюннъе
Деричин
Къалгъанбыз
Тюбемей,
Бир-бирге
„Саумуса,
Джан тенъим
Сен?“ демей

Суукъ хал
Тартханды
Ол эски
Сюймеклик,
Кёрюнмейд
Джюрекде
Буруннъу
Кюймеклик.

Биз ёмюр
Ийгенбиз
Бир джуртда
Бир элде,
Сюймеклик
Асыраб
Джюрекде
Эм кёлде.

Болум бла
Сен бир джол,
Мен бир джол
Алгъанбыз,
Бу эки
Джолда биз
Айырылыб,
Къалгъанбыз.

Ачы эм
Джахиллей
Тураса
Деб эштиб,
Кёрмеем
Кесинъи
Ма бюгюн
Тюбещдик.

Сакълама,
Ариучукъ
Сен мени
Сакълама,
Тыбырда.
Кесинъи,
Кюйдюрме,
Къакълама.

Сени мен
Тюнене
„Дж...“ элде
Кёргенде,
Акъ мамукъ
Бетинъе
Кёлюмю
Бергенде.

Нюр себдинъ
Юсюме
Джарытыб
Ай кибик,
Джылытдынъ
Санымы
Чуакъ кёк
Джай кибик.

Тёгюлюб
Чий джибек
Чачларынь
Юсюнъе,
Аллыма
Чыкыгъанынь
Тюшеди
Эсиме...

Бюгюн да
Джюрекде
Хош келди
Сёзлеринъ,
Бюгюн да
Кёзюмде
Ойнайла
Кёзлеринъ...

Эх, мени
Таулада
Тень ёсген
Эгечим,
Туру сёз
Тигирек
Тийсе да
Сал кечим!..

Хакъ затны
Джазмайын
Джашауда
Болумдан,
Тартыныб
Къалыргъа
Келмейди
Къолумдан.

Джокъ сенде
Талпыныу
Окьюугъа
Этимге,
Кёб эсги
Халиле
Окюдум
Бетинъде.

Кюбеле,
Кямарла
Кемириб
Белинъи,
Чырайгъа
Базыныу
Бийлегенд
Кёлюнъю.

Бурунню
Адетле
Къонакълаб
Мыйынъда,
Джур джорукъ
Тутаса
Мыйынъда,
Оюнъда.

Ананъы
Джолуна
Тартаса
Бек джуду,
Айт, сенде
Хур джолгъа
Талпыныу
Джокъмуду!?

Къазсанъ да
Табмазса
Кѣлюю
Он къатын,
Белеуюд
Ариуну
Не кесин
Не атын.

Салам ал,
Нюр салам,
Торсукъма
„Уú джарлы“†
Туру сѣз
Ачыракъ
Тиер деб
Сѣз барды.

БИЗДЕ БЛА АЛАДА

Бизни джурт
Гюрюлдеб ёседи,
Къайнайды бизде
Хур-джанъы джашау;
Ёсюм чырмаулары кеседи,
Джол берелле
Джарылыб таш-тау!

Бизде ишчи халкъ алгъа барыб,
Ёсед аны
Билими, анъы;
Бизде джарлыны кюню джарыб,
Атады керти
Джашауу танъы.

Бизде социалист къалала
Ёкюрелле кёклеге чыгъыб,
Коммуначы къурчдан балала
Ишде эм кюрешде чыныгъыб..

Алада ўа терсинеди хал,
Джашау аўад
Тюбюнден чириб;
Ызынады хар тюрлю мюлк-мал—
Банкуртлашыў
Кенъ тамыр кериб,
Къанлы деў этек кериб кеннъе
Кетед ишчи халкъдан „эссизлик“.
Анда хаман барады тараннъа
Ачлыкъ,
Джаланнъачлыкъ,
Ишсизлик.

ДЖОЛЛАРЫНЪ

(КВДЖ - да конфликтге)

Къытайны уруннъан халкъы Чан Кай-шиден—
Джарлыланы къанын тогъугъан кишиден
Чѣб юзюб таныб джаллагъанында кенънъе,
Чан Кай-ши бир бѣлек акъ ит табды тенънъе!..

Джыйын джаллы аршын азауларын ачыб
Улуйду чегибизге силегей чачыб;
Чан Кай-шиле „къутурадыла“ кюн-кюнден
Чурум чыгъарыб тюкню-чѣбню тюбюнден...

Сау дуняда уруннъан элли-ишчиге,
Миллионлан оракъчыгъа-чѣгюшчюге
Къанлылыкъ тутады паразит Чан Кай-ши
Беш ууалырын билмей бир азау тиши!..

Кѣз джандырыб он калак итни ичинден
Сѣз айтады къоркъмай он минъни кючюнден,
Хей джаныуар! Биригибди оракъ-чѣгюч,
Олду дунягъа тутурукълукъ этген кюч.

Ол бирликди къаранъылыкъны джууѓъан хур,
Муну бил да алай къансы, алай юр!..
Къызыл шыбыла! Уч кѣкледе, чакъ бюгюн,
Къызыллыкъгъа сый бер, табын эм джюгюн!

Бол бир вулкан, ийир таўну—ташланы,
Эз бу инсан кѣабда джаныуар башланы...
Джер шарына кѣзыллыкъ бер, джылтырат,
Капиталны джюрек тамырын кѣалтырат
Бояўунъу сал дуняны барына,
Бирлик бер бютеу пролетарларына.

Джакъ хар джерде Октябрны отларын,
Ат джарлы кѣзден кѣб джыллыкъ тотларын.
Кѣзыл отда кѣуурулсун тушманла,
Сууча саркѣсын аладан бауур кѣанла.

Сюнью ур тюзлюгюнѣ терс баргѣаннѣа,
Тыгѣылсын зулмугѣа уўланнѣан кѣашнѣа,
Кѣарыўлуду кѣарыўлансын кѣолларынѣ!
Кырдыклансын ырхым алгѣан джолларынѣ!

КАПИТАЛНЫ ТЮРМЕЛЕРИНДЕ ДЖАТХАН ДЖОЛДАШЛАГЪА

Ол тюремеледе джатханла, бизни
Революцион джолдашларыбыз,
Теньлик кюрешни отунда джаннъан
Ишчи-элли къарнашларыбыз.

Бюгюн алада миллион ишчи,
Миллион элли созулуб джатадыла,
Ахлылары ач-джаланнъачдан
Орамда чархларын сатадыла.

Бюгюн анда кючлюк, артыкълыкъ
Буржуйлагъа юйдю-уяды.
Халкъгъа теньлик—деген аузну
Анда джумдурукъ къанын къуяды.

Бюгюн анда эркинлик джокъду
Уруннъан къыйынын ашаргъа,
Тырнакъ таусуб этген ишинден
Тамакъ ашын табыб джашаргъа

Анда ишлемеген къандыла
Ишчилени тутуб тонадыла,
Берюлеча джыйылыб бирден
Джарлы халкъны хаман талайдыла.

Бюгюн анда бузлу тюрмелё
Аузларын кериб тутадыла,
„Къыйыным“ деген урунъанланы
Ол тюрмеле тереннъе джутадыла.

Айхай, кеб—кертиди, бюгюн анда,—
Капиталда къурукъ кючлюдю,
„Хакъым—хакъым“ деген аузгъа
Къан бёркдюрген джумдурукъ кючлюдю.

Амма инан сен заман келир,
Ала тутмакъладан чыгъарла,
Тоймаз тамакъ тюрмелерине
Буржуйланы слерин тыгъарла!..

КИТАБДА ТЮБЕГЕН КЪАРАЧАЙ ТИЛДЕ
БОЛМАГЪАН СЕЗЛЕГЕ ТЫЛМАЧ.

- Адалат*—тюзлюк
Адиллик—кечмеклик-тюзлюк дегенча
Азат—бош этиу
Аджайыб—сеирлик
Алам—(аламны эзиб дуа этедиле)
Алхам—аптiekде биринчи сура (статья)
Алхамумут—аптiekни бир сурасы
Арсар—экили, акгыллы
Асарлы—джарыкъ, кесигин дегенча
Ауана—адмны келекгеси дегенча (келекге)
Аукъ—заман, кезюу магъанада
Гяур—динсиз деген магъанада
Гызманлыкъ—кызгъанчлыкъ
Гыл—бир хайыр дегенча
Дайы—хар бир джолда деген магъанада
Дёнзэнди—эринди, кюйду дегенча
Джумла—айтым
Джула—джараны тешигин битеу
Джулуб (Джулуу)—тёлеу бериб, баш алгъан дегенча
Джум—араб алфавитде хариф
Дурал—араб китаб
Дуркзучу—кулак магъанада
Лыдай—ой-ой деген магъанада
Ерзегиле—мийикдегиле деген магъанада
Ёрлюк—мийик, ёрге деген магъанада
Зекий—фахмулу дегенча
Зем-зем—сыллы суу дегенча
Зулму—зор, инджиу дегенча
Инкыйлаб—революция магъанада
Къаф—араб алфавитде хариф
Качар—итни бир тюрлюсю
Кенгешле—советле, коллективле деген магъанада
Колхозлашады—колхозчу болады

Къулфуу (кулхуу)—аптiekде бир сүра
Кутам—кѡаум
Къыямат—ахыр деген магъана
Лагъанат—налат деген магъана
Ламлары—араб алфавитде хариф
Лыббыр—сенек аууздан гитче.
Мадигилле—хыйлачыла, фитначыла дегенча
Мазлумла—инджилнүле зорлукъ кетюргенде
Майдан—тюз джер, площадь дегенча
Мархамат—кечиучю
Мархаматсыз—кечмеучю
Медетле—бушуула, ахсыныула дегенча
Меджус—меджисуу деген магъанада
Микоян-Шахар—Карачаевск
Мискин—джазыкъ, джарлы, насыбсыз
Муал—хыре, къарыусуз, уалыу магъанада
Налат—ирят дегенча
Олджан—ахырат, къабыр дегенча
Патуа—анъылатыу, айыртыу, сылтау
Пашманлыкъ—аманлыкъ дегенча
Сежде къылгъан—намазда энъишге ийилген кезюу
Сифилис—венерический аурууланы бири
Сиясат—политика деген магъанада
Соц зришиу—социалист эришиу
Сыббайыб—амалсыз ёрге туруб туруу
Сыныкъ—кемли
Сыныф—белюм
Табигъат—природаны юсюнден окъуу, природа
Тамаша—сеирлик
Тэфтөр—тетрадь
Тилбуруч—аптiekни сурасы
Тин—адамны саны деген магъанада
Тынкайтхан—гимикдирген
Уахшийлик—кийиклик, къаранъылыкъ деген магъанада
Удуб—юдюрюб
Факъыр—джарлы
Фал—таш салыу, китаб ачыу дегенча
Фана дуния—“джалгъан дуния
Фараиз дурал—араб китабла
Хашген—къысдыргъычсыз, бошбоюн, магъанасыз деген магъанада
Хайран—сеир тамаша
Хунер дуния—усдалыкъ, дуния игилик дегенча
Хур—бошлукъ, ашхылыкъ, игилик, тынчлыкъ дегенча
Халмеш—хыйны дегенча
Хузум—тюз туура
Чырахдан—тыбырда чыракъ орун
Шаркъ—восток (кюн чыкыгъан)
Шаудан—кезлеу
Шимал—север
Шарт—бир заты деген магъанада
Йаху—молла, афенди
Ве—эм, эмда

БАШЛАРЫ

1-чи КИТАБ.

Темирчини тюшю	13
Шаркъ тышырыуну айтхан сёзлери	17
Не ючюн туудукъ	19
Кавказ таулары	22
Къарачайлы	24
Бюгюн ёлдю	26
Атам бла анамы сагъышлары	27
Джуаб	28
Октябрны байрамы эди	29
Моллагъа	31
Комсомолну джыры	33
Къызыл Аскер	35
Энди бизда кюлеик	37
Уучула	40

2-чи КИТАБ.

Башладым	45
Минъи таугъа	46
Джашау салдым	48
Джарлыгъа	50
Эсимдеди	52
Бу дуркъучу	54
Эски заман	59
Бизни акга	61
Кёб болмайын	63
Сеир хал	65
Тергеу ал	67
Сенсиз	70
Бай бла джарлы	73
Джалчыны сойгъаннга	77
Садакъачы	79
Къарачай той	82
Таулу студентин аузундан	85
Ана тилим	88
Илмуду	90
Мени кёлюм	92

Бюгюм	95
8-чи мартда	97
Письмо	99
Джокъ болсун	101
Джанарда	103
Джаз	105
Балалы таукъ	107
Ол заманда	109
Эки гуду	111
Хасанчыкъны джылагъаны	113
Сабийликде	115
Ач бёрю	117

3-чю КИТАБ.

Къаламым бла тефтериме	121
----------------------------------	-----

I. Джанъы колхоз джашауъга.

Биз ёсебиз	122
Колхозчу ударникни джыры	1 4
Колхозгъа-артелге	131
Эсге	133
Колхозчу уруннъан малчылагъа	134
Колхозгъа	148
Хазырлан	150
Къыйындан тынча таба	151
Джашауъга	155

II. Эсгиликге къаршчы.

Сафият	156
Сафият эр юйюнде	180
Сафият ата юйюнде	190
Тауш	215
Тышыруну айтхан сёзлери	216
Темир ёмюр	218
Туугъанды ол ёлмезге	220

III. Къызыл Аскерни джырлары.

Къызыл Аскерни джыры	223
Призывникни джыры	225
Осоавиахимди	229

IV. Диннъе, джахилликге къаршчы.

Афенди бла аджал	230
Джун моллагъа	243
Оразагъа	244
Биз окъуйбуз	245
Анъа „зукгу чибин“	246
„Инсан джюреклени инженерлерини“ сьездине	247
Сюлеменни Суратха письмосу	249
Бизде бла алада	271
Джолларынъ	272
Капиталны тюремлеринде джатхан джолдашлагъа	274
Кнтабда тюбеген къарачай тилде болилагъан сёзлеге тылмач	276

Азрет Локманович Уртенев.

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Редактор *М. О. Акбаев.*

Художник *В. И. Бекетов.*

Художественный редактор *М. П. Бертник.*

Технический редактор *М. Ф. Лебединская.*

Корректор *А. Л. Мишев.*

Сдано в набор 21-V-1959 г. Подписано к печати 24-VI-1959 года.

Бумага 84 x 108 ¹/₃₂. Физ. п. л. 17,5. Усп. п. л. 14,35 Уч.-изд. л. 134.

Тираж 2000 экз. Заказ № 2650. Цена книги без переплета 6 р. 70 к.

Переплет 2 руб.

Карачаево-Черкесское книжное издательство

г. Черкесск, Дом Советов

Черкесская типография г. Черкесск, Комсомольская, 32.